

VERKOOPING

van

BOOMEN



Vlaanderen
is wetenschap

**en zwaren Snoei,
OP NEYGEMBOSCH.**



De Notaris **VANDERSCHUEREN**, zal ten
verzoeke van Mynheer PARTOES, over Mynheer den **BARON**
DE MONTBLANC, tot Ingelmunster, op

WOENSDAG 21 FEBRUARI 1877,

12 uren 's middags, aen den voet der Boomen, openbaer-

NEYGEMBOSCH :

**DIKTE-
2-00**

**Bijdrage tot de historische ecologie
van Neigembos en omgeving**

**Behoud en beheer door de baron van Wedergrate
van de 18e tot de 20e eeuw**

Guido Tack, Jan Barbé en Kris Vandekerkhove

**INSTITUUT
NATUUR- EN BOSONDERZOEK**

Auteurs:

Guido Tack, Jan Barbé en [Kris Vandekerkhove](#) 

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

Reviewers:

Arno Thomaes, Gerald Louette

Het INBO is het onafhankelijk onderzoeksinstituut van de Vlaamse overheid dat via toegepast wetenschappelijk onderzoek, data- en kennisontsluiting het biodiversiteitsbeleid en -beheer onderbouwt en evalueert.

Vestiging:

Herman Teirlinckgebouw

INBO Brussel

Havenlaan 88, 1000 Brussel

vlaanderen.be/inbo

e-mail:

Kris.Vandekerkhove@inbo.be

Wijze van citeren:

Tack G., Barbé J., Vandekerkhove K. (2025). Bijdrage tot de historische ecologie van Neigembos en omgeving. Behoud en beheer door de baron van Wedergrate van de 18e tot de 20e eeuw. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2025 (6). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

DOI: <https://doi.org/10.21436/inbor.118022869>

D/2025/3241/047

Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2025 (6)

ISSN: 1782-9054

Verantwoordelijke uitgever:

Hilde Eggermont

Foto cover:

Foto van een notariële aankondiging uit 1877 voor de verkoop van opgaande bomen en snoeihout uit het Neigembos. Dergelijke affiches vormen een belangrijke bron van informatie om de bossamenstelling en het beheer te reconstrueren.



Dit werk valt onder een [Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 4.0 Internationaal-licentie](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

**BIJDRAGE TOT DE HISTORISCHE ECOLOGIE VAN
NEIGEMBOS EN OMGEVING**

**Behoud en beheer door de baron van Wedergrate van
de 18e tot de 20e eeuw**

Guido Tack, Jan Barbé, Kris Vandekerkhove

<https://doi.org/10.21436/inbor.118022869>

Woord vooraf - een niet alledaags INBO-rapport

Het Neigembos is één van de bossen in Vlaanderen die werd geselecteerd om uit beheer te worden genomen en verder spontaan te ontwikkelen. Toen dat in 1995 gebeurde was dat binnen het statuut van 'integraal bosreservaat'. Momenteel vallen dergelijke gebieden onder het statuut van natuurreservaat met als natuurstreefbeeld 'onbeheerde climaxvegetatie'.

Dat houdt in dat het bos vanaf het moment van de beslissing geen verder beheer meer kent, ongeacht de ontwikkelingen die in het bos optreden. Doel van deze keuze is tweeledig : door de spontane ontwikkeling ontstaan specifieke biotopen (oude bomen, veel zwaar dood hout), die een specifieke, bijzondere natuurwaarde vertegenwoordigen, en tegelijk hebben deze reservaten een belangrijke wetenschappelijke functie. In dergelijke reservaten kunnen we de spontane processen bestuderen, en daar kennis uit opdoen die ook nuttig kan zijn bij het beheer van andere bossen.

Om die spontane processen goed te kunnen begrijpen, en ook te duiden, is het heel belangrijk om het vroegere beheer dat in deze bossen werd uitgevoerd zo goed mogelijk te reconstrueren. Beheer uit het verleden zal immers bepalen hoe het bos eruit zag op het moment dat het beheer werd stopgezet en zal ook nog decennia lang na-ijlen in de spontane ontwikkeling die we waarnemen. Vandaar dat we vanuit INBO sterk inzetten op een goede kennis van het vroegere beheer voor alle onbeheerde bossen waar we onderzoek uitvoeren.

Voor heel wat van deze bossen hebben we zelf zo goed als mogelijk deze voorgeschiedenis gereconstrueerd, op basis van archieven, beheerdocumenten, historische kaarten,... Deze informatie werd gebundeld in zogenaamde 'basisrapporten' (bijvoorbeeld voor het Hallerbos in Baeté et al., 2006). Deze basisrapporten kunt u allemaal terugvinden op de website van het INBO.

Voor het Neigembos was er nog geen basisrapport geschreven, mede door het feit dat hier nog geen intensieve meetcampagnes werden opgezet. Twee vrijwilligers (Guido Tack en Jan Barbé) deden het aanbod om de bestaande archieven over het bos te onderzoeken in het kader van een ruimer plan om een boek over het Neigembos uit te geven. Hun bevindingen zijn in dit rapport gebundeld. Het vormt een belangrijke naslagwerk dat kan worden gezien als een waardige opvolger van de vroegere basisrapporten, en de draad van het historisch-ecologisch onderzoek in onbeheerde bossen terug opneemt. Daarom werd beslist om het resultaat als INBO-rapport uit te geven.

Het is dus geen 'klassiek' INBO-rapport, maar de neerslag van het werk dat vooral door vrijwillige onderzoekers rond historische ecologie is gebeurd. Er wordt ook veel meer dan gewoonlijk gebruik gemaakt van voetnoten, die achteraan het rapport zijn opgelijst en er is ook een **verklarende woordenlijst** opgenomen. Dit rapport bevat immers heel wat woorden die niet tot het hedendaagse Algemeen Nederlands behoren. Het gaat daarbij zowel om dialectwoorden, archaïsche woorden als technische termen uit de geschiedschrijving, biologie, land- en bosbeheer en historische ecologie in het bijzonder. Ze worden hierna bij het eerste gebruik ervan aangeduid met een asterisk die verwijst naar een verklarende woordenlijst met 120 lemmata achteraan dit rapport. Historische namen, inclusief plaatsnamen in een spelling anders dan de huidige in het Algemeen Nederlands, schrijven we hierna steeds cursief.

Dankwoord

Met dank aan Xavier Coppens, Eric Cosyns, Arthur De Haeck, Martin Hermy, Birger Stichelbaut, Nico Vanbellinghen, Paul Van den Bremt, Georges Vande Winkel, Luc Van Durme, Rik Van Hauwe en Kris Verheyen voor het leveren van informatie en commentaar.

//

SAMENVATTING

Het reservaat van Neigembos is een van de bossen in Vlaanderen die in de jaren negentig werden uit beheer genomen als 'integraal bosreservaat'. Naast natuurbehoud is ook wetenschappelijk onderzoek in deze reservaten belangrijk. Veranderingen in landgebruik, beheerregimes en beheeringrepen uit het verleden zullen de huidige ontwikkelingen echter sterk beïnvloeden. In het kader van de wetenschappelijke analyse van spontane ontwikkelingen is het daarom essentieel om een goed zicht te hebben op het historisch beheer van dit bos.

Dit rapport vat de kennis samen over het beheer van het bos, voornamelijk tijdens de 18e en 19e eeuw, die is verzameld uit historische archieven van de voormalige eigenaren van het bos, de baron van Wedergrate en zijn nakomelingen.

De baron van Wedergrate was met zijn 42 ha minstens sinds de 15e eeuw een belangrijke eigenaar in het Neigembos, en hij bezat ook ongeveer 50 ha gronden in het omliggende landschap. In het familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho zijn naast diverse losse stukken i.v.m. het beheer ook ongeveer 220 aktes van openbare verkopen van roerende goederen uit de tijdreeks 1725-1886 bewaard, onder meer hakhout*- en boomverkopingen. Voor de periode 1925-1963 zijn er 28 akten van verkopen voorradig in een notarisarchief en 33 aankondigingen ervan in weekbladen.

Door ontbossing en herbebossing aan de randen nam de oppervlakte van het Neigembos in de 18e tot de 20e eeuw lichtjes af, maar de bosoppervlakte van de baron bleef stabiel. Het maakte in de periode 1725-1886 een evolutie door van een middelhout* met matige bezetting van bovenstaanders* naar een middelhout in omvorming naar hooghout*. De omlooptijd* bedroeg in principe 10 jaar, maar in de praktijk werden de houwen* om de 8 à 11 jaar gekapt. De grootte van de kapperceeltjes bij de hakhoutkap schommelde rond de 985 m². De kopers waren vooral landbouwers uit de onmiddellijke omgeving. Bij de kap werden een aantal hoogstammige plantsoenen* gespaard, aangevuld met ongeveer 30 overstaanders*, gepromoot uit het hakhout, per ha.

Het stamtal* in de bovenstaanderslaag bedroeg in het laatste kwart van de 18e eeuw 45 à 50 bomen per ha ouder dan het hakhout. Deze bomen werden ook opgesnoeid. Tijdens de ganse bestudeerde periode werden er 12 à 24 bomen per hectare gerooid*, met een gemiddelde van 17,9. In de bovenstaanderslaag kunnen vier periodedelen worden onderscheiden: eiken-ratelpopulierbos in de eerste helft van de 18e eeuw, eikenbos in de tweede helft van de 18e eeuw, beukenbos in de eerste helft van de 19e eeuw en beuken-eikenbos in de tweede helft van de 19e eeuw.

Deze evolutie hing sterk samen met het op grote schaal inplanten van Beuk in een eikenbos dat zich wellicht had hersteld van oorlogskappingen, voorafgaand aan de bestudeerde periode, en waarin uiteindelijk een zware eikenreserve* werd opgebouwd. Daardoor evolueerde de opbrengstverhouding hakhout/bovenstaanders van ongeveer 50/50 in de 18e eeuw naar 17/83 in het laatste kwart van de 19e eeuw. Parallel hiermee, en mede als gevolg van sterk verbeterde vervoersmodi* (steenwegen, kanalisatie van de Dender en aanleg van een spoorlijn) kwam het koperspubliek van de bovenstaanders van almaar verder en werd het meer gespecialiseerd.

Tijdens de tweede bestudeerde periode (1922-1963) herstelde het Neigembos van zware beheerverstoring tijdens WOI. Hoewel het verder evolueerde naar een beukenhooghout bleven er toch vrij reguliere hakhoutkappingen doorgaan tot 1957.

////////////////////////////////////

In the landscape around the Neigem Forest, the species spectrum of trees was larger than in the wood itself and about one quarter of the trees were pollards. The average amount of trees per hectare outside the wood was probably about one third of the amount of standards in the forest. Grey poplar was by far the most important standard tree along roads and in hedgerows.

The buyer community in Neigem Forest for oaks (timber merchants, wood craftsmen like carpenters, coopers, shipbuilders, millers...) and for grey poplars (timber merchants, sawyers, carpenters...) in the surroundings was much more specialized then for beeches. Only professional buyers of firewood like bakers had a slightly higher share in the purchase of beeches. This raises the question why so many beeches were planted in the second half of the 18th century.

Besides standard trees, the baron of Wedergrate also sold coppice from small woods and hedgerows, grass for haymaking from small hayfield complexes, and more sporadic freshwater fish from a pond. These revenues are also shortly covered in the report, completing our picture on the importance of this property in the local economy.

////////////////////////////////////

AANBEVELINGEN VOOR BEHEER EN BELEID

Het Neigembos werd in 1974 door de overheid aangekocht en is sinds 1995 een reservaat waar het beheer werd stopgezet. Sindsdien kan het bos verder spontaan ontwikkelen. Om deze spontane ontwikkeling echter goed te interpreteren, en de waargenomen biodiversiteit te verklaren, is het essentieel om de voorgeschiedenis van het bos goed te kennen. Historisch-ecologische studies zijn dan ook onontbeerlijk aangezien beheeringrepen en veranderingen in de boomsoortensamenstelling uit het verleden nog altijd doorwerken in de huidige dynamiek en soortenrijkdom.

Dergelijke studies laten ook toe om ons een beter beeld te vormen van hoe onze bossen in het verleden op duurzame wijze werden beheerd in functie van uiteenlopende ecosysteemdiensten, in het bijzonder de levering van houtige biomassa. De studie toont ook aan dat beheersystemen goed doordacht waren en continuïteit garandeerden, maar tegelijk flexibel genoeg waren om veranderingen in de rurale economie te volgen. De aanpak van toen kan dan ook inspirerend werken en deels ingepast worden in moderne bosbeheervormen.

Vlaanderen heeft een bijzonder rijke en goed gedocumenteerde geschiedenis wat betreft bosbeheer. Grote hoeveelheden archiefdocumenten zijn beschikbaar en deels al digitaal ontsloten, zowel in de afdelingen van het rijksarchief, de universiteiten als private archieven (vb. de Arenbergarchieven van KULeuven en Edingen; de archieven van de Chambre des Comptes voor het Zoniënwoud, de archieven van Waters en Bossen bij het rijksarchief voor verschillende domeinbossen, ...). Deze rijke archieven zijn heel uitzonderlijk, zelfs vrij uniek in de wereld, en bevatten een enorme schat aan informatie die ligt te wachten op verdere ontsluiting en interpretatie.

Tegelijk beschikken we in Vlaanderen over een goede basiskennis en een lange traditie rond bosgeschiedenis en historisch-ecologische studies (denken we maar aan de standaardwerken van Goblet d'Alviella, 1927 of Pierron, 1935, of recenter Tack et al., 1993 en 2021; Baeté et al., 2009, Adriaensens & Verheyen, 2013 of Cosyns, 2022). Een aantal ervaren experts zijn ook beschikbaar om bij de transcriptie en interpretatie van deze documenten mee te helpen.

We roepen dan ook op om meer in te zetten op historisch-ecologische archiefstudies, en daar zowel vanuit het beleid als vanuit de academische wereld sterker in te investeren. Er ligt een enorm potentieel op ons te wachten om onze kennis over het bos van toen te vergroten en belangrijke insteken te leveren voor het begrijpen en beheren van onze bossen van nu.

.

//

Inhoudstafel

Samenvatting	3
Summary	5
Aanbevelingen voor beheer en beleid	7
1 De baron van Wedergrate en zijn deel van het Neigembos	9
1.1. Het Land van Wedergrate	9
1.2. Neigembos en de eigendom van de baron van Wedergrate van de 18e tot de 20e eeuw	10
2 Bronnen voor het beheer van Neigembos en omgeving door de baron van Wedergrate van de 18 ^e tot de 20 ^e eeuw	22
2.1. De verkopeningen van roerend goed in het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho en aanvullende bronnen	22
2.2. De bronnen voor de periode 1724-1886	22
2.3. De bronnen voor de periode 1922-1963	24
3 Beheer van het Neigembos in de periode 1725-1886	25
3.1. Gebruikte oppervlaktematen, muntstelsels en kalenders	25
3.2. Houtige soorten	25
3.3. Middelhout	29
3.4. Hakhout	34
3.5. Bovenstaanders	45
3.6. Verhouding hakhout/bovenstaanders in het Middelhout	59
4 Schade tijdens de Eerste Wereldoorlog	61
5 Beheer van het Neigembos in de periode 1922-1963	63
5.1. Middelhout in overgang naar beukenhooghout	63
5.2. Hakhout	63
5.3. Opgaande bomen	66
6 Beheer van elementen en structuren in het omliggende landschap	68
6.1. Bosjes	68
6.2. Hooiland	69
6.3. Vijver	71
6.4. Akkerland, boomgaard en boomkwekerij	72
6.5. Houtkanten en bomenrijen	73
7 Houtgebruik nader bekeken	82
7.1 Houtgebruik per boomsoort	82
7.2. Afzetgebied van hout uit Neigembos en omgeving	86
8 Bronverwijzing voetnoten	89
9 Referenties	92
10 Verklarende woordenlijst	96
11 Lijst van figuren en tabellen	103

////////////////////////////////////

DE BARON VAN WEDERGRATE EN ZIJN DEEL VAN HET NEIGEMBOS

1.1. HET LAND VAN WEDERGRATE

Het Land van Wedergrate was de naam van een baronie* tijdens het Ancien Régime*. De kern ervan werd gevormd door het allodium* (het vrijeigene) in Neigem ¹ (vandaar de toponymische evolutie *Eighen, ten Eyghene, Neyghene, Neyghem* – zie Debrabandere et al., 2010). Verder bestond de heerlijkheid* uit drie lenen*: Denderwindeke, Appelterre en Eiche, en Pollare, alle gelegen in het graafschap Vlaanderen. In de 12^e-13^e eeuw werden ook grote delen van Meerbeke als leen toegevoegd. Meerbeke lag toen in het hertogdom Brabant ². Het werd pas in 1795 door de Franse Republiek toegevoegd aan het Scheldedepartement dat in 1815 omgezet werd in de provincie Oost-Vlaanderen.

Ruimtelijk vormden de gronden van de baronie op het grondgebied van Neigem en Meerbeke één geheel. Het kasteel van Neigem, de kern van de baronie, lag op het grondgebied van Meerbeke ³. De baron bezat zakelijke rechten op een groot deel (ongeveer 42 ha) van het Neigembos (zie verder). Een beperkt deel op het grondgebied van Neigem behoorde tot zijn allodium omdat een "schiereiland" en een enclave van Neigems grondgebied tijdens het Ancien Régime ver doordrong in het grondgebied van Meerbeke. In 1805 werden deze delen oorspronkelijk Neigems grondgebied, 34 ha groot, bij Meerbeke gevoegd (Vrielinck, 2000; Lamarcq et al., 1990)⁴. Een veel groter deel op het grondgebied van Meerbeke hield hij in leen*, en dan was er ook nog een klein deel in leen, gelegen op het grondgebied van Gooik.

De baron van Wedergrate was niet alleen de belangrijkste eigenaar in het Neigembos maar ook van ongeveer 50 ha gronden in de omgeving ervan op het grondgebied van Neigem en Meerbeke. Deze gronden waren hoofdzakelijk in landbouwgebruik, grotendeels verpacht of belast met een cijns*. Verder bezat de baron ook diverse infrastrukturelementen in de ruime omgeving, onder meer de windmolens van Pollare en Denderwindeke, de wind- en watermolen te Neigem en het Denderveer te Pollare ⁵. Hij bezat ook het plantrecht* op wat restte van de gemene gronden*, onder meer op het dorpsplein (*de plaetse*) van Neigem. Na het Ancien Régime bleef het grondbezit van de baron van Wedergrate intact.

De baronie van Wedergrate behoorde in de 18^e eeuw tot het bezit van het geslacht de Plotho (achtereenvolgens Théodore en Charles) ⁶. Als Charles de Plotho in 1825 sterft gaan de eigendommen en andere zakelijke rechten over op Charles Descartons de Montblanc, vanaf 1861 op zijn zoon Albéric, in de 20^e eeuw op eerst Ernest en dan Jacques ⁷. Hoewel de Plotho bij de aanhechting van de Zuidelijke Nederlanden uiteraard zijn heerlijke rechten verloor, behield hij wel zijn bezittingen in Neigem en Meerbeke en kreeg hij naderhand ook zijn barontitel terug. Omdat de oorsprong van het grondbezit verrat zit in de baronie uit het Ancien Régime zullen we het hierna steeds over de baron van Wedergrate hebben als we de eigenaar van het Neigembos bedoelen, onafgezien welke telg uit welk adellijk geslacht de baronie op dat specifieke ogenblik bezat.

De geslachten de Plotho en Descartons de Montblanc bewoonden eerst het kasteel van Neigem en daarna het kasteel van Ingelmunster tot 1986. In 1974 werd het deel van het Neigembos, eigendom van Descartons de Montblanc ten algemene nutte onteigend na contestatie tegen onder meer zware aangekondigde kappingen (Cosyns, 2022).



1.2. NEIGEMBOS EN DE EIGENDOM VAN DE BARON VAN WEDERGRATE VAN DE 18E TOT DE 20E EEUW

Het historische Neigembos vormt op dit ogenblik samen met het noordwestelijke verlengde ervan, dat Vriezenbos wordt genoemd, een boscomplex van ongeveer 80 ha bij de grens van de provincies Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant, op het grondgebied van de stad Ninove (deelgemeenten Meerbeke en Neigem) en de gemeente Gooik⁸. Het is grotendeels (72 ha) eigendom van het Vlaams Gewest, beheerd door het Agentschap Natuur en Bos, en het bestaat hoofdzakelijk uit beukenbos.

Tijdsdoorsnedes

Aan de hand van verschillende bronnen hebben we de historische evolutie van het Neigembos kunnen reconstrueren sinds het einde van de 17^e eeuw. Een belangrijke bron daarbij is het Landboek* van Meerbeke uit 1698.



Fig. 1. Deel van een kopie uit 1805 van de figuratieve kaart uit 1698, horende bij het Landboek van Meerbeke, met de weergave van Neigembos-Vriezenbos op grondgebied van Meerbeke en Neigem.

Verder is bij de reconstructie ook gebruik gemaakt van het Landboek van Gooik uit 1705, het Landboek van Neigem uit 1729, van de Villaretkaart, de Ferrariskaart, Primitief Kadaster, Vandermaelenkaart, Poppkaart, en de versies van de Dépôt de la Guerrekaart uit 1864 en 1884, en de MGI-kaart van 1937. De figuren 2 tot 8 tonen tijdsdoorsnedes voor de periodes die hierna worden behandeld, met name uit 1698, ca. 1745, ca. 1775, 1830-33, 1859-62 en 1884 voor de periode 1725-1886 en uit 1937 voor de periode 1922-1957. Het landgebruik werd overgezet op de fond van de NGI-topokaart van 1975.

De bouseigendom van de heer van Wedergrate beslaat iets meer dan de helft van de totale bosoppervlakte. Het Landboek van Meerbeke uit 1689 duidt meerdere percelen aan in het Neigembos als *nieuwen bosch* (rood omrand op de kaart), onder meer een perceel van de baron.

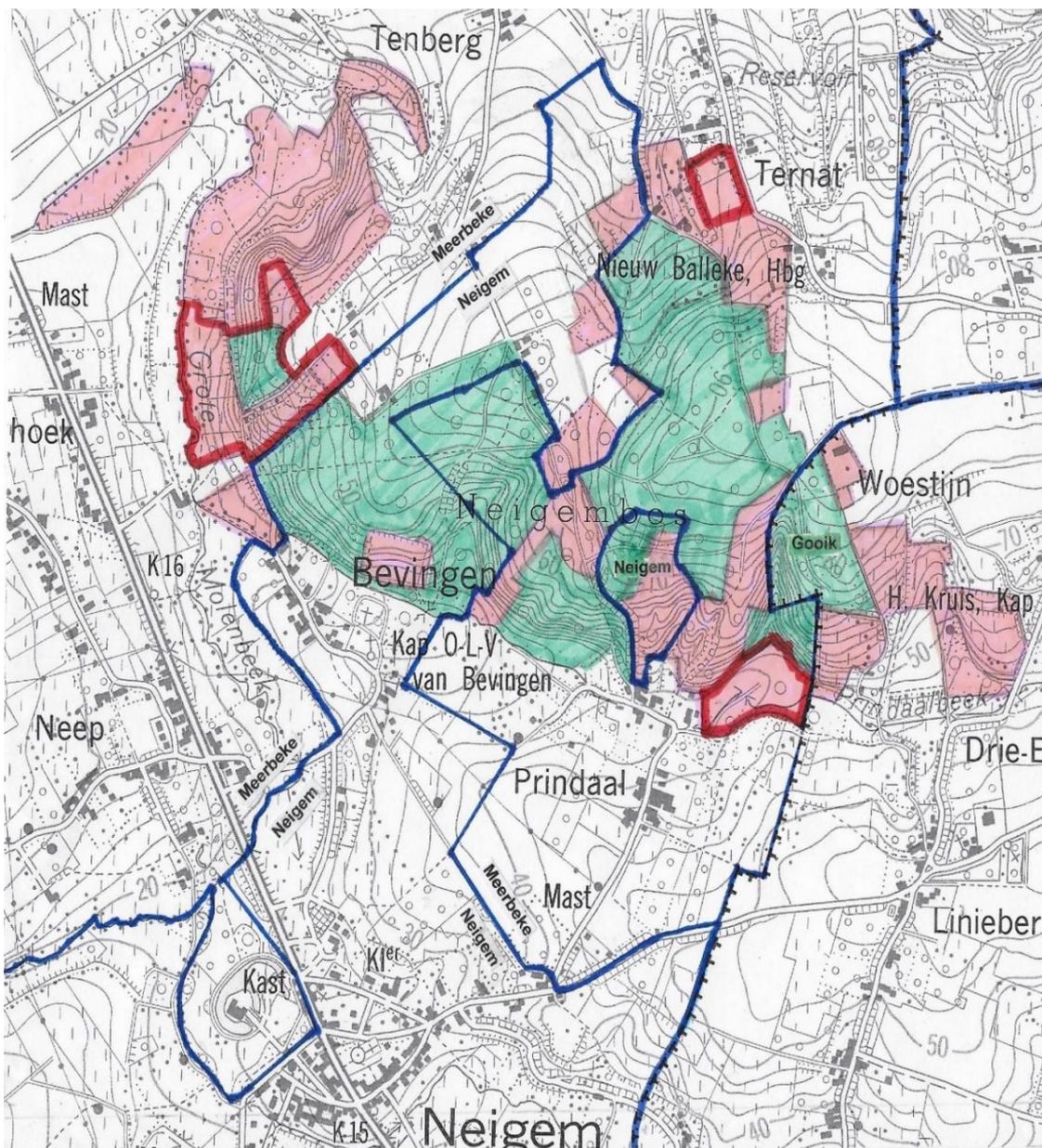


Fig. 2. Neigembos-Vriezenbos in 1698 : overname van het Landboek van Meerbeke, deels ook van de landboeken van Gooik uit 1705 en van Nijgen uit 1729⁹. Groen = bouseigendom baron van Wedergrate; Roze = andere bouseigendom; rode omranding = recente bosuitbreiding in 1698; Blauwe lijn = gemeentegrens.



In het Vriezenbos is een ruime zone in de vallei van de Grote Molenbeek ontbost en omgezet in grasland, maar dat is ruimschoots gecompenseerd door bebossing van een grotere zone grasland stroomopwaarts bij Bevingen. De bebossing ten westen van Ternat, de noordelijke uitloper van het Neigembos, bereikt nu zijn maximale uitbreiding. Hiermee bereikt het complex Neigembos-Vriezenbos met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid zijn grootste oppervlakte sinds de vroege middeleeuwen, geheel in lijn met de bosuitbreidingsperiode die in de Bossen van Vlaanderen-regio* aanhoudt van de 14e eeuw tot ca. 1760. De boscijendom van de baron blijft ongeveer constant. Hij verkoopt bospercelen ten westen van Ternat, maar koopt bij in de buurt van Woestijn en Prindaal. Misschien ging het deels om ruil met andere eigenaars.

Tussen ca. 1745 en ca. 1775 keert de bebossingssituatie in de vallei van de Grote Molenbeek terug naar 1689, wat netto een klein verlies betekent. Er is ook ontbossing ten westen van Ternat en wat bosuitbreiding bij Woestijn. In de kering is de bosoppervlakte globaal gezien licht gedaald wat consistent is met de beginfase van de moderne ontginningsbeweging 1760-1880.

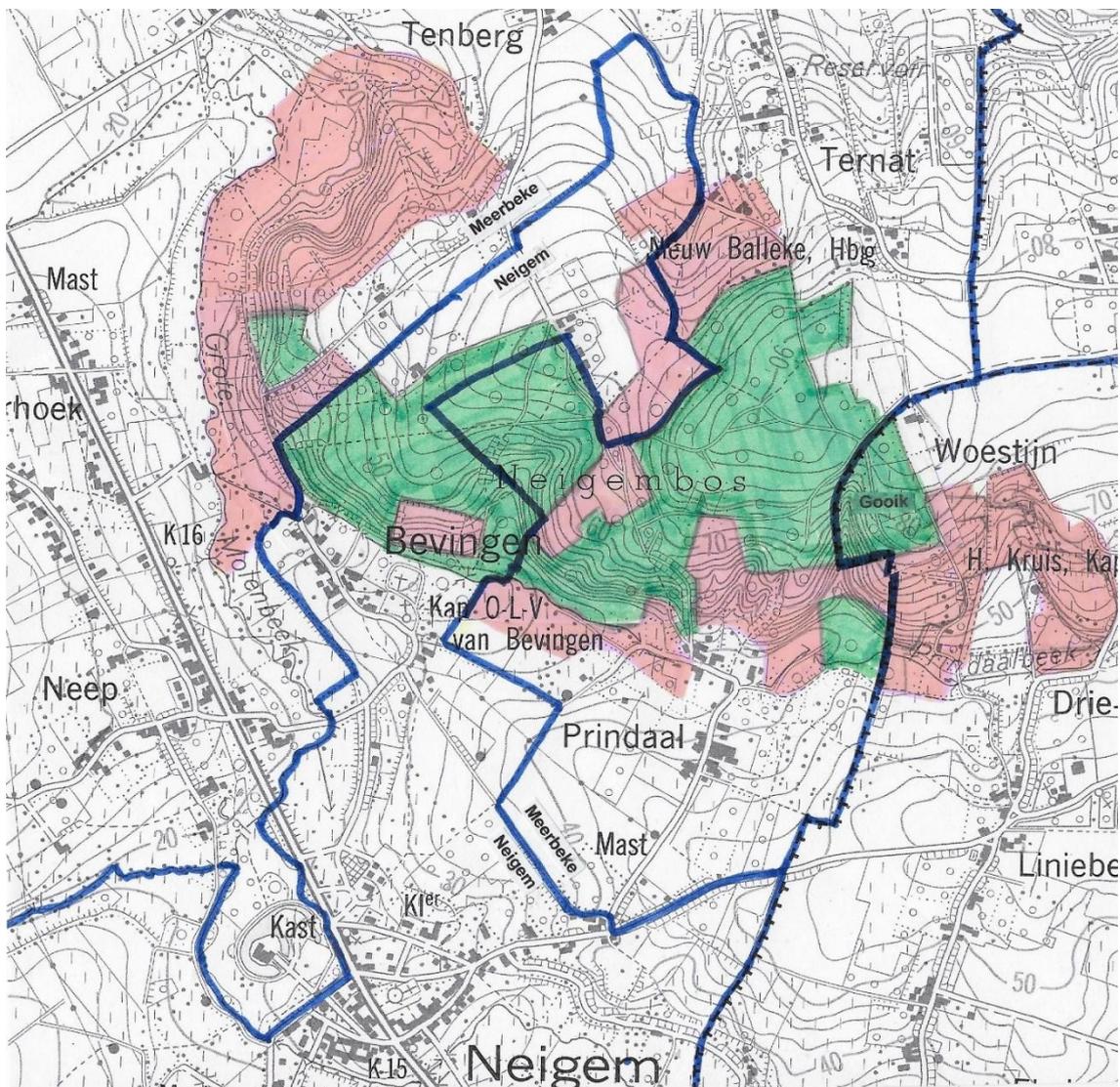


Fig. 4. Neigembos-Vriezenbos rond 1775 (overname van de kaart van de Ferraris) Groen = boscijendom baron van Wedergrate; Roze = andere boscijendom; Blauwe lijn: gemeentegrens.



Tussen 1775 en 1830-1833 komt er hier daar wat bos bij, maar gaat er meer verloren, vooral bij Woestijn en in het Vriezenbos. De baron verwerft enerzijds bospercelen bij Ternat die hij al eerder bezeten heeft tussen 1698 en 1775, maar verkoopt anderzijds bos ten noorden van Prindaal. Op die manier blijft zijn bosoppervlakte ongeveer constant.

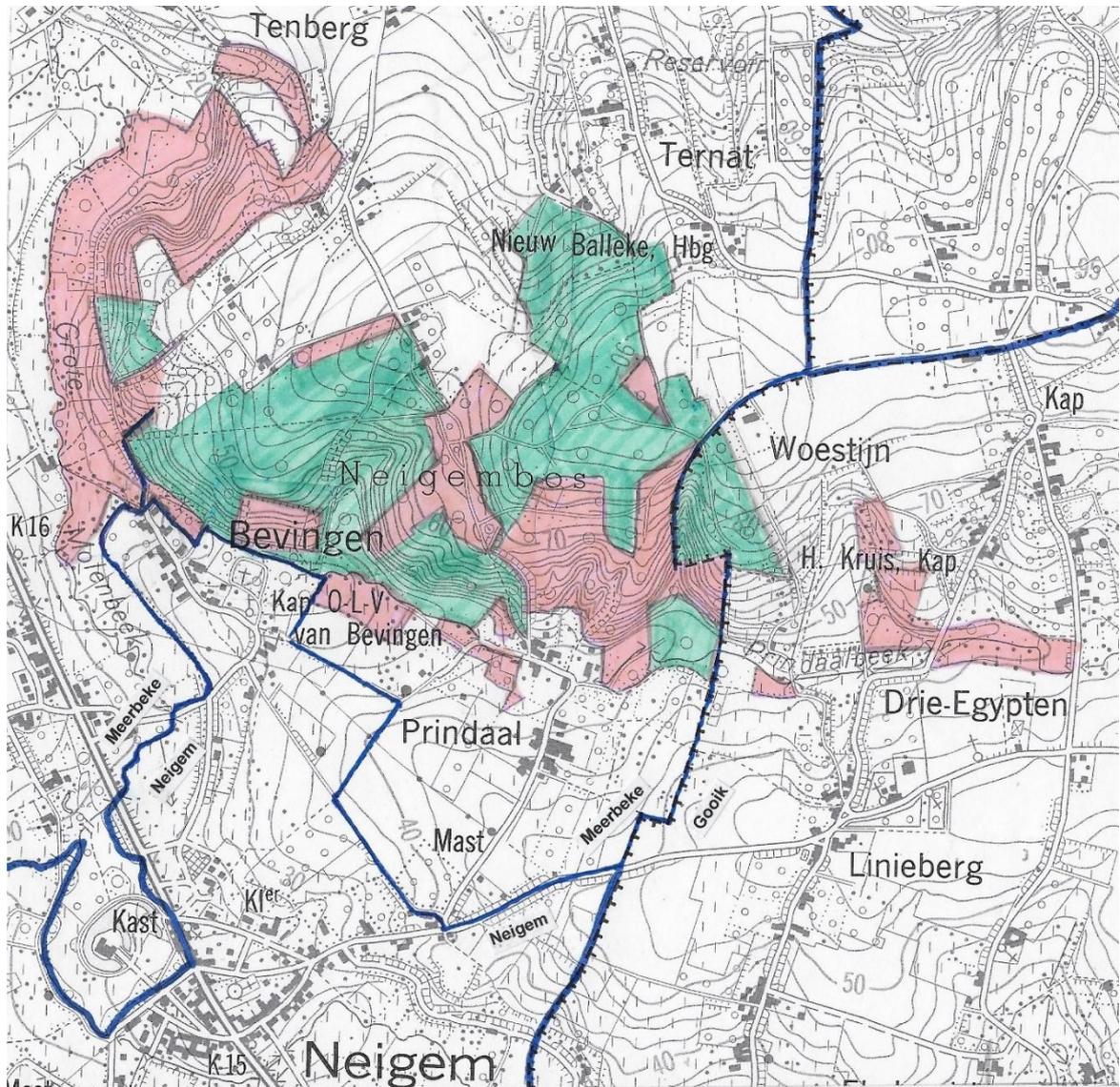


Fig. 5. Neigembos-Vriezenbos in 1830-1833 (overname van de kaarten en leggers van het Primitief Kadaster van Meerbeke, Neigem en Gooik). Groen = bouseigendom baron van Wedergrate; Roze = andere bouseigendom; Blauwe lijn: gemeentegrens.

Tussen 1830-1833 en 1859-1862 heffen bebossing en ontbossing mekaar wederom op: toename in het Vriezenbos, afname bij Ternat. Idem dito voor wat betreft het bosaandeel van de baron. Hij laat ontginnen bij Ternat, maar koopt bos bij ten westen van Woestijn en ten noorden van Prindaal.

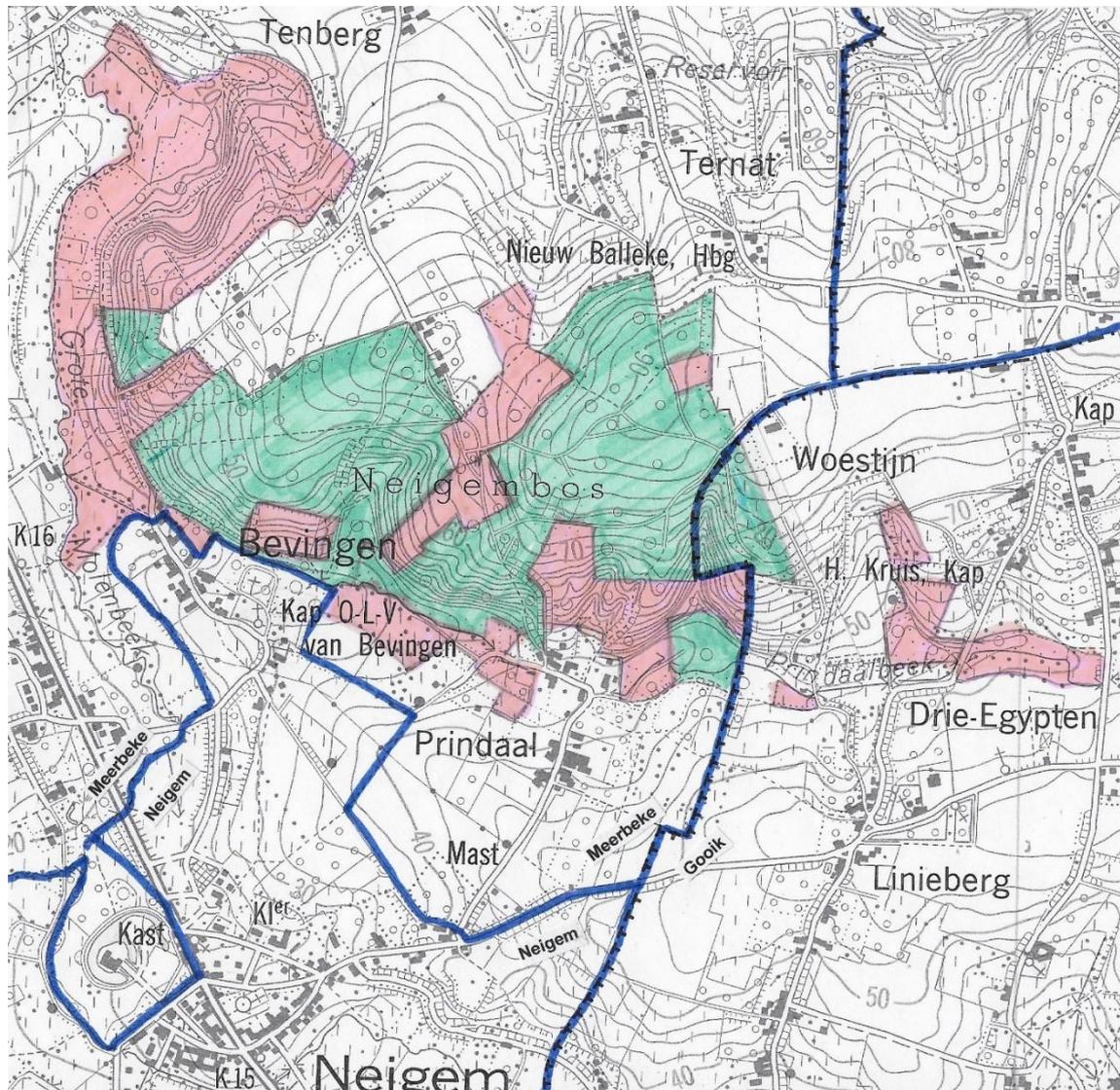


Fig. 6. Neigembos-Vriezenbos rond 1859-1862 (overname van de Popp-kaarten en -leggers van Meerbeke, Neigem en Gooik ¹¹) (Vrielynck, 2018). Groen = bouseigendom baron van Wedergrate; Roze = andere bouseigendom; Blauwe lijn: gemeentegrens.



Tussen ca. 1850 en 1884 is de balans uitgesproken negatief: bosafname bij Ternat, bij Woestijn, bij Prindaal, bij Bevingen (de rechthoekige ontboste enclave van het Bureel van Weldadigheid* van Neigem) en in het Vriezenbos (Lamarcq et al., 1990). Dit is de periode van Arm Vlaanderen, volgend op de grote landbouwcrisis van 1845-1848 e.v. met de ziektes in de aardappelen en de rogge, waaraan men probeert het hoofd te bieden door uitbreiding van het akkerareaal. Alle ontbossing is voor rekening van andere eigenaars dan de baron, aan zijn bosoppervlakte verandert er niets.

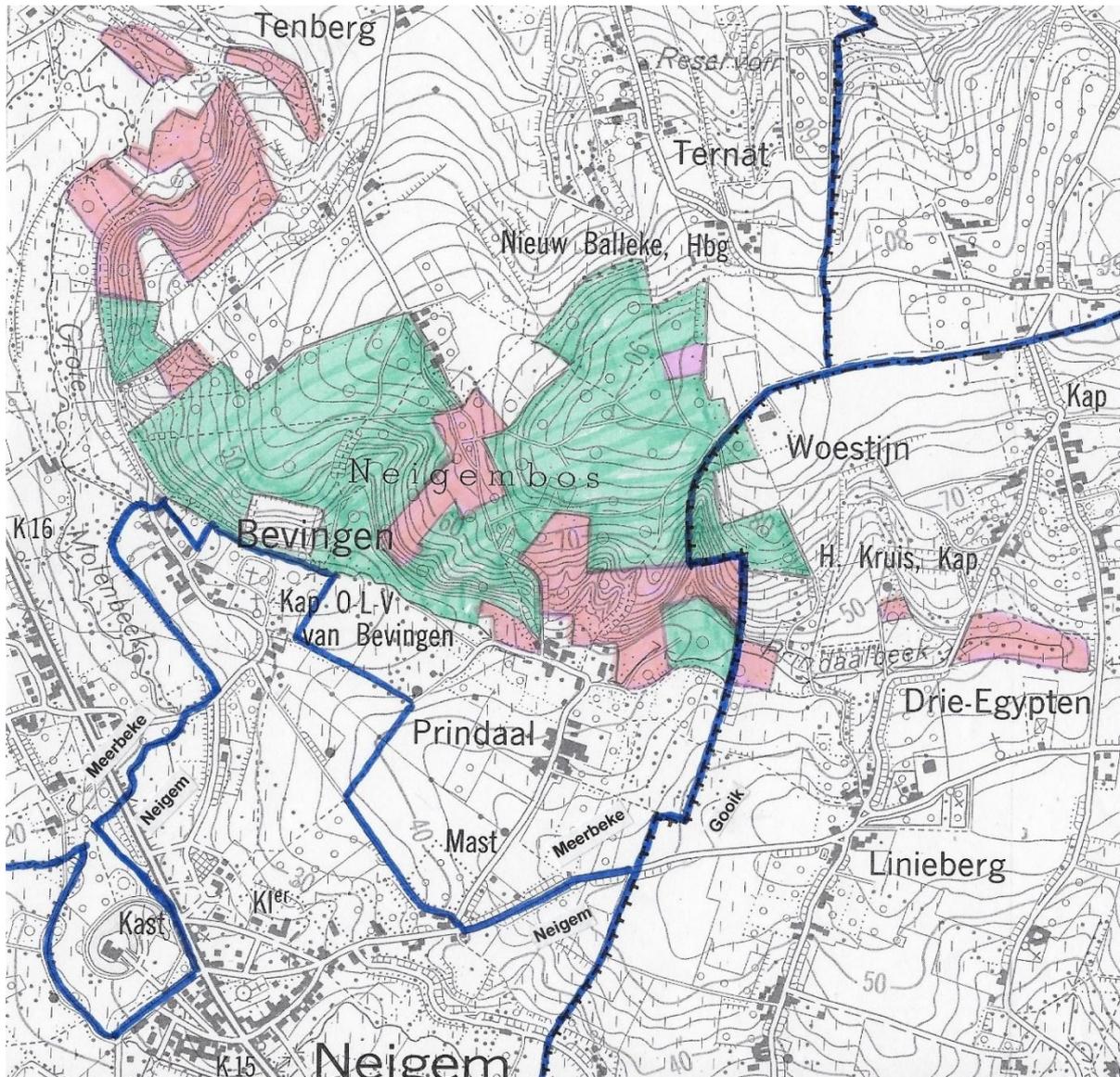


Fig. 7. Neigembos-Vriezenbos in 1884 (overname van de topokaart Dépôt de la Guerre, kaartblad 30/8, deel, versie terreinopname 1884). Groen = boscijendom baron van Wedergrate; Roze = andere boscijendom; Blauwe lijn: gemeentegrens.

Kijken we tenslotte naar de bebossingstoestand op de topkaart uit 1937, dan zien we dat de veranderingen t.o.v. de situatie in 1884 beperkt zijn: kleine ontbossingen en bebossingen houden mekaar in evenwicht.

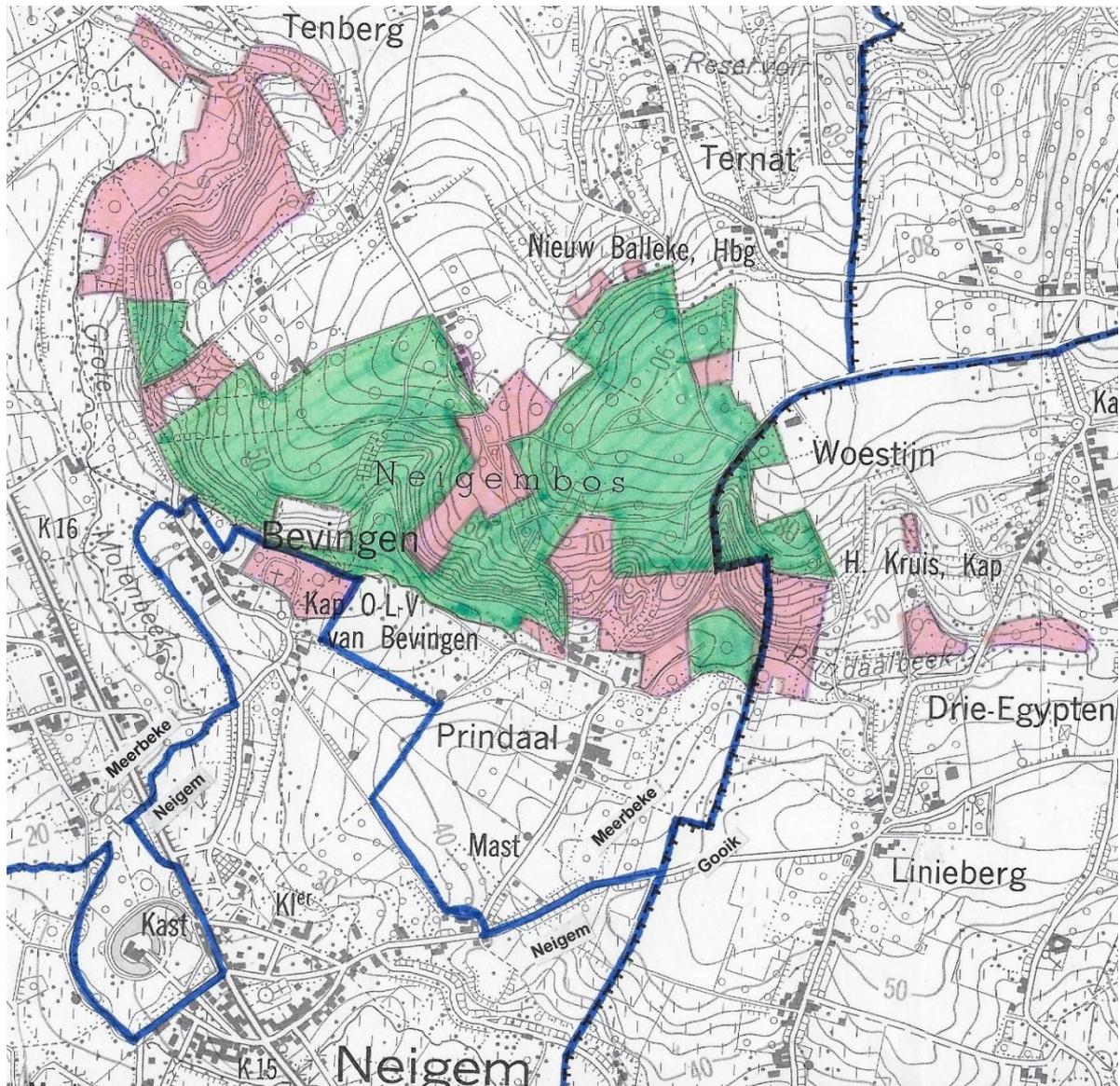


Fig. 8. Neigembos-Vriezenbos in 1937 (overname van de topokaart MGI, kaartblad 30/8, deel, versie terreinopname 1937). Groen = boscijendom baron van Wedergrate; Roze = andere boscijendom; Blauwe lijn: gemeentegrens.

Overzicht 1698-1937

In zijn geheel bekeken vallen er twee fenomenen duidelijk op. Vooreerst is er in de rand van het complex Neigembos-Vriezenbos weinig continuïteit in de bebouwingstoestand. Percelen worden ontbost, dan weer herbebost en soms terug ontbost. Het betreft marginale landbouwgronden, akkers en graslanden waarvoor men in een bepaald tijdsgewricht de ingeschatte opbrengst van verschillende vormen van landgebruik tegen elkaar afweegt. De stap naar bos (en kort daarna misschien omgekeerd) wordt daarbij schijnbaar makkelijk gezet, mede dankzij de lage arbeidskost. Dat is ook elders het geval, maar hier lijkt de landgebruiksevolutie wel bijzonder volatiel. De veranderingen in landgebruik zijn vooral voor rekening van andere eigenaars dan de baron hoewel hij zelf ook nu en dan wel iets onderneemt.

Als tweede observatie is er globaal gezien, als de ganse periode van 1689 tot 1937 in rekening wordt gebracht, een bosafname, maar dat is niet het geval binnen de eigendommen van de baron. Hij verkoopt en koopt (of ruilt), ontbost beperkt, maar bebost ook, zodat zijn bosoppervlakte bijna constant blijft op 42 ha en dus ongeveer de helft -soms iets meer soms iets minder- van het totale Neigembos-Vriezenbos blijft beslaan.

Op zich is dat merkwaardig omdat deze periode de moderne ontginningsbeweging tussen 1760 en 1880 omvat. Heel wat bossen in Vlaanderen, de westelijke helft van Brabant en de noordelijke helft van Henegouwen laten een veel grotere afname zien. Cosyns et al. (2022) berekende voor het ganse complex Neigembos-Vriezenbos-Berchembos-Wijngaardbos een afname van 183 ha rond 1775 tot 142 ha in 1840, en daarna ging de neergang verder tot een oppervlakte van 88 ha in 2000. Het verlies is evenwel bijna volledig voor rekening van Berchembos en Wijngaardbos.

Neigembos-Vriezenbos bleef veel beter bewaard en de oude kern van het Neigembos, grotendeels eigendom van de baron van Wedergrate, een adellijke grootgrondbezitter, ontsprom zo goed als volledig de dans. Een voor de hand liggende vraag daarbij is of het conservatief karakter van het grootgrondbezit (Tallier, 2004) hiervoor de doorslaggevende factor is dan wel de fysische omstandigheden. Maakte onder meer het ravijnachtig voorkomen van grote bosdelen ontginning tot akkerland onattractief en zelfs technisch zo goed als onmogelijk?

Konden de ravijnen ontgonnen worden?

Geomorfologisch onderzoek door Schotmans et al. (2015) suggereert dat de ravijnen (de *groeben**) in het Neigembos niet het resultaat zijn van smeltwatererosie tijdens de klimaatsopwarming na het einde van de laatste ijstijd zoals eerst werd aangenomen, maar van landgebruiksveranderingen in historische tijden (Schotmans et al., 2015; Schotmans, 2019). De studie geeft aan dat “deze ravijnen met grote zekerheid onder akkerland (of sterk gedegradieerd weiland) ontstonden”. Verder onderzoek, onder meer van de puinwaaiers aan de voet van de kloven, kan deze hypothese definitief bekrachtigen.

De auteurs proberen ze mede te onderbouwen door de aanwezigheid van “open plekken” op de landboekkaart van 1698 (zie fig. 1), maar deze hebben geen uitstaans met de werkelijkheid op het terrein. Het gaat om uitsparingen waarin de tekenaar het nummer en de oppervlakte van het perceel noteerde maar de invulling ervan klaarblijkelijk in een aantal percelen heeft nagelaten.

Schotmans et al. (2015) gebruiken ook het argument dat in het Landboek van Neigem van 1729 percelen als *vaghe* worden omschreven en denken daarbij aan het tijdelijk, bijvoorbeeld een paar jaar na de kap, inzaaien van gewassen in bos. Die praktijk ging tot in de 20^e eeuw nog door in delen van de Ardennen (*essartage** of *écobuage* cfr. Noirfalise, 1949) maar niet meer in Vlaanderen. Bovendien wijst nazicht uit dat het om een paar perceeltjes gaat van de grootteorde van een paar tot een paar tientallen aren in de rand van het Neigembos bij de overgang naar het

////////////////////////////////////

akkercomplex van het Groot Steent, een eind van de ravijnen verwijderd. *Vaghe** betekende overall in Vlaanderen en Brabant dat het perceel tijdelijk niet werd bewerkt, maar niet als onderdeel van een teeltwisseling (als braak). Vaag liggen duurt langer; de gebruiker voert tijdelijk, minstens een paar jaar geen grondbewerking uit. Daardoor komt de successie op gang en geraakt het perceel ofwel begroeid met (akker-)kruiden en/of vergrast het. Er kunnen zich ook al snel pionierboomsoorten (Boswilg en/of berk) uitzaaïen afhankelijk van de duur van het vaag liggen. De vaag kan ook tijdelijk begraasd worden.

Hoe dan ook, er is geen enkele aanwijzing dat delen van het bos boven of bij de ravijnen tijdelijk als akker zouden zijn gebruikt tijdens de periode die we hier bespreken. Maar als de hypothese klopt hebben de *groeben* ooit veel vroeger een ander landgebruik dan bos (akkerland of weinig tegen bodemerosie bestand open grasland) gekend, misschien tijdens de Gallo-Romeinse periode, zoals aangetoond voor het Meerdaalwoud (Vanwalleghem, 2003; Baeté et al., 2009). Als het toen kon moet het in de hier besproken periode wellicht ook mogelijk zijn geweest. Omzetting van bos naar grasland was in de 18^e en 19^e eeuw naar opbrengst toe wellicht niet wenselijk, maar omzetting van (delen van) het bos naar akkerland misschien wel.

Een techniek om steile hellingen zoals de ravijnwanden als akker bewerkbaar te maken was de aanleg van taluds of steilkanten (*lynchets*), in Nederlands Zuid-Limburg en de Voerstreek *graven* of *graften* genoemd (Vanwestreenen, 2008). Er kan daarbij vertrokken worden van al (veel) vroeger ontgonnen land waarbij niet ontgonnen stroken begroeid geraken met hout, maar het kan ook dat bij ontginning zelf smalle stroken bos worden gespaard evenwijdig aan de helling. Van bovenaf spoelt er door erosie top laag (colluvium) aan tegen het met hout bezet talud en eronder spoelt er top laag weg richting het volgend talud. Op die manier komt de strook grond (het terras) tussen de taluds in vlakker te liggen en wordt hij makkelijker bewerkbaar. Deze techniek was in elk geval in alle heuvelachtige delen van België goed gekend (Nyssen et al., 2014), zeker ook in het Pajottenland, onder meer rond de Kesterheide (Van Camp, 2011).

Oud bos

Als gevolg van de stabiliteit van de boskern is het huidige Neigembos-Vriezenbos grotendeels een oud bos, in Vlaanderen gedefinieerd als bos dat ononderbroken bestaat sinds ca. 1775 (tijdstip van de Ferrariskaart) en sindsdien dus geen ander landgebruik heeft gekend. Een beperkt deel ervan is het resultaat van bosuitbreiding in de tweede helft van de 17^e eeuw. Andere delen zijn pas bebost na 1775.



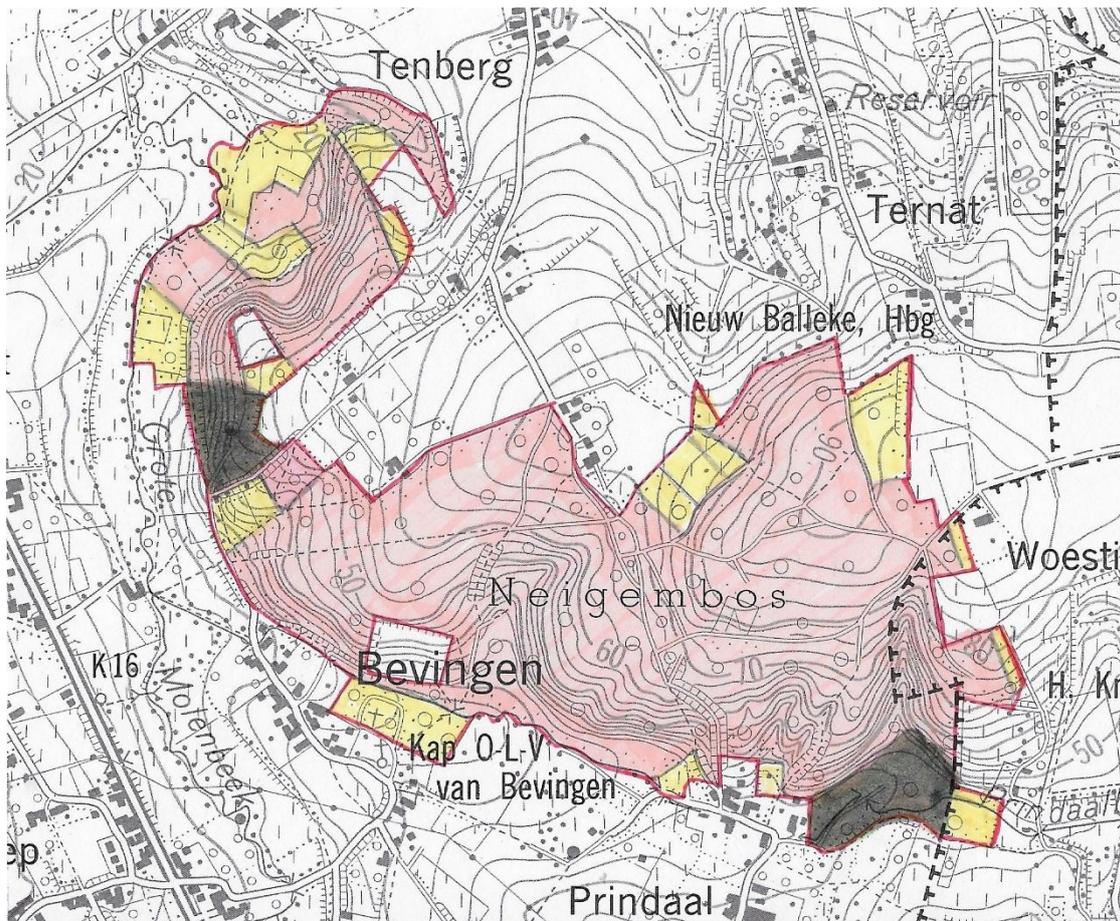


Fig. 9. Kaart van Neigembos-Vriezenbos met aanduiding van oud bos ontstaan voor de tweede helft van de 17^e eeuw (roze), oud bos ontstaan in de tweede helft van de 17^e eeuw (bruin) en jong bos ontstaan na 1775 (geel).

Maar oud bos zoals gedefinieerd in Vlaanderen is daarom nog geen bos dat in een verder verleden geen ander landgebruik heeft gekend. Wat weten we over het Neigembos voorafgaand aan het einde van de 17^e eeuw? Het geomorfologisch onderzoek (zie hierboven en Lamarcq et al., 1990)¹² suggereert een vroege ontginning als oorzaak van de ravijnvorming. De toponymie* en een paar oudere bronnen geven informatie vanaf de late middeleeuwen. Meerdere namen die we verderop als naam van een houw* leren kennen gaan al ver in de tijd terug (*Boesdael en Caelmont* 1405, *Dicquenbosch* en *Blequechijn* 1468), wat het oudboskarakter ondersteunt, op zijn minst tot in de late middeleeuwen (Schotmans et al. 2015; Schotmans 2019).

Andere houwnamen dan de hierboven genoemde zoals *Spreuputten* en *Steert van Goyck* duiken pas op in 1698. Op zich bewijst dat niets maar er zijn ook indicaties dat er in het complex minstens in de 15^e en 16^e eeuw flink is herbebost, conform met de evolutie elders in Vlaanderen, Brabant en Henegouwen (Tack et al., 1993). De naam Vriezenbos voor het grote noordwestelijke aanhangsel van het Neigembos wordt voor het eerst vermeld in 1572, in 1468 heet het nog *Vriezenbrouck*¹³. In 1482 wordt een perceel van 7,5 dagwand (2,3 ha) *le nouvel bois* genoemd en ernaast ligt een *bois esper*, een espenbos (Lamarcq et al., 1990). Dit kan wijzen op spontane bosvorming (zie ook verder). De *Planterije* was nog *durre weye* in 1572. Zoals we hierboven al zagen duidt het Landboek van Meerbeke uit 1689 meerdere percelen aan in het Neigembos als *nieuwen bos*. Wellicht zijn ook de andere kleinere houxen (zie verder) in aansluiting op de grote (bosje bij de *Steert van Goyck*, *Hinxtenberch*) herbebossingen aansluitend bij de oude boskern.

De bosuitbreiding in Vlaanderen, Brabant en Henegouwen van de 14^e tot de 18^e eeuw was economisch gedetermineerd. De waarde van hout, vooral brandhout, zorgde er voor dat gronden die voor landbouw en veeteelt minder geschikt waren, meer opbrachten als bos. De laatste gemene gronden werden herbebost. Het toponiem Woestijn in de oostelijke rand van Neigembos is een indicatie voor de historische aanwezigheid van wastine, een vleksgewijs patroon van struweel, ruigte, grasland en/of heide. Wastine was het gevolg van door gemeen gebruik (beweiding en houtkap) sterk gedegradeerd bos. Na stopzetting van dat gebruik kan het nadien zijn herbebost zoals aangetoond voor o.a. het Bos t'Ename (Tack et al., 1993; 2021). Maar ook heel wat percelen die vooral in de laatste fases van de grote middeleeuwse ontginningen in minder kwalitatieve akkers en weiden waren omgezet keerden terug naar waar ze ooit vandaan kwamen: naar bos.



BRONNEN VOOR HET BEHEER VAN NEIGEMBOS EN OMGEVING DOOR DE BARON VAN WEDERGRATE VAN DE 18^E TOT DE 20^E EEUW

2.1. DE VERKOPINGEN VAN ROEREND GOED IN HET FAMILIEFONDS DESCARTONS DE MONTBLANC-DE PLOTHO EN AANVULLENDE BRONNEN

In het Rijksarchief Kortrijk bevindt zich het uitgebreide Familiefonds* Descartons de Montblanc-De Plotho, goed voor 16.339 inventarisnummers waarvan de stukken samen 171 strekkende meter beslaan¹⁴. Het Familiefonds bevat archiefstukken van diverse aard uit Neigem en Meerbeke, onder meer ongeveer 220 verkopingen van roerend goed in en rond Neigembos uit de periode 1725-1886. Meestal is de verkoopakte zelf in extenso bewaard, soms betreft het enkel één of meerdere borderellen* met de belangrijkste gegevens van de verkoping. Tijdens het Ancien Régime werden de aktes verleden voor de plaatselijke schepensbank*, daarna door een notaris.

Een beperkt aantal verkoopakten voor de periode 1725-1886 was niet aanwezig in het Familiefonds, maar werd aangevuld uit de archieven van de notarissen Roman en Vanderschueren te Ninove¹⁵. Voor de tweede periode (1922-1963) kwamen alle akten uit het archief van notaris Cosyns te Meerbeke¹⁶. Naast de verkoopakten beschikken we ook over aankondigen van boomverkopingen uit een dagblad uit de periode 1817-1823¹⁷, uit een weekblad voor de verkopingen van 1865 en 1866¹⁸, affiches van boomverkopingen uit de tweede helft van de 19^e eeuw en over aankondigen van hakhout- of boomverkopingen in plaatselijke nieuws- en annoncebladen* van 1922 tot 1963¹⁹.

De gegevens (verkoopakten, verkoopaffiches en aankondigingen) beslaan dus globaal gezien twee periodes: 1724-1886 en 1922-1963. Voor de tussenliggende tijdspanne 1887-1921 konden spijtig genoeg geen gegevens gevonden worden ondanks een intensieve speurtocht.

2.2. DE BRONNEN VOOR DE PERIODE 1724-1886

Voor deze periode bevinden zich in het Rijksarchief Kortrijk de akten van 62 verkopingen van hakhout en 60 van bovenstaanders in Neigembos, 40 van opgaande bomen en knotbomen in het landschap errond in Neigem en Meerbeke, 35 van snoei aan bomen in Neigembos of in het landschap errond, 24 van gras op struik* in kleine hooilandcomplexen in Neigem en Meerbeke, 4 van levende vis uit de kasteelvijver, 1 van klaver op struik, 1 van appels op de boom en 1 van plantsoenen. Uit de geconsulteerde notariaatarchieven werden ook negen boomverkopingen uit de tijdspanne 1857-1874 van andere eigenaars apart verwerkt, zeven uit het Neigembos-Vriezenbos en twee uit het landschap errond.

De beschikbare informatie verschilt van verkoping tot verkoping. Optimaal kennen we uit de bron de verkoopdatum, de verkoopmodaliteiten, het aantal kopen (*coopen*, in de Franse tijd tijdelijk *marchés* genoemd), de voorwaarden die op het terrein moeten gerespecteerd worden, het nummer van de koop, de aard ervan, kwantitatieve info (het aantal of de oppervlakte), de koopsom, de naam van de kopers én hun borgstellers (de persoon die mee de financiële verantwoordelijkheid draagt voor de koop), hun woonplaats en beroep. Niet alle info is altijd opgenomen, waardoor verschillende verwerkingen die we hierna behandelen noodgedwongen

beperkt zijn in tijdspanne. De affiches van de boomverkoopingen uit het laatste kwart van de 19^e eeuw vermelden ook de stamomtrek.

De verkopingen worden aangekondigd in de baronie zelf, maar ook *met clinckende belle* (door de stadsomroeper) in de nabij gelegen stad Ninove. Een aantal aankondigingen van boomverkopingen uit de periode 1817-1823 werden teruggevonden in het dagblad *Gazette van Gend*. In het laatste kwart van de 19^e eeuw worden er ook affiches uitgehangen waarvan er een aantal bewaard zijn in het Familiefonds (fig. 10 en 11).

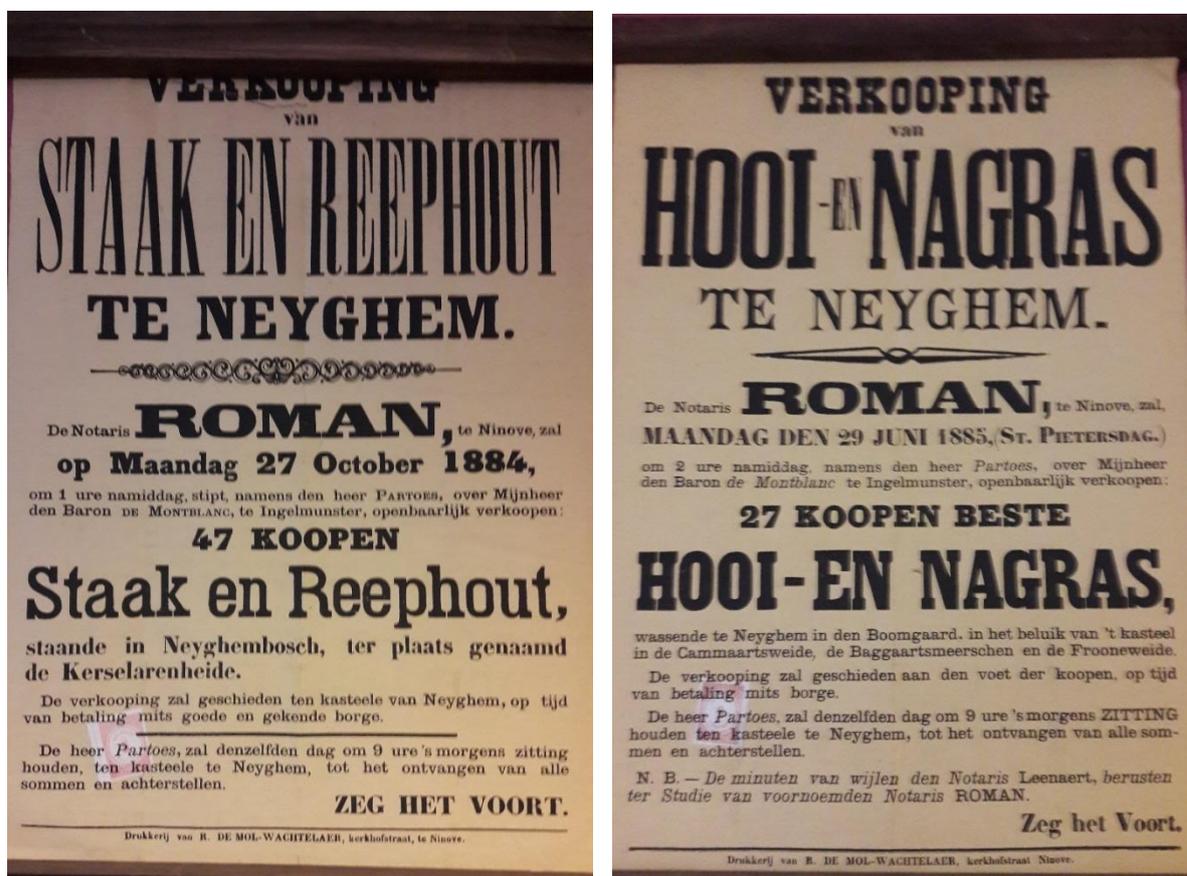


Fig. 10 en 11. Affiches van de hakhoutverkoop van 1884 in het Neigembos, haw Kerselarenheide (links) en van de verkoping in 1885 van gras op struik in een paar kleine hooilandcomplexen in Neigem en Meerbeke. Bemerkt dat na de datum expliciet (St-Pietersdag) wordt vermeld. (Bron: Rijksarchief Kortrijk, Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho, privé verzameling affiches Nico Vanbellinchen).

De verkoping zelf gebeurt ofwel op de plaats waar de kopen zich bevinden, ofwel in het kasteel van Neigem, ofwel in een plaatselijke herberg. Men verkoopt ter plaatse als het nodig is om de diverse kopen op de plek zelf duidelijk aan te geven. De verkopingen in een herberg gaan in de eerste helft van de 19^e eeuw vooral door in *de Camme*, de herberg verbonden aan de brouwerij (*cam* is Brabants voor brouwerij), eigendom van de baron. In de tweede helft van de 18^e eeuw betreft het veelal de herberg van boswachter Wauters.

De verkoping gebeurt per opbod, de hoogste bidder op het moment dat de koop wordt afgeklopt haalt het. In de 18^e eeuw gebeurt dat *met brandende keerse*: zolang de kaars brandt mag er opgeboden worden. Wie het hoogste bod heeft gedaan op het moment dat de vlam dooft is de gelukkige.



2.3. DE BRONNEN VOOR DE PERIODE 1922-1963

Het archief van notaris Cosyns te Meerbeke ¹⁶ bevat 28 verkoopakten, waarvan er 23 info verschaffen over hakhoutverkopen, 6 over boomverkopen en 9 over beukensnoei in Neigembos zelf, en 6 over hakhoutverkopen, 2 over boomverkopen en 2 over boomsnoei in het landschap rond het bos. Ze vermelden de houw, het aantal kopen, de betaalde prijs per koop en de verkoopsvoorwaarden, inclusief voorwaarden bij de exploitatie. Bij het hakhout wordt enkel bij Zwarte els en Tamme kastanje de soort vermeld, bij de bomen altijd. In tegenstelling met de periode 1724-1886 worden de oppervlaktes van de hakhoutkopen (de kapperceeltjes), namen, woonplaatsen en beroepen van de kopers niet opgegeven. De verkoping gaat nog steeds door in een herberg in de buurt van het bos en wordt afgeklopt op de hoogste bieder.

Daarnaast beschikken we ook over 33 aankondigingen uit regionale nieuws- en annoncebladen van 21 verkopen (de verkopen werden soms in meerdere bladen aangekondigd). Ze bevatten info over 16 hakhoutverkopen, 6 boomverkopen en 6 verkopen van beukensnoei in Neigembos. Ze bevatten nauwelijks info over verkopen in het landschap rond het bos.

////////////////////////////////////

BEHEER VAN HET NEIGEMBOS IN DE PERIODE 1725-1886

3.1. GEBRUIKTE OPPERVLAKTEMATEN, MUNTSTELSELS EN KALENDERS

Tijdens het Ancien Régime worden oppervlaktes in de verkoopakten steeds uitgedrukt in roeden* opgemeten op de *maete van brabant van 16 1/3 voet (maete van seshien voeten ende den soele in ieder roede)*. Men volgt dus de oppervlaktematen van het hertogdom Brabant, ook voor Neigem, hoewel daar strikt genomen de Vlaamse maat van het Land van Aalst gold. Eén Brabantse roe van die (Brusselse) maat is 20,22 m² (De Schrijver, s.d.; Vandewalle, 1984). Honderd roeden vormen een dagwand*, 400 roeden of vier dagwand vormen een bunder*.

Men volgt ook het Brabantse muntstelsel (Vandewalle, 1984). Een Brabantse gulden is gelijk aan 20 stuivers, een stuiver wordt onderverdeeld in 24 schellingen. Na de aanhechting van de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk wordt de Franse frank gebruikt (in de praktijk pas in een akte van 1805), tijdens het Koninkrijk der Nederlanden vanaf 1825 de Nederlandse gulden, vanaf de Belgische onafhankelijkheid de Belgische frank (in de praktijk pas in een akte van 1834). Bij de verwerking van tijdreeksen binnen verschillende muntstelsels moest dus worden omgerekend.

De datums volgens de Franse republikeinse kalender werden omgezet naar de christelijke jaartelling.

3.2. HOUTIGE SOORTEN

In het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho bevindt zich een lijstje uit de tweede helft van de 18^e eeuw met als titel *Lijste van de boomen die meest in gebruik zijn van te planten* (tabel 1).

Er staat niet expliciet bij dat de lijst gemaakt is met het oog op het beheer van Neigembos en omgeving, maar de context maakt dat wel erg waarschijnlijk. Het lijstje zet Franse soortnamen om in het Nederlands. Aangezien de verkoopakten tijdens het Ancien Régime steeds in het Nederlands waren opgesteld lijkt het er op dat het lijstje bedoeld was voor Nederlands onkundigen, zoals wellicht de eigenaar. Het lijstje is in een historisch-ecologische* context een bespreking waard, onder meer in relatie tot de houtige soorten die voorkomen in de akten. In de verkoopsakten van hakhout op stam* uit de eerste periode komen geen soortnamen voor, uit de tweede periode enkel els en Tamme kastanje. Maar in de boomverkopingen van Neigembos en omgeving worden de soorten altijd vermeld. Nederlandse soortnamen volgen Van der Meijden & Vanhecke (1986) en schrijven we hierna steeds met hoofdletter, geslachtsnamen met kleine letter (dus Beuk en eik).

Taal

Historische namen gelieerd met bos- en landbeheer zijn niet altijd gemakkelijk te interpreteren, en in een context van historisch-ecologisch onderzoek is dat uiteraard een belangrijke factor. Als je namen van toen niet kunt omzetten naar namen in hedendaags Algemeen Nederlands blijven er interpretatieproblemen over. Dat valt in Neigembos en omgeving erg mee door de kennis opgedaan in ander onderzoek. *Bilck* is Vlaams (en blijkbaar ook Brabants) voor berk, *passcher* (elders *passchier*) idem dito voor Boswilg, *hespe* is Ratelpopulier (esp), *plaen* (van verouderd Frans *plane*, nu *érable*) Gewone esdoorn. De vorm *ernthaut* is een variatie op de diverse namen die in Vlaanderen en Brabant gehanteerd werden vooraleer het (verwarrende) Noord-Nederlandse

////////////////////////////////////

Haagbeuk gemeen goed werd: *erter, herter, erder, herder, herteleer, herent, herenteer* (Tack et al., 1993; Baeté et al., 2009; Tack et al., 2021).

Verder valt bij de andere namen op dat we zowel in tijd als in ruimte met een overgangstaalgebruik te maken hebben ²¹. De besproken periode overlapt een tijdsspanne waarbij oude namen verloren gaan en/of vervangen worden door veralgemeend taalgebruik binnen het ganse Nederlandse taalgebied. De locatie, Neigem-Meerbeke, bevindt zich in het (West-) Brabants dialectgebied, maar het Oost-Vlaams dialectgebied ligt niet veraf (Decaluwe et al., 2021; De Cleer et al., 2000).

Tabel 1. Houtige soorten (kolommen 1 en 2), voorkomend op de *Lijste van de boomen die meest in gebruik zijn van te planten* (tweede helft 18^e eeuw)(kolommen 3 en 4) en voorkomend in de boomverkoopingen (1725-1886) (kolommen 5, 6, en 7). De gele invulling in de kolommen 5 en 6 geeft aan of de soort respectievelijk in de 18^e en 19^e eeuw voorkomt in de boomverkoopingen.

Soort/geslacht	Wet. Naam	Lijste 2e XVIII		Boomverkoopingen 18 ^e Eeuw	Boomverkoopingen 19 ^e eeuw	Naam in de boomverkoopingen
		Frans	Nederlands			
eik	<i>Quercus</i>	chêne	eeke			eycke, eeke, eyck, eyk, eik
Beuk	<i>Fagus sylvatica</i>	hêtre	bueken boom			bueck, buek, buk, beuk
olm	<i>Ulmus</i>	orme, ormeau	olm boom			olm
Es	<i>Fraxinus excelsior</i>	bois de frêne	esschenhaut			essche, esch, hesch, escher, es
Grauwe abeel ²⁰	<i>Populus canescens</i>	bois blanc	abeelen haut			abeel, abbeel, witboom
Zwarte populier	<i>Populus nigra</i>	peuplier	poplier			popelier, papelier, populier
linde	<i>Tilia</i>	tilleul	linde boom			linde
den	<i>Pinus</i>	sapin	pin boom			
wilg	<i>Salix</i>	saule	wulghe			wulghe, wulg, wilg
Gewone vlier	<i>Sambucus nigra</i>	sureau	vliender			
Haagbeuk	<i>Carpinus betulus</i>	charmille	ernthaut			
berk	<i>Betula</i>	bouleau	bilck			bilck, berck
els	<i>Alnus</i>	l'onelle	elsenhaut			els
Brem	<i>Cytisus scoparius</i>	chenet	ginst			
varen	diverse	fauger	varoust			
Ratelpopulier	<i>Populus tremula</i>					hespe, hesp, espe, esper
Zoete kers	<i>Prunus avium</i>					kesselaer, kesseleer, kerselaer
Gewone esdoorn	<i>Acer pseudoplatanus</i>					plaen
Canadapopulier	<i>Populus x canadensis</i>					canada, kanada
Boswilg	<i>Salix caprea</i>					passcher
Okkernoot	<i>Juglans regia</i>					notelaer, notelaar
appel	<i>Malus</i>					appelaar

De meeste boomnamen waren in het Nederlands vrouwelijk en dat blijkt in de 18^e eeuwse akten nog uit de boomnamen *eycke, essche, hespe*. Maar in latere akten worden deze boomnamen zonder eind-e geschreven, mannelijk dus. Opvallend is dat de vorm met het -er-suffix (uit Latijn -

////////////////////////////////////

Volgens Van Dale zijn stamper en hei synoniemen, maar dat blijkt toch niet helemaal juist te zijn. Een hei is de zware wig die in de perslade van een olieslagmolen valt (Coutant, 1994). Toch is o.i. de kans groot dat de *stampe* in de boomverkoop van 1766 een Haagbeuk was omdat de technische vereisten voor stamper en hei wellicht vergelijkbaar waren. De veronderstelling wordt bevestigd door figuur 12.

Bovendien lijkt het erg waarschijnlijk dat de notarisklerk in geval van Beuk die naam zou genoteerd hebben. Met Haagbeuk was hij wellicht niet of nauwelijks bekend. De koop ging naar Neirinckx uit Ninove, maar zijn beroep is spijtig genoeg niet vermeld. Ninove had in de hier besproken periode minstens één olieslagmolen²⁵. Bij latere verkopen in het Neigembos waar het beroep wel wordt weergegeven zijn olieslagmolen vertegenwoordigd, onder meer door De Mets van de onder dezelfde naam bekend staande olieslagmolen uit Ninove (zie ook verder).



Fig. 12. Recente foto van de Kilsdonkse molen, een olieslagmolen in Heeswijk-Dinther in (Noord-)Brabant, net ten noorden van de Belgisch-Nederlandse grens, met stampers uit haagbeukenhout (foto: Pieter Zuijkerbuijk).

Een opvallende afwezigheid in het lijstje is Hazelaar. De soort kwam zeker voor (Michiels s.d.; Cosyns, 2022), maakt nog steeds hier en daar deel uit van de sterk verarmde hakhoutlaag en was wellicht in bepaalde delen zelfs dominant, zoals de selectieve interesse van kuipers in de hakhoutverkopingen laat vermoeden (zie verder). De Poederlee (1788) vermeldt Hazelaar als zeer algemeen in vele Vlaams, Brabantse en Henegouwse bossen en noteert dat hakhout met veel Hazelaar duurder wordt verkocht omwille van de waarde die kuipers er aan hechten. De soort ontbreekt wellicht omdat ze niet aangeplant werd. Als vermeerdering al nodig was kon die ook gebeuren via het promoten van afleggers* door loten van hazelaarstoven om te buigen en ze vast te zetten in de grond. Hoewel deze praktijk bij ons weten nog niet is aangetoond in Vlaanderen was ze courant in Engeland (Rackham, 1980). De Poederlee (1788) vermeldt de praktijk wel, maar niet specifiek voor Hazelaar, als zeer gewoon voor het vermeerderen van hakhoutstoven*.

Anderzijds komen er zeven soorten voor in de boomverkopingen waarvan geen sprake is in het lijstje. Ratelpopulier was een belangrijke soort in het Neigembos in de eerste helft van de 18^e eeuw (zie verder), maar werd wellicht niet aangeplant. Idem dito voor Zoete kers en Boswilg.

Gewone esdoorn komt niet op het lijstje voor. Er bestaat nog steeds discussie of de soort van nature en historisch voorkomt in onze regio (zie o.a. Tack et al., 1993; Green, 2005; Van den Brecht, 2005; De Keersmaecker et al., 2006; Tack et al., 2021). Voor het Neigembos zijn er aanwijzingen (uit de verkopen) dat de soort in de 18^{de} eeuw niet of nauwelijks aanwezig was en pas vanaf de 19^e eeuw in bosverband werd aangeplant, vooral in de hakhoutlaag. Canadapopulier werd als bastaard pas ontwikkeld (en snel bekend en gebruikt) vanaf het laatste kwart van de 18^e eeuw (Tack et al., 1993). Het lijstje is door het ontbreken van de soort wellicht te dateren in het derde kwart van de 18^e eeuw. Notelaar en appelaar duiken als fruitbomen enkel zeer sporadisch op in de boomverkopen en steeds buiten bosverband. Appelaar en kerselaar komen ook voor in de Staten van Goed* van het Land van Wedergrate ²⁶.

3.3. MIDDELHOUT

Rotatie en houwen : een kapcyclus van 10 jaar of daaromtrent

Zoals bijna alle bossen in Vlaanderen, Brabant en Henegouwen is het Neigembos in de eerste helft van de 18^e eeuw een middelhoutbos (Tack et al., 1993). Het bestaat uit een hakhoutlaag met daartussen/daarboven een boomlaag die we de bovenstaanders noemen. Het bos wordt onderverdeeld in houwen (in de bronnen *houwen* met au) waarin het hakhout met een bepaalde rotatie (cyclus, omlooptijd) wordt geveld. Daarna worden geselecteerde bovenstaanders geroid.

Een eerste bron die ons een beeld geeft van het middelhout in Neigembos gaat terug tot 1482. Het Renteboek uit 1482 van seigneur Pierre De Goux, heer van Wedergrate, maakt een onderscheid het deels allodiaal bos op grondgebied Neigem (het *Boesdael*) en de in leen gehouden bosdelen op grondgebied Meerbeke ²⁷.

Het Neigemse deel werd geveld *par coppes et tailles ordinaires* (in gewone houwen) na negen jaar *et point plus tost* (en zeker niet later). Specifiek voor de Meerbeekse delen van het Neigembos vermeldt het renteboek: *“Mondit seigneur de Goux a en sa terre et Seignourie de Meerbeque aussi gisans DIX BONNIERS DE BOIS avestiz de certain nombre darbres croissans et de bois de taille que lon est accoustume de copper et tailler par coppes et tailles ordinaires lors quik en a lage de dix ans ou environ et le bois que lon coppe vendre par les mesures dung journal ou de plus et ainsi distribuer en la saison accoustume”* ²⁷. Vrij vertaald: de heer De Goux heeft binnen zijn Heerlijkheid te Meerbeke een bos in leen, tien bunders groot, bezet met een zeker aantal opgaande bomen en met hakhout dat men gewoon is te kappen en in te delen in hakhoutkopen wanneer ze de leeftijd hebben van 10 jaar of daaromtrent; het hout wordt verkocht per dagwand (ca. 30 are; zie verder).

Uit onze 18^{de} eeuwse bronnen blijkt dat die rotatieduur op grondgebied Neigem ook op 10 jaar is gebracht. Dat blijkt uit het feit dat het deel van het Neigembos, eigendom van de baron van Wedergrate, opgedeeld is in tien houwen, waarvan elk jaar één gekapt wordt. Dat blijkt duidelijk uit de verwerking van de verkopen, maar ook uit de *prijnsje** (prijsschatting) van de diverse leengoederen van de baron van Wedergrate uit 1781, onder meer van acht verschillende houwen in Neigembos die in leen worden gehouden, grotendeels op grondgebied Meerbeke, één deels ook op het grondgebied van Neigem (*Spreepuddenhauw*). De negende, het *Boesdael*, ligt op grondgebied Neigem maar is deels allodiaal ²⁷, de tiende ligt op grondgebied van Gooik (*Steert van Goijck*). Uit de *prijnsje* en uit de hakhout- en boomverkopen kan de kaprotatie voor de tijdsspanne 1772-1781 worden gereconstrueerd (Tabel 2).

Tabel 2. Kaprotatie van de delen van het Neigembos, eigendom van de baron van Wedergrate, voor de tijdsspanne 1772-1781.

////////////////////////////////////

Kaprotatie 1772-1781	Opp. in ha	Aantal kapperceeltjes	Jaar
Boesdael	3,64	37	1772
Spreeputten en Henxtenberg	2,86 + 0,49	29+5	1773
Dickenbosch	4,04	41	1774
Steert van Goyck en bosje eraan palend	3,54 + 0,85	36 + 9	1775
Buekenhauw en 's Heerenbergh	3,94 + 1,38	40+14	1776
Langhenbosch en Planterije	4,43 + 0,39	45+4	1777
Grooten Bleekenschijn	3,54	36	1778
Cleenen Bleekenschijn	3,64	37	1779
Kerselaerenhauw	4,73	48	1780
Caelemont	4,63	47	1781
totaal	42,11	428	

Een tienjarige rotatie is zeer gewoon in Vlaanderen, Brabant en Henegouwen (Tack et al., 1993, 2021). De zinsnede *dix ans ou environ* geeft al aan dat er van de strikte rotatieduur kan afgeweken worden zolang dat niet te veel wordt. Dat blijkt ook in de hier besproken tijdsspanne het geval.

Een volledige reconstructie voor de ganse hier besproken periode is onmogelijk omdat we te veel jaargangen missen, zelfs als we alle verkopen van hakhout en bovenstaanders samenleggen. Maar er blijkt wel uit dat er ook vrij regelmatig om de negen jaar werd gekapt en uitzonderlijk zelfs om de acht of om de elf jaar. In het Geitebos te Zandbergen, ongeveer 7 km zuidwestelijk van het Neigembos gelegen en eveneens adellijke eigendom (graaf de Lalaing), lag de kapcyclus op 8-10 jaar (Cosyns, 2016), maar werd soms ook van de kapcyclus afgeweken ²⁸.

Naar de beweegredenen waarom er soms afgeweken wordt van de rotatie is het gissen. In sommige jaren wordt b.v. de kap overgeslagen en worden er in het volgende jaar twee houwen geveld. Het gaat daarbij niet enkel om het vellen van één grote en een kleinere zoals zichtbaar in tabel 2, maar ook om het vellen van twee grote houwen in hetzelfde jaar. Ook het omgekeerde valt voor: in jaar x wordt de houw van dat jaar geveld, maar ook die van het volgend jaar. Of houwen worden opgesplitst. Heeft dit te maken met de groei van het hakhout? Dienen er zich het volgend jaar lucratievere perspectieven aan voor een boomverkoop? Volgens zegslieden uit de omgeving steeg de brandhoutvraag na een strenge winter uit schrik voor de volgende. Of zit de baron van Wedergrate soms in financieel minder gunstige papieren en heeft hij snel inkomsten nodig?

Oppervlakte en lokalisatie van de houwen

De houwen waren onderverdeeld in kapperceeltjes waarvan de oppervlaktes in die periode gekend zijn (zie verder). Het gemiddelde kapperceeltje was 48,7 roe groot (=984,71 m²; zie ook verder). Aan de hand daarvan konden we de oppervlaktes van de tien houwen van de baron van Wedergrate in het Neigembos vrij nauwkeurig uitrekenen. Ze varieerden van 3,25 tot 5,32 ha (figuur 13) . Optimaal correspondeert een bepaalde rotatie met evenveel even grote houwen op het terrein, maar dat was in Neigembos -zoals ook elders- niet het geval. De fysische en historische situatie op het terrein bepaalt de houw-grootte, niet de theorie.

////////////////////////////////////

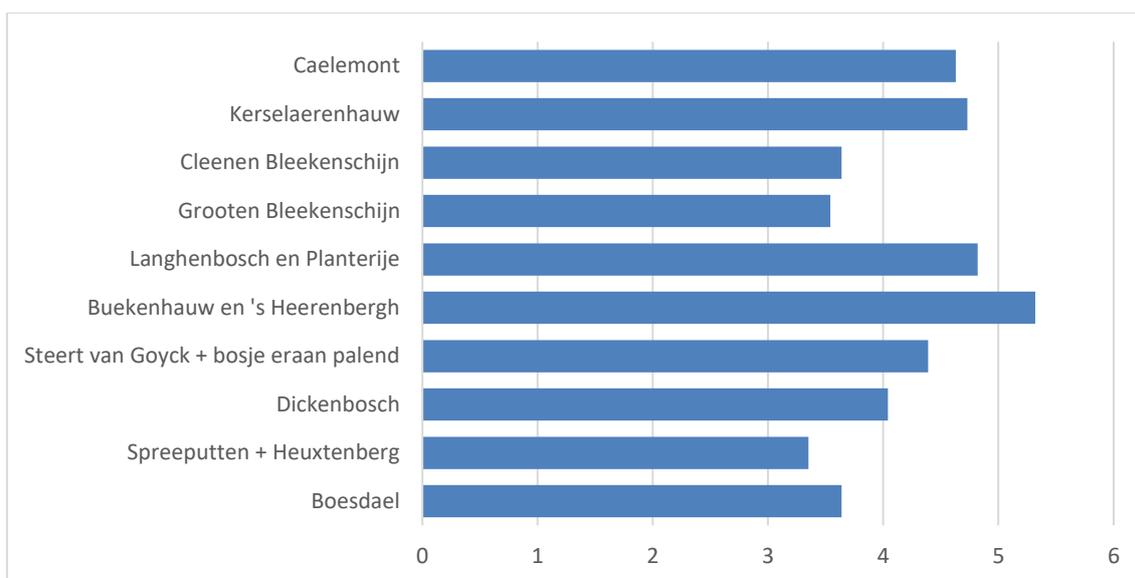


Fig. 13. Weergave van de oppervlaktes (in ha) van de tien houwen in de delen van het Neigembos, eigendom van de baron van Wedergrate, 1772-1781

De totale oppervlakte van de houwen bedroeg in 1772-1781 volgens onze berekening 42,11 ha. Dat correspondeert op kleine afwijkingen na met de latere kadastrale oppervlaktes. Lamarcq et. al (1990) komen in hun berekening van de bosoppervlakte volgens de kadastrale leggers* bij de Popkaart op 39,1 ha bos dat eigendom was van Descartons de de Montblanc (rechtsopvolger van de baron van Wedergrate). Dat is 3 ha minder dan onze berekende oppervlakte voor 1772-1781, maar de bosoppervlakte op grondgebied van Gooik (ongeveer 3,5 ha) is in Lamarcq et al. 1990 niet meegerekend.

De houwen kunnen maar bij benadering gelokaliseerd worden, laat staan dat de grenzen ervan exact kunnen bepaald worden (fig. 14). In het Fonds Descartons de Montblanc is geen plan met de houwindeling aanwezig en ze zijn slechts in beperkte mate te koppelen aan percelen uit de Landboeken van Neigem en Meerbeke. Die hebben een andere finaliteit (oplijsting van percelen met het oog op het heffen van grondbelasting), dat van Meerbeke dateert uit 1689, is dus ouder dan de hier besproken periode, en de meeste percelen eigendom van de baron van Wedergrate ontbreken. Wellicht had hij een aparte regeling getroffen m.b.t. de grondbelasting. Bovendien heeft hij in de tijd na de opmaak van het Landboek duidelijk percelen verworven van andere eigenaars. Naast de landboeken werd gebruik gemaakt van (schaarse) indicaties rond de ligging van de houwen in de verkoopakten en van mondelinge overlevering ²⁹.

////////////////////////////////////

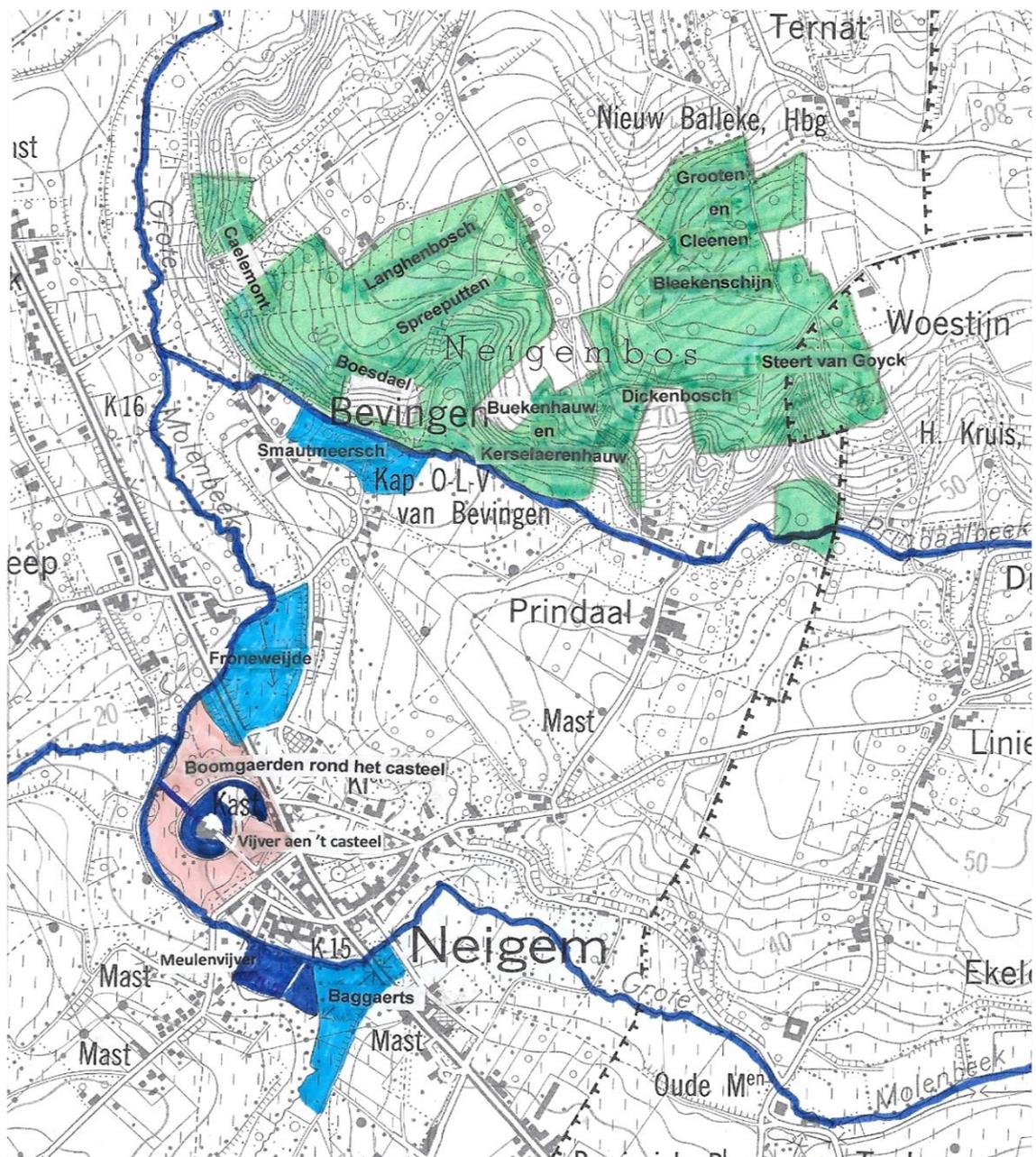


Fig. 14. Reconstructie van de eigendommen van de baron van Wedergrate ca. 1775. Voor de bossen (groen vlak) is ook de benaderende lokalisatie van de houwen in het Neigem bos weergegeven. Verder de twee vijvers (donkerblauw vlak) en de boomgaerden (roze vlak) en de drie hooilandcomplexen (lichtblauw vlak) waarin de baron van Wedergrate 'gras op struik' verkoopt. Donkerblauwe lijn = waterloop, ca. 1775.



Delen van houwen en nieuwe houwnamen vanaf ca. 1840

In de hakhout- en boomverkopingen uit de tijdsspanne 1725-ca.1840 duiken ook andere namen op die vermoedelijk op vellingen in delen van houwen slaan zoals *Aen 't Block* (1728), *Pauwel van Lierdensberch* (1732), *Mergelputte* (1764), *Aen den Vogelenzang* (1836). Na ca. 1840 verschijnen er nieuwe houwnamen. *Buekenhauw* verdwijnt uit het gebruik en andere komen op. Sommige ervan nemen wellicht stilaan de plaats in van oude houwnamen zoals de *Streep*, de *Dasput*, de *Drys*, *Prindaelweide*, andere zoals *Steenberg*, *Bogaert*, *Dammekens* benoemen misschien opsplitsingen. Opvallend is dat een aantal ervan of in elk geval sterk verwante plaatsnamen al lang in gebruik zijn, maar in de tijdsspanne 1725-1840 niet als houwnaam worden gebruikt, zoals *(d)Ast* 1220 (*Astbosch* 1468), *Bogaert* 1325, *Steent* en *Prindaelderbosch* 1468 (Van Durme, 2017)³⁰. Uit het beperkt aantal boomverkopingen distilleren we ook een aantal namen van bospercelen van andere boscigenaars dan de baron van Wedergrate (*Bevingenbosch*, *Peerdeweyde*, *Spekbosch*, *Nevelsborre*).

Continuïteit

Alle informatie die de verkoopaktes en andere documenten uit het Familiefonds opleveren wijzen op een grote mate van continuïteit in het bosbeheer (zie ook verder). Ze is ongetwijfeld gestoeld op een vele generaties overspannende overdracht van empirische* kennis (het zgn. Vlaamse bosmeesterschap⁷⁶). De Poederlee (1788), die nochtans erg goed thuis was in de opkomende bosbouwliteratuur, noteerde dat de verstandige boscigenaars best *consultent les ouvriers nés dans les fôrets et livrés a ce genre de travail dès leur enfance, ce sont des guides assez sûrs et capables de réflexions justes sur leurs opérations; il n'y a donc poit de honte à suivre leurs conseils et leur avis*⁷⁷.

Toch bevindt er zich in het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho ook een aanwijzing dat de baron (die eind 18^e begin 19^e eeuw minstens deeltijds in Parijs woonde) of zijn zaakwaarnemer in Neigem niet helemaal onbekend was met de Franse bosbouwliteratuur. Het betreft het boek *Traité de la culture du chêne, contenant les meilleures manières de semer les bois, de les planter, de les entretenir, de rétablir ceux qui sont dégradés, & de les exploiter : avec les différens moyens de tirer un parti avantageux de toute sorte de terrains & de toute sorte de bois : ouvrage nécessaire à ceux qui veulent avoir une connoissance entière de la culture des arbres champêtres & de leur produit* (fig. 15). Het werd in 1788 geschreven door Jacques Joseph de St. Martin, afkomstig uit de Limousin en leerling van Duhamel du Monceau³¹. De St. Martin verwijst in zijn boek trouwens naar diens standaardwerk *De l'exploitation des bois* uit 1780. Maar zowel de St. Martin als Duhamel du Monceau baseren hun boeken sterk op de bosbouwpraktijk die ze rondom zich waarnemen, niet in het minst op het dan nog sterk dominante middel houtbeheer, al is dat dan in Frankrijk.

Aansturing en toezicht

Wie het bosbeheer concreet aanstuurde blijkt niet uit de bronnen. Van een *bosmeester** lijkt geen sprake, maar misschien was die er wel. Hoe dan ook had de baron wel een zaakwaarnemer ter plaatse, in de tweede helft van de 19^e eeuw rentmeester genoemd. Het toezicht was tijdens het Ancien Régime in handen van *offecieren* of *boschwachters*. In de 19^e eeuw is slechts sprake van één boswachter. Voor een boscigendom van ca. 42 ha is dat consistent met andere bossen, de afname in aantal van de 18^e naar de 19^e eeuw was ook elders het geval (Tack et al., 1993). Er was ook een jachtwachter³². De functies boswachter-jachtwachter werden in veel bossen in één persoon verenigd, maar dat was in het deel van het Neigembos eigendom van de baron van Wedergrate klaarblijkelijk niet het geval.



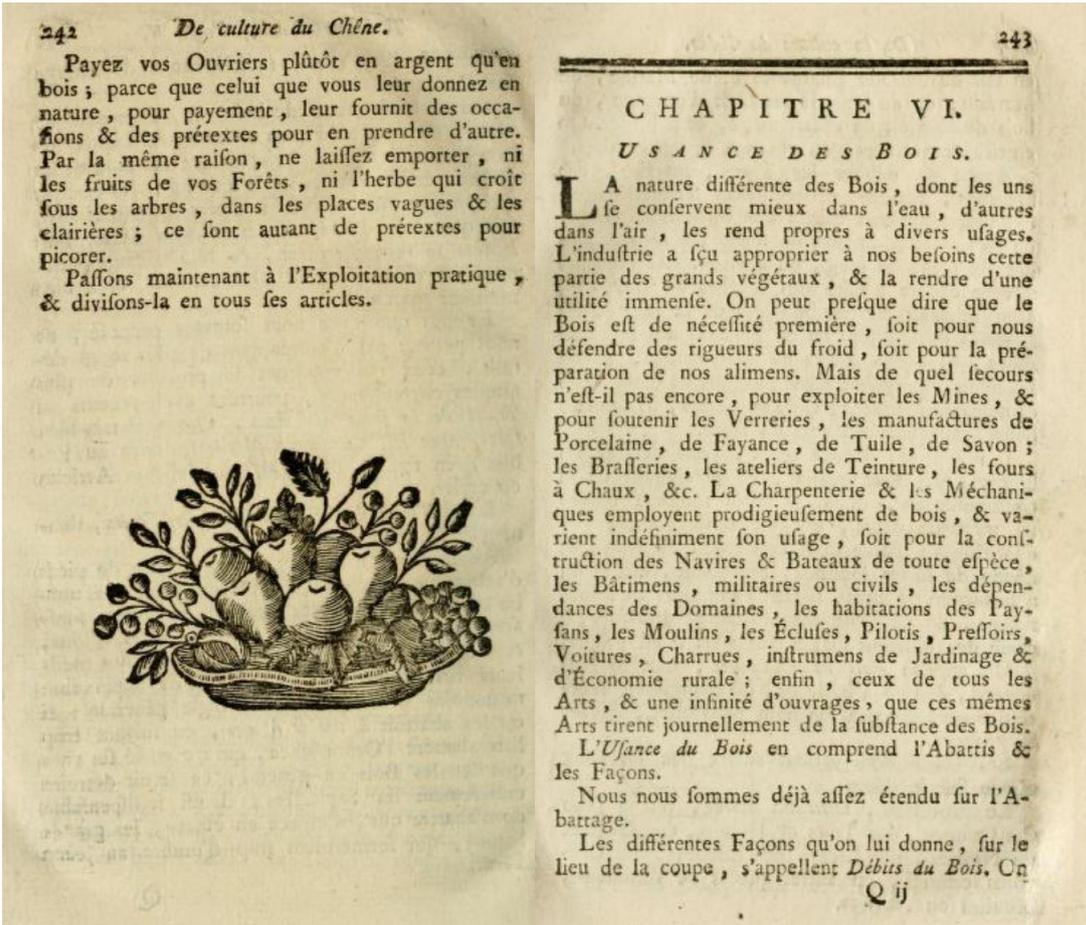


Fig. 15. Dubbele pagina uit het boek *Traité de la culture du chêne* van de St. Martin, bewaard in het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho (Rijksarchief Kortrijk).

3.4. HAKHOUT

Namen voor hakhout

In de hier besproken periode vinden we in 62 hakhoutverkoopingen niet minder dan zes benamingen voor (op stam verkocht) hakhout: *staeckhout* (1726-1885), *schaerhout* (1734), *rasp(hout)* (1784), *(bois de) raspe* (1805-1832), *reephout* (1843-1880), *taillis (sur pied croissant)* (1884). Met deze ingrediënten worden meestal verschillende combinaties gemaakt: *staeckhout en schaarhout* (1756-1843), *staeck en rasp(hout)* (1786-1787), *rasp, staeck en schaarhout* (1796), *rasp en staekhout* (1833), *rasp en reephout* (1853-1855), *op struiken staande reephout* (1880), *staek- en reephout* (1884-1885).

Staeckhout sloeg wellicht op het zwaardere assortiment hakhout (de staken), onder meer geschikt voor hoppestaken (zie ook verder) of te verzagen en te klieven tot blokken en fasseel* (Tack et al., 1993; 2021). *Schaerhout* en *raspe* staan voor hakhout tout court, zonder verdere specificatie. *Raspe* (cfr. Raspaillebos) is Oudfrans, later vervangen door *taillis* (Tack et al., 2021). Maar gebruikt in relatie tot *staeckhout*, werd met *schaerhout* en *raspe* wellicht eerder het kleinhout bedoeld, het rijs geschikt voor diverse types mutsaards*.

De term *reephout* werd rond 1860 ook gebruikt in het naburige Geitebos, blijkbaar zowel in de context van hakhout als van een griend* (*wijmenier*) (Cosyns et al., 2022). Een reep is hier hoe dan ook een perceel grond dat veel langer is dan breed (een strook- of repelperceel in de

////////////////////////////////////

historische geografie, afhankelijk van de lengte/breedteverhouding). Wellicht moeten we reep hier als synoniem van singel beschouwen, zoals hakhoutpercelen van die vorm in andere delen van Vlaanderen (en Brabant?) werden genoemd. Dat was het geval met heel wat *bassen*, tijdelijke strook -of repelpercelen dus, maar de naam kan ook te maken hebben met bospercelen die permanent in rabatten* waren onderverdeeld. Rabatten* zijn repelpercelen bos, vooral vanaf de 18^e tot de 20^e eeuw planmatig aangelegd tussen grachtjes (Van Driessche, 2020).

Exploitiemethode

Je kan de exploitatie van het hakhout op verschillende manieren organiseren. Voor het Bos t'Enname werden er vijf gedetecteerd die elk tussen de 14^e en de 20^e eeuw ooit en ergens binnen het bos wel eens zijn toegepast (Tack et al., 1993; 2021):

- 1 de houw (laten) vellen voor eigen gebruik,
- 2 de houw (laten) vellen, het geveld hakhout onderverdelen in kopen, gestapeld in *laaien**, en die verkopen,
- 3 de houw in zijn geheel verkopen aan iemand die het dan verder opmaakt naar goeddunken voor eigen consumptie,
- 4 de houw in zijn geheel verkopen aan iemand die het hout geveld in kleine partijen doorverkoopt, in *laaien* of opgemaakt in blokken, mutsaards* etc.,
- 5 de houw onderverdelen in kopen (*bassen**) en die op stam verkopen.

Voor zover we kunnen nagaan werd in het deel van het Neigembos dat eigendom was van de baron van Wedergrate in de periode 1725-1886 steeds geopteerd voor methode 5, en vermoedelijk was dat al eeuwen het geval. In het nabijgelegen Geitebos werd dezelfde exploitatiemethode gebruikt (Cosyns, 1987).

Het *bassen* van de kapperceeltjes

Ter voorbereiding van de jaarlijkse kap werd een beëdigd landmeter gevraagd om de houw van dat jaar onder te verdelen in kapperceeltjes. Hij verdeelde de houw in kopen van sterk vergelijkbare grootte en maakte die op het terrein ook duidelijk. Op een loot van hakhoutstoven op de grens van een kapperceeltje bracht hij een of meerdere *cerven* of *bassen* aan. Deze manier van werken was in Vlaanderen en Brabant al eeuwen gebruikelijk. Van de kerven in het hout ging de naam *bassen* als zelfstandig naamwoord over op de kopen en de kapperceeltjes en als werkwoord op de ganse activiteit (de onderverdeling van een houw in kapperceeltjes door een landmeter). Het *bassen* gebeurde dus zowel in de houw zelf als op plan. In het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho zijn twee van dergelijke plannetjes bewaard, uit 1781 van *Caumont* en uit 1783 van het *Dickenbosch* (fig. 16), respectievelijk ingedeeld in 47 en 41 *bassen*.

De landmeterskost voor het *bassen* is verrassend laag. In 1784 krijgt landmeter Roossens voor de opdeling van de houw *Boesdael* (4,23 ha) in 43 *bassen* 0,33 % van de opbrengst. Een collega van hem kreeg in 1687 voor het *bassen* van het 2,47 ha grote *Bernaertsbos* in Opbrakel in 9 kopen 0,99 % van de opbrengst (De Lange, 1975; Tack et al., 2021). Roossens was dus - als we even abstractie maken van het tijdsverschil - drie keer goedkoper, hoewel hij in verhouding meer moest meten en meer kapgrenzen moest afbakenen op het terrein.



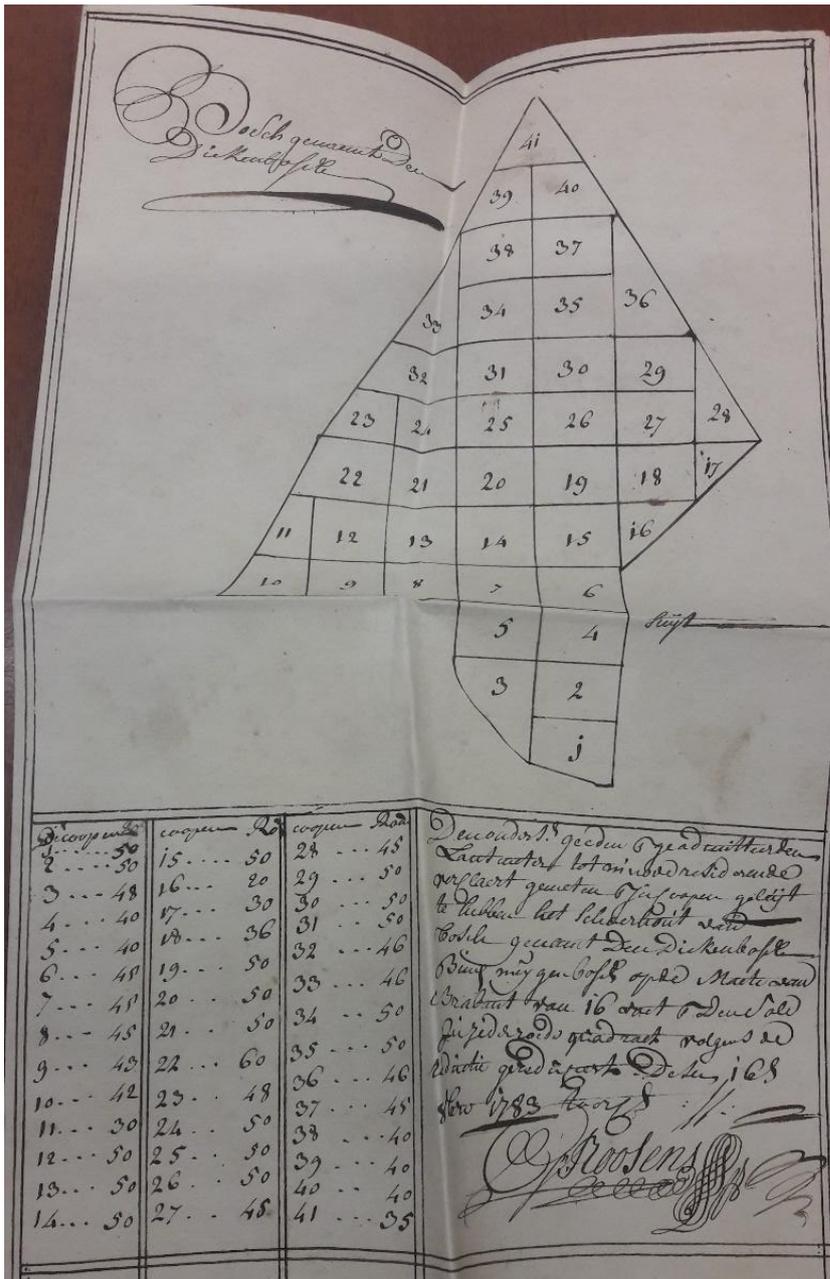


Fig. 16. Plannetje uit 1783 van de houw Dickenbosch, onderverdeeld in 41 kapperceeltjes (kopen, *bassen*) door landmeter Roosens. Bron: Rijksarchief Kortrijk, Familiefonds Descantons de Montblanc-de-Plotho.

Oppervlakte van de kapperceeltjes

Het hierboven reeds gebruikte renteboek* van de baron van Wedergrate uit 1482 stipuleerde dat het hakhout op diens eigendom in Neigembos minstens per dagwand verkocht moest worden “*et ainsi distribuer en la saison accoustume aux manans et habitants de Meerbecque ou autres qui le veullent acheter*”: op die manier te distribueren in de periode waarin dat gewoonlijk gebeurt aan de Meerbekenaren of andere geïnteresseerden. Het renteboek gebruikt de oppervlaktematens van het Land van Aalst; een dagwand* ofte 100 roeden was hier het equivalent van ongeveer 30,75 are. Het hakhout moest geveld worden in het daartoe aangewezen seizoen en tegen een prijs die gelijk stond met meer dan 14 keer de jaarlijkse pachtsom voor een dagwand weide of meer dan 73 daglonen van een handarbeider.

De gebiedende wijs en de opgesomde modaliteiten, vooral dan de minimumoppervlakte van een kapperceeltje en de hoge prijs, zijn intrigerend. Stond de baron van Wedergrate toen al onder druk van zijn (in aantal toenemende) onderdanen om de kapperceeltjes zo klein mogelijk te maken en zo goedkoop mogelijk te verkopen, zodat zoveel mogelijk gezinnen uit zijn heerlijkheid beroep konden doen op een contingent brand-, ambachts- en/of geriefhout*? Een opdeling in kleinere kapperceeltjes zal wellicht meer hebben opgebracht.

Uit die plannetjes en uit 27 hakhoutverkopingen blijkt in elk geval dat in de tijdspanne 1728-1805 (fig. 17) *gebast* werd met een standaardoppervlakte van 50 Brabantse roeden, zijnde 10 are 11 ca, of anders uitgedrukt 1011 m². Minder dan een derde dus van de minimumoppervlakte uit 1482. Na 1805 wordt de oppervlakte van de *bassen* jammer genoeg niet meer vermeld in de notarisakten, maar hun aantal per houw blijft in dezelfde grootteorde en dus vermoedelijk ook hun oppervlakte. Uiteraard besloegen de houwen geen exact veelvoud van 50 roeden en de allerminst geometrische houwgrenzen maakten het *bassen* niet eenvoudig, waardoor een aantal percelen licht afweek van de standaardoppervlakte.

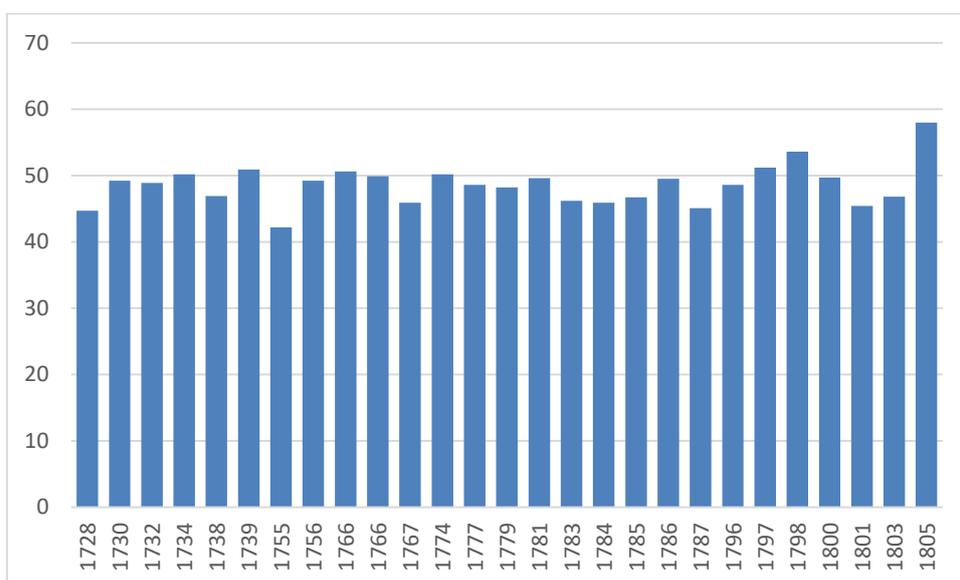


Fig. 17. Gemiddelde oppervlakte van de kapperceeltjes (*bassen*) in 27 hakhoutverkopingen uit de tijdspanne 1728-1805, uitgedrukt in roeden.

De gemiddelde oppervlakte bedroeg 48,7 roeden (zijnde ongeveer 985 m²). Dat is aan de lage kant in vergelijking met andere Vlaamse en Brabantse bossen. In het Bos t'Ename varieerde de oppervlakte van de houwindelingen tussen de 6 en de 65 are, met een gemiddelde van ongeveer 30 are (Tack et al., 2021). Dat is in lijn met de data uit de ruime Bossen van Vlaanderen-regio (Tack et al., 1993). Er zijn tientallen kladplannetjes van *gebast* hakhout bewaard van landmeter Jean-Baptiste Lafont uit Schorisse uit de tijdsspanne 1748-1763, onder andere uit het Bos te Rijst. De variatie ligt er tussen 10 en 40 are (Tack et al., 2021). In het Meerdaalwoud zijn de kapperceeltjes in de 18e eeuw gemiddeld 35 are (Baeté et al., 2009). Ook in het Hallerbos waren de kapperceeltjes 28-30 are groot (Baeté et al., 2006). In het nabijgelegen Geitebos zakte de gemiddelde oppervlakte van de kapperceeltjes van 16 are in de 18^e eeuw naar 11 are in het begin van de 19^e eeuw (Cosyns, 2016).

////////////////////////////////////

hier duidelijk ruimer bedoeld, inclusief spontane zaailingen. De term *eenpeijligh plantsoen* werd ook gebruikt in het Bos t'Ename (Tack et al., 2021). In sommige verkopeningen wordt de omschrijving verengd tot *eenpeijligh herte plantsoenen*, enkel van hardhoutsoorten dus. In 1784 luidt het dat *de coopers geen jonge boomen, gecrapt ofte ongecrapt, van eijcken olmen bueken wulgen esschen witboomen ofte eenighe tronckbomen ea de gonnen in hunne coopen sijn staende, van wat nature die souden mogen wesen, niet en vermogen af te cappen*. De te sparen bomen worden dus *gecrapt*, geschalmd*, maar de verkoper dekt zich in voor jonge bomen die bij die operatie vergeten zijn. Alle *eenpeijligh plantsoenen* van welke soort ook vallen hier dus onder het kapverbod, zelfs jonge bomen die recent geknot zijn. In 1800 vernemen we dat het meer concreet gaat om *eijcken troncken ofte wat andere soorte het soude mogen wesen*.

Heuverwassen, in hedendaags Nederlands letterlijk 'overgroeiers', heeft niet dezelfde betekenis als overwas vandaag (wat over iets heen groeit, overhangende takken). Het zijn overstaanders, hakhouttelgen die op enen werden gezet* en op die manier gepromoot om door te groeien naar de boomlaag (de spaartelgen*). Ze worden *gecrabde staecken genoemd*, geschalmde loten. In aankondigingen van houtverkopeningen uit een bos bij de voormalige Abdij Ten Roosen te Aalst (Mijlbeek) uit de periode 1848-1856 (gepubliceerd in de toenmalige krant 'de Denderbode') is sprake van de verkoop van *eyke en bueke everwassen*, soms ook *heverwassen* geschreven; het betreft wel degelijk *eyke en bueke boomkens* in een hakhoutcontext³³. De evolutie euer > ever wordt taalkundig een ontronding genoemd, een veel voorkomend verschijnsel³⁴. Als synoniem voor *heuverwassen* wordt in andere verkopeningen in Neigembos *plantsoen van grondhout** gebruikt. *Grondhout* moet hier worden geïnterpreteerd als hout dat in de grond vast zit, ook na de kap. Het gaat dus om de stobben of stoven, in Neigembos *motten** genoemd. In de referentiepercelen van het primitief kadaster* worden delen van hakhoutpercelen die leeg zijn, waar geen hakhout (meer) staat, courant omschreven als *van grondhout ontbloot* (Tack et al., 2021).

In sommige verkopeningen wordt gespecificeerd om hoeveel spaartelgen het gaat, namelijk *drij op ideren coop*, drie per kapperceel van gemiddeld 985 m², of iets meer dan 30 per hectare. Voor zover ons bekend zijn concrete gegevens over spaartelgen (overstaanders), teruggaand tot de 18^e eeuw, in Vlaanderen, Brabant en Henegouwen beperkt tot het Hout van Nieppe en het Bos t'Ename (Tack et al., 1993; 2021) en het Meerdaalwoud (Vandekerckhove et al., 2016). In dit laatste bos steeg het aantal te sparen jonge boompjes van 16 (in verkoopsvoorwaarden uit 1552-1567) over 32 per ha (in 1597) naar 40 per ha (1625 en 1641).

Gezien de positieve discriminatie van eik bij de keuze van de bovenstaanderslaag (zie verder) lijkt het voor de hand liggend dat minstens een deel van de hakhoutlaag uit die soort bestond.

Wat moet blijven staan, alles wat we nu verstaan onder de noemer bovenstaanders, bestaat dus uit *eenpeijligh plantsoen*, geplant of niet, en uit *heuverwassen* of *plantsoen van grondhout*, aangeduide overstaanders op de hakhoutstoven. Blijkbaar kwam het vellen van te sparen jonge bovenstaanders veel voor: de kopers *vermogen ze niet af te cappen ende in hun gevelde coopen te vervoegen ende aldaer ter quaeder causen stoppen so het dickmaels gebeurt*. De boete was niet mals. In 1784 bedroeg ze zeven stuivers, ongeveer 3 % van de gemiddelde prijs van een kapperceeltje. Om de handhaving te stimuleren was ze *in profijtte van de officieren boswachters die daerop strictelijck zullen vigileren*.

////////////////////////////////////

In deze categorie zaten ook hoppeboeren die specifiek geïnteresseerd waren in zwaar hakhout voor hoppestaken*. De opdeling *staeck en schaarhout* voor hakhout die in het Neigembos werd gehanteerd kan daar mee te maken hebben. In het landboek van het kleine Neigem uit 1729 komen vier *hoppelochtingen** voor, in oppervlakte variërend van 7 a 84 ca tot 26 a 80 ca ³⁹. In 1766 koopt een *edelen heere*, wellicht eigenaar van een *hoppelochting*, twee kopen hakhout op stam voor *staken voor dhoppe*. Dit was het enige opgemaakte hakhoutproduct dat soms kant en klaar werd verkocht. In 1784 ging het om 5 kopen van telkens 25 staken en één koop van 10 staken. In 1871 verkocht een andere eigenaar in het Neigembos 14 kopen hoppestaken. *Hoppelochtingen* komen in de 17^e en 18^e eeuw veelvuldig voor in de Staten van Goed van het Land van Wedergrate en de boedelbeschrijvingen lijsten er frequent het aantal hoppestaken op ⁴⁰. De Poederlee (1788)vermeldt in 1788 dat hakhout met een omlooptijd van negen jaar in Vlaanderen en Brabant zeer geschikt is voor *des perches à houblon*. In de bestudeerde bronnen wordt één keer vermeld dat het om essenstaken ging.

De teelt van hop was toen nog wijd verspreid. Ieder dorp dat zichzelf respecteerde had zijn eigen brouwerij met een hoppeveld. Meerbeke had tot diep in de 20^e eeuw twee brouwerijen ⁴¹. Maar de streek Aalst-Affligem-Asse, één van de twee regio's in Vlaanderen waar de hoppeteelt zich zou concentreren, lag niet zo veraf. De omgeving van het Neigembos kan zelfs tot deze Brabantse hopstreek worden gerekend (Cosyns, 2022).

De laatste categorie, die van de “particuliere gebruikers van brand- en geriefhout”, omvat de beroepen die in principe geen handenarbeid verrichten, toch zeker niet in hoofdberoep, en op de hoogste sporten van de sociale ladder staan. Bij de hakhoutkopers gaat het om schoolmeester, grondeigenaar, burgemeester, particulier, koster en veldwachter.

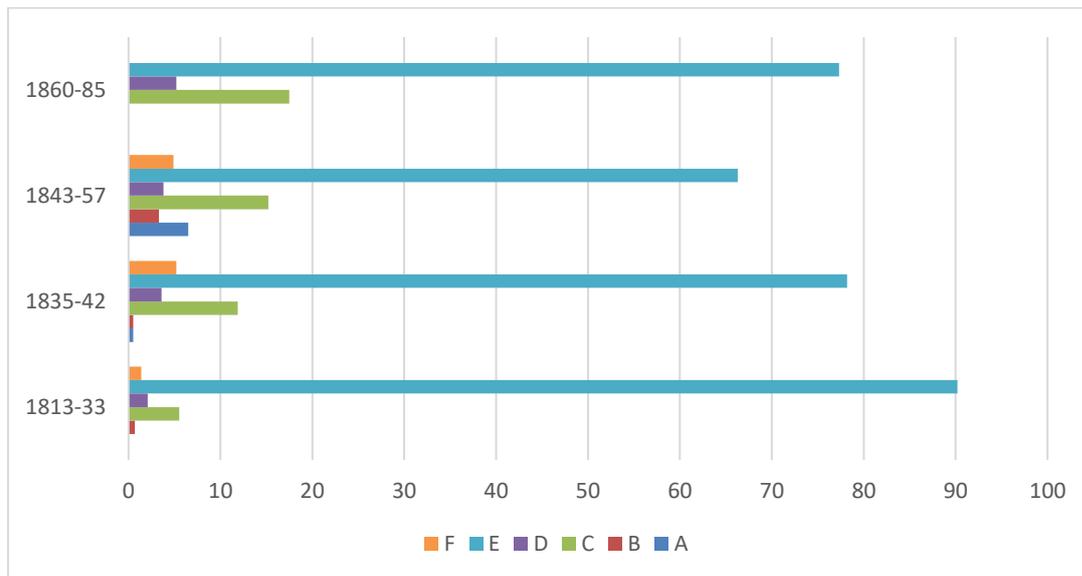


Fig. 21. Aandeel van de verschillende houtgebruikscategorieën in de hakhoutkopen, ingedeeld in vier periodedelen. A= doorverkopers, B = professionele gebruikers van constructiehout, C = houtverwerkende ambachten, D = professionele brandhoutgebruikers, E = gewone thuisgebruikers van brand- en geriefhout, F = particuliere thuisgebruikers van brand- en geriefhout.

Het beeld dat figuur 21 laat zien is gelijklopend met dat van het Bos t’Ename voor de tijdspanne 1851-1868. “Gewone thuisgebruikers van brand- en geriefhout” scoren veruit het hoogst. Hun aandeel neemt in de eerste helft van de 19^e eeuw wel af, van 90 % in het periodedeel 1813-1833 tot twee derden in het periodedeel 1843-1857, om in het laatste periodedeel weer toe te nemen tot meer dan drie kwart. Dit laatste lijkt het gevolg te zijn van het verlies aan interesse van

////////////////////////////////////

Voor kopers van één koop, bestaande uit één boom kan dat weinig probleem vormen, maar sommige gegadigden kopen meerdere kopen die samengesteld kunnen zijn, m.a.w. uit meerdere bomen bestaan. Dan is op tijd afronden wellicht geen sinecure. Vooral houtkooplieden kopen meerdere kopen, maar hebben allicht boomkappers in dienst om de klus op tijd te klaren. Zoals bij de hakhoutkap mag er niet gewerkt worden voor zonsop- en na zonsondergang. Schade bij het vellen of *weeren* van de bomen moet vergoed worden en de ruiming dient te gebeuren langs de wegen die door de boswachter worden aangewezen.

De bomen worden steeds geroid*, niet geveld, omdat het houtvolume net boven en onder de grond te waardevol is om het te laten zitten. De putten die daarbij ontstaan moeten gevuld worden. Ofwel dient dat door de kopers zelf te gebeuren (moeten vullen *de putten waer uijt sij hunne boomen sullen gecapt hebben*) ofwel moet er *putgeld** worden betaald bovenop de koopsom. In 1746 moeten de kopers de putten zelf vullen zo niet moet één gulden boete betaald worden. In 1853 moeten de putten gevuld zijn ten laatste twee dagen na de uiterste vellings- en ruimingsdatum (1 april). In 1764 moeten ze niet zelf vullen, maar 7 stuivers *putgeld* betalen, of 35 % van de boete 18 jaar eerder. Dat bedrag kwam overeen met ongeveer 11 % van de landmeterskost voor het *bassen* van het hakhout of de helft van de kost die de verkoper maakte voor de *verteeringhe* bij de verkoop in de herberg. Het dekte klaarblijkelijk de arbeidskost voor de eigenaar om de put te laten vullen en kan een antwoord geweest zijn op het probleem dat kopers hun kopen niet altijd zelf vulden zoals geconstateerd voor het Bos t'Ename (Tack et al., 2021). Het *putgeld* neemt naar het eind van het Ancien Régime toe tot 10 stuivers.

Samenstelling van de bovenstaanderslaag

Van 56 verkopen van bomen (bovenstaanders) uit het deel van het Neigembos, eigendom van de baron van Wedergrate, zijn de soorten gekend. In totaal gaat het om 3.589 bomen. De figuren 22 en 23 tonen daarvan de verwerking in 13 periodedelen van 1725 tot 1886. Vier soorten halen daarbij minstens 20 % in één van deze periodedelen: in chronologische volgorde eik, Ratelpopulier, Es en Beuk. Alle andere soorten, met name Zoete kers, Grauwe abeel, olm, Canadapopulier, berk, Zwarte populier, linde, els en stampe (vermoedelijk Haagbeuk, zie hierboven) zijn in figuur 22 samengebracht onder de noemer *bijmenging**. In figuur 23 wordt het aandeel van deze negen soorten apart weergegeven.

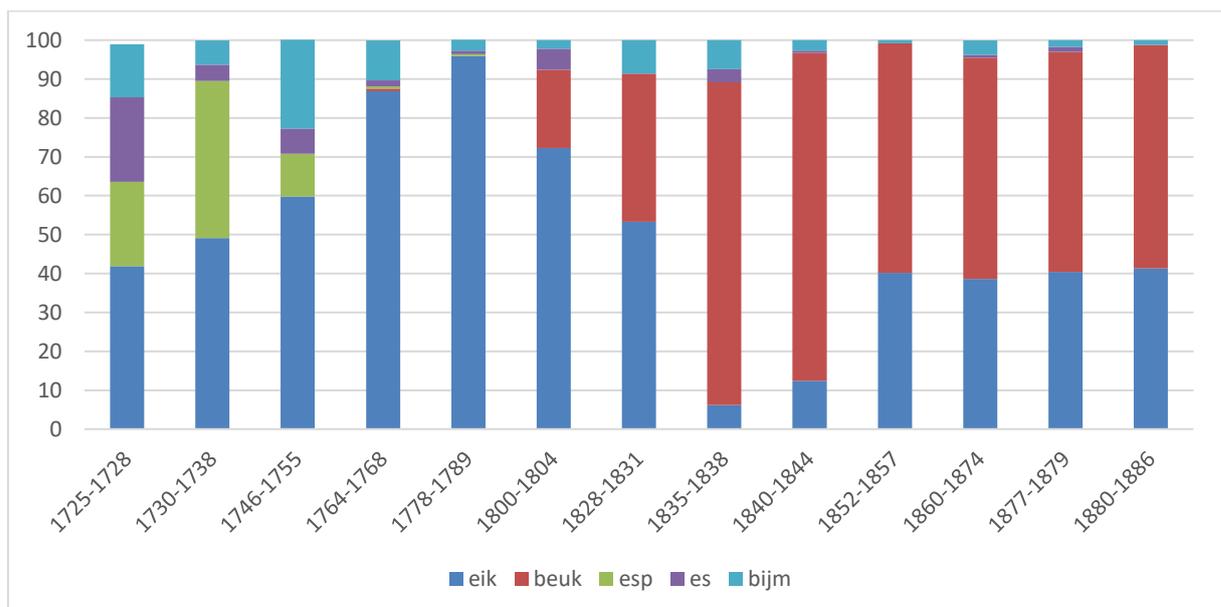


Fig. 22. Aandeel (in %) van eik, Beuk, Ratelpopulier (esp), Es en soorten samengenomen onder de noemer *bijmenging (bijm)*, in 13 periodedelen van 1725 tot 1886.

om 12 uren 's middags, aen den voet der Boomen, openbaerlyk verkoopen :

OP DEN DRY'S OP NEYGEMBOSCH :

	Koop		DIKTE.		Koop		DIKTE.		Koop		DIKTE.			
1	Koop	1	Esch	2-30	45	Koop	1	Eik	4-70	29	Koop	1	Buek	2-00
2	id.	1	id.	1-50	46	id.	1	Buek	2-40	30	id.	3	Eiken	1-40
3	id.	1	id.	1-30	47	id.	1	Buek 2 Eiken	0-90	31	id.	2	Bueken	1-20
4	id.	1	Eik	1-60	48	id.	1	Eik	1-80	32	id.	5	id.	0-90
5	id.	1	id.	1-40	49	id.	1	id.	1-50	33	id.	3	Eiken	1-60
6	id.	1	Abeel	1-80	20	id.	1	Eik 1 Buek	1-20	34	id.	4	Bueken	1-00
7	id.	1	Buek	1-80	21	id.	1	Buek	2-50	35	id.	1	Buek	1-50
8	id.	1	Eik 1 Buek	1-00	22	id.	1	Eik	1-50	36	id.	4	Bueken	1-00
9	id.	1	Eik	1-70	23	id.	1	id.	1-80	37	id.	2	Eiken	1-00
10	id.	1	Buek	2-20	24	id.	1	id.	3-00	38	id.	6	Bueken	0-80
11	id.	1	Eik	1-90	25	id.	1	Buek	2-50	39	id.	7	id.	0-80
12	id.	1	Buek	2-20	26	id.	1	id.	2-00	40	id.	1	Buek	1-30
13	id.	1	Eik	1-70	27	id.	1	id.	2-20					
14	id.	1	id.	2-50	28	id.	1	id.	2-10					

Alsmede 25ⁿ koopen SNOEI, op denzelfen Bosch.

Deze Boomen van eene buitengewoone lengte en van de beste hoedanigheid, zyn zeer dienstig voor Scheeps-molen en andere werken.

Den Rentmeester zal denzelfen dag om 9 uren voormiddag Zitdag houden tot het ontvangen het beloop der verkooping van het voorgaende jaer en alle andere achterstellen.

De Boschwachter Wauters, te Neygem, is gelast aen de liefhebbers den aanwys te doen.

ZEG 'T VOORT.

Fig. 25. Fragment van een verkoopaffiche van bovenstaanders in het Neigembos uit 1884 met opgave van de omtrekken van de te koop gestelde bomen (Rijksarchief Kortrijk, Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho, privé verzameling affiches Nico Vanbellighen).

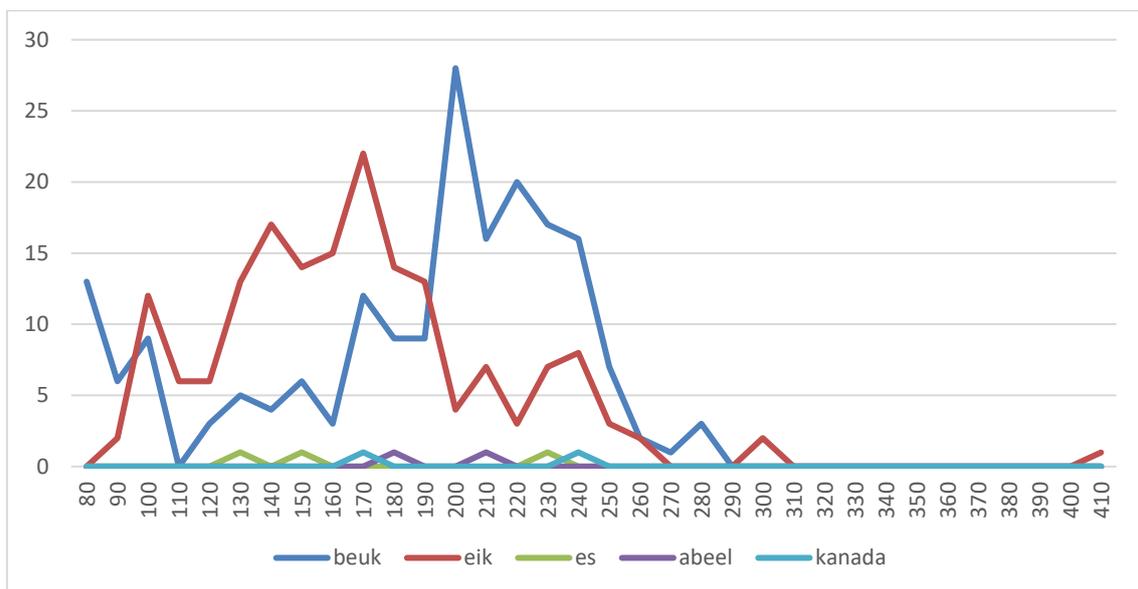


Fig. 26. Verdeling in omtrekklassen van 367 verkochte bomen in het Neigembos in de tijdspanne 1877-1886. Lijngrafiek met in de x-as omtrekken in cm en in de y-as aantallen.

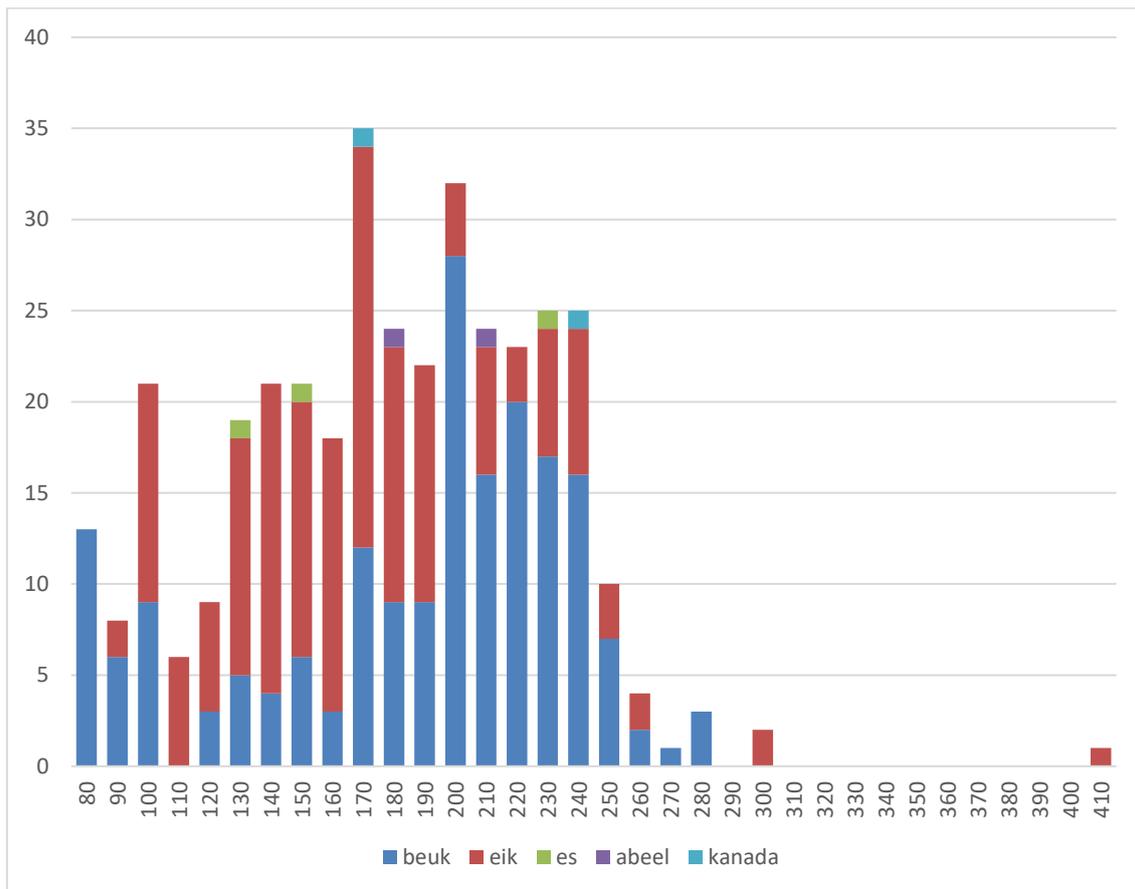


Fig. 27. Verdeling in omtrekklassen van 367 verkochte bomen in het Neigembos in de tijdspanne 1877-1886. Gecumuleerde staafgrafiek met in de x-as de omtrekken in cm en in de y-as aantallen bomen

Het gaat hier dus om een beperkt tijdssegment, een tijdspanne van tien jaar op het einde van de bestudeerde tijdreeks, in de beuken-eikenbosfase. Het bos bevindt zich dan wellicht al decennia in een geleidelijke spontane omvorming van een middelhout met normale opperhoutbezetting naar zeer opperhoutrijk* middelhout (zie ook verder) door het belangrijke beukenaandeel. Deze evolutie trad ook in andere Vlaamse en Brabantse bossen in die periode op omdat het dichte beukenscherm minstens plaatselijk de groei van het hakhout hypothekeerde. Bovendien is dit ook de periode waarin de gedurende vele decennia opgespaarde eikenreserve zijn volle wasdom had bereikt en commercieel erg interessant was geworden. De verkoping van 1878 werd aangekondigd als eiken *van eene buitengewoone lengte dienstig voor scheeps- molen en andere werken*. Hiermee werden dus verwachtingen gewekt rond de extraordinaire hoedanigheid van de te koop aangeboden eiken en werd een hint gegeven naar specifieke kopersberoepen toe.

De te koop gestelde bomen geven ons dus een impressie van de leeftijdsverdeling en samenstelling van het bos, maar niet noodzakelijk het totaalbeeld voor het gehele bos. Dit veronderstelt dat de verkochte bomen een representatieve selectie zou zijn van het totale bos en dus geen soorten of afmetingen bewust sterker worden uitgeselecteerd voor de kap. In realiteit zal dit vaak wel het geval zijn, wanneer de beheerder de samenstelling van het bos via de selectie in de bovenstaanders gaat bijsturen. We moeten dan ook voorzichtig zijn met de interpretatie van deze gegevens: ze geven ons een impressie van de samenstelling en afmeting van de overstaanders, maar geen perfecte afspiegeling van het bos.

////////////////////////////////////

samenstelling van de privé-bospercelen in de rand van het Bos t'Ename in die periode, met dien verstande dat eik daar wel de tweede soort was.

Snoeihout

Er is in het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho ook archiefmateriaal aanwezig i.v.m. een 35-tal verkopen van gestapeld snoeihout. De meeste hebben betrekking op de snoei van de bomen die op de houw van dat jaar zijn geselecteerd om te blijven staan, maar een beperkt deel ervan betreft bomen in het landschap rond het Neigembos (zie verder). Elke verkoping betreft een aantal kopen, telkens bestaande uit meestal 3 of 4, soms ook 2, 5 of 6 *hoopen of laen, laeyen, leyen*. De laatste drie benamingen zijn variaties op het Nederlandse laag of het Franse *laye*, een gestapelde laag van iets, in dit geval hout, meer specifiek loten gesnoeid van de stam van een boom. De term komt ook voor in het Bos t'Ename en werd daar ook gebruikt voor gestapeld, nog niet opgemaakt hakhout dat niet op stam, maar geveld werd verkocht (Tack et al., 1993, 2021). Van 28 snoeiverkopen uit de tijdspanne 1797-1886 kennen we het aantal kopen (figuur 29).

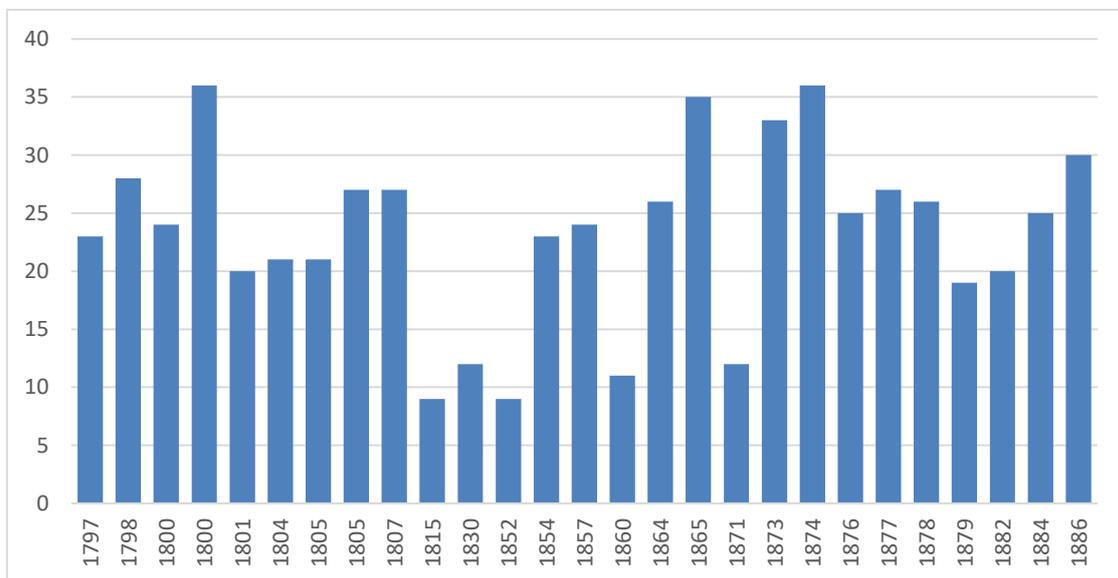


Fig. 29. Aantal kopen per snoeihoutverkoping in het Neigembos, tijdspanne 1797-1886.

Het aantal kopen varieert sterk van jaar tot jaar, tussen 9 en 36. Het is opvallend dat de snoeiverkopen pas opduiken vanaf 1797. Waarom is niet direct duidelijk. Wordt er daarvoor niet gesnoeid? Of werd er wel gesnoeid en werd de snoei onderhands verkocht i.p.v. openbaar per opbod? De tijdspanne 1797-1886 valt samen de opkomst van Beuk en de veralgemening ervan als bosboom, maar de vraag of de twee fenomenen aan mekaar moeten gekoppeld worden is op grond van het beschikbaar materiaal niet te beantwoorden. Of is het snoeien te relateren aan de opbouw van een commercieel optimale eikenreserve?

Wie als snoeier werd ingezet is evenmin te zeggen. Het snoeien van bosbomen was minstens vanaf de 18^e eeuw ook in andere Vlaamse en Brabantse bossen middelhoutbossen, vooral deze met een korte omlooptijd, een gewone praktijk (Goblet d'Alviella 1930). Ze is onder meer gedocumenteerd voor Forêt de Phalempin, Bos t'Ename, Meerdaalwoud en Tercluysenweyde (Eigenbrakel) (Goblet d'Alviella 1930, Tack et al. 1993, 2021, Baeté et al. 2009). In het Meerdaalwoud laat men de *laeteycken* (de jonge opgaande eiken) *sleenen* (sleunen*, snoeien) op dat zij te bat (beter) wassen. Goblet d'Alviella (1930) geeft aan dat vooral de laagste takken

waarbij kopers die verder dan 20 km wonen zelfs een groter aandeel halen dan kopers op 5 à 10 km en dan 10 à 20 km. Globaal bekeken neemt de afstand van de woonplaats ten opzichte van het Neigembos dus gevoelig toe in de tweede helft van de 19^e eeuw.

Daar zijn een aantal mogelijke verklaringen voor te geven. Vooreerst lijkt het op de markt komen van zware, kwalitatief hoogstaande en commercieel erg gewaardeerde eiken een rol te spelen (zie ook verder). Maar verder is het opvallend dat deze trend gelijkloopt met een verandering in de vervoersmodi*. Het vervoer van boomstammen over de weg met een mallejan* (boomezel) was lang een zwaar, moeizaam en duur transport dat men zo veel mogelijk vermeed, zeker als de toestand van de weg slecht was. Transport over het water was goedkoper, maar daarvoor was er uiteraard een bevaarbare rivier of een kanaal nodig. De aanleg van de spoorwegen zorgde voor een derde transportmogelijkheid.

De kern van het Neigembos lag op 3,5 km van de Dender in Ninove. De aankondiging van de boomverkoop van 1817 de *'Gazette van Gend'*, bedoeld voor een gespecialiseerd koperspubliek van verderaf vermeldt expliciet *transportabel langs den Dender*. Aan de verbetering van de bevaarbaarheid werd hard gewerkt tussen 1740 en 1780 (Vergassen, 1948)⁴⁷. Tussen het stroomopwaarts gelegen Ath en de monding in de Schelde in Dendermonde waren er in 1747 al 20 sluizen waarmee de waterstand in de tussenin liggende panden* kon geregeld worden. In de buurt van Pamel, een paar km stroomafwaarts van Ninove werden in 1766 een paar bochten afgesneden en een nieuwe sluis aangelegd. Van deze 18^e -eeuwse aanpassingen ten voordele van de bevaarbaarheid is geen invloed op de woonplaats van de kopers van bomen te merken.

Maar dat lijkt wel het geval te zijn met de aanleg van de nieuwe (nog steeds functionerende) sluizen en stuwen op het Vlaamse traject van de Dender in 1865 als onderdeel van de kanalisatie van de rivier van de bovenloop tot de monding tussen 1863 en 1868⁴⁷. Er worden vanaf dan in elk geval substantieel meer bomen (vooral eiken, zie verder) verkocht aan houtkooplieden stroomafwaarts de Dender uit Liedekerke, Denderleeuw, Aalst en Dendermonde, en zelfs verderop stroomopwaarts de Schelde (Gent, Ledeborg) en stroomafwaarts die rivier (Baasrode). Zeer opvallend: geen enkele woonplaats van een koper ligt aan de Dender stroomopwaarts Ninove op één uitzondering na. Een landbouwer uit Idegem koopt acht bomen in 1865, het jaar dat de rivier gekanaliseerd wordt. Voor de rest lijkt boomtransport stroomopwaarts de Dender toch niet echt interessant geweest te zijn, hoewel dit ook kan te maken hebben met de aanwezigheid van een belangrijke alternatief houtaanbod uit onder meer het Raspailleboscomplex en het Geitebos.

In het derde kwart van de 18^e en eerste helft van de 19^e eeuw wordt in de Zuidelijke Nederlanden ook het steenwegennetwerk uitgebouwd. Daarbij worden oude tracés rechtgetrokken en gekasseid dan wel nieuwe steenwegen aangelegd. Ninove wordt daarbij een wegenkruispunt waarbij steenwegen radiaal vertrekken: naar het noorden richting Aalst, naar het oosten richting Brussel, naar het zuidoosten richting Halle, naar het zuiden richting Edingen, naar het westen richting Brakel en Ronse. Het bos zelf ligt op een steenworp van de steenweg naar Halle die werd aangelegd tussen 1836 en 1842⁴⁸. Het kaarsrechte tracé van de steenweg Ninove-Brussel werd gerealiseerd tussen 1815 en 1830, de weg Ninove-Brakel in de jaren 1830⁴⁹.

Hoe dan ook duiken in de tweede helft van de 19^e eeuw in het Neigembos heel wat houtkooplieden op wiens woonplaats een flink eind verderop bij één van deze steenwegen ligt: Denderhoutem en Aalst richting Aalst, Schepdaal, St-Jans-Molenbeek en Brussel richting Brussel, Pepingen en Halle richting Halle, Vollezele, Tollembeek en Lettelingen (Petit-Enghien) richting Edingen, Parike richting Brakel.

En tenslotte is er de aanleg van de spoorwegen. Ninove kreeg in 1855 een station op spoorlijn 90 Denderleeuw-Saint-Ghislain⁵⁰. De lijn was gebruiksklaar tot Jurbise in 1855, tot Saint-Ghislain in

SCHADE TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

De tijdreeks met houtverkopen, bewaard in het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho stopt in 1886, maar een los stuk van latere datum leert ons dat graaf Ernest Descartons de Montblanc in 1921 240.327 Belgische frank (BF) schadevergoeding *tot herstel van opgeëischte en gestoolene boomen* wordt toegekend door de Rechtbank voor Oorlogsschade van Oudenaarde. Er komt 11.385 BF bij als wederbeleggingsvergoeding van *boomen en houtgewas*, samen 251.702 BF voor ongeveer 42 ha bos. De eigenaar van het Bos t'Ename kreeg van dezelfde rechtbank in hetzelfde jaar 158.333 BF toegekend voor 60 ha bos (Tack et al., 2021). De schade aangericht door of op last van de Duitse bezetter moet in het Neigembos dus vrij aanzienlijk geweest zijn. Nochtans maakt een Britse luchtfoto, genomen op 10 november 1918 duidelijk dat er van grootschalige kap slechts op beperkte schaal sprake was (zie rode cirkel op figuur 34⁵³).



Fig. 34. Luchtfoto van Neigembos en omgeving, genomen op 11 november 1918, met sporen van kaalslag binnen de rode cirkel. Bron: UGent Vakgroep Archeologie.

oppervlakte van de kapperceeltjes nu niet kennen is een exacte vergelijking niet mogelijk. Maar als we dezelfde oppervlakte per kapperceeltje aannemen dan is de conclusie dat het hakhout op nog bijna de volledige eigendom van Descartons de Montblanc werd gekapt. Zelfs bij een beduidend kleinere (bijna minimalistische) oppervlakte van de kapperceeltjes zou dat nog altijd in een aanzienlijk deel ervan het geval zijn, zeker als de verlenging van de omlooptijd in de jaren na de WOII een feit was. De opeenvolging in de houwnamen wijst in dezelfde richting. Het huidige aspect van het Neigembos, een beukenbos met weinig houtige ondergroei is in ecologische zin dus vrij recent.

Tijdens de oorlogsjaren 1940 tot 1943 piekt het aantal kapperceeltjes. Dat is evident toe te schrijven aan de brandhoutnood in die tijd; illegale kappingen waren schering en inslag zoals we weten uit andere bossen (Tack et al. 2021). Dat heeft in het Neigembos ongetwijfeld geleid tot maximaliseren van het aanbod onder druk van de vraag, wellicht ook anticiperend op illegale kap.

Prijsevolutie hakhout

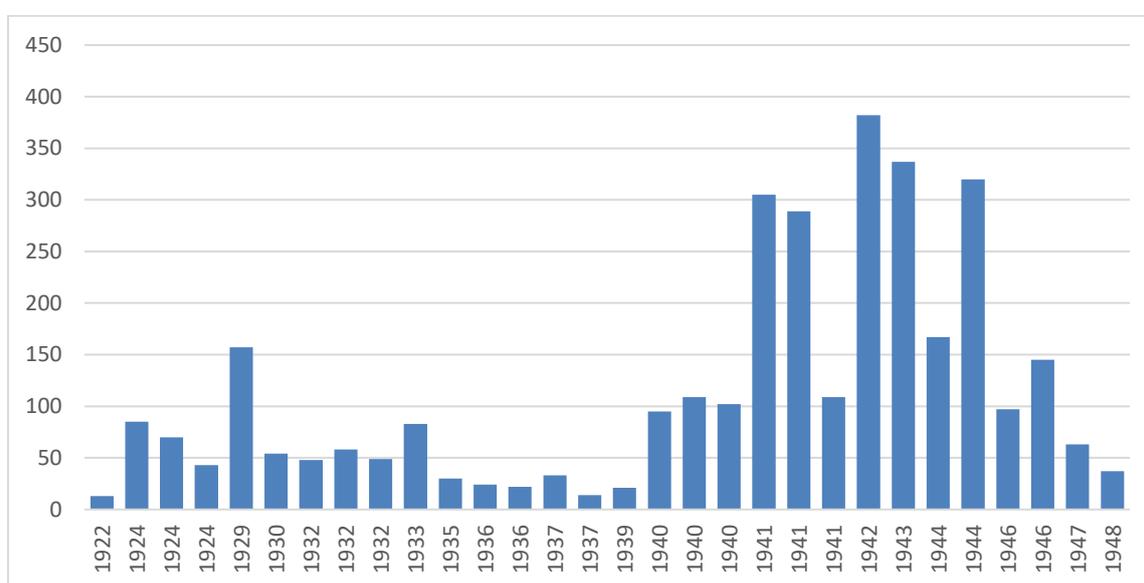


Fig. 36. Evolutie van de verkoops prijs (in Belgische Frank) van het hakhout tussen 1922 en 1948.

In de x-as van figuur 36 zijn de verschillende hakhoutkopen uitgezet, in de y-as de gemiddelde prijs per houw uitgedrukt in Belgische frank. De eerste helft van de tabel (tot net voor WOII) en de tweede (vanaf 1940) moeten apart gelezen worden omdat het respectievelijk om hakhout op stam en geveld hakhout gaat. De prijs voor de verkoping in 1922 is minimaal wat net als de benaming (rijshout) aangeeft dat het vermoedelijk om jonge generatie uit WOI ging. Daarna stijgt de prijs tot halverwege de jaren 1930, om te zakken in de tweede helft ervan. Vanaf 1940 (de tweede helft van de grafiek) liggen de prijzen evident hoger omdat de kost van het vellen wegvalt. Maar toch moeten de pieken tijdens de oorlogsjaren deels toegeschreven worden aan de grote brandhoutnood in die tijdspanne. Na de oorlog zakken de prijzen opnieuw.



BEHEER VAN ELEMENTEN EN STRUCTUREN IN HET OMLIGGENDE LANDSCHAP

De baron van Wedergrate bezat niet alleen een deel van het Neigembos, maar had in Meerbeke en Neigem ook uitgebreide bezittingen errond. De akkers en weilanden die daar deel van uitmaakten werden verpacht of vercijnsd, maar in de landschapsmatrix* bevonden zich verschillende elementen en structuren die hij in eigen uitbating hield, zoals bosjes, hooilanden, boomgaarden, de vijver rond zijn kasteel, een boomkwekerij. Daarnaast had hij ook zakelijke rechten op de stam van opgaande bomen en knobomen verspreid in het landschap en verkocht hij occasioneel ook hakhout uit houtkanten* (zie verder).

We overlopen hierna de verschillende landgebruiksvormen die de baron in eigen beheer had en die we terugvinden in zijn archief, ook nu vooral in de vorm van openbare verkopen. We gaan na welke producten ze leveren.

De beschikbare gegevens komen bijna volledig uit de eerste periode 1725-1886. Enkel voor houtkanten en bomenrijen kan er iets aangedragen worden uit de tweede periode (1922-1957).

6.1. BOSJES

In het bestudeerde archiefmateriaal is er al bij al sprake van niet minder dan 13 bosjes.

Tabel 4. Bosjes in het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho in Meerbeke en Neigem in de tijdspanne 1726-1843, naam en aantal kopen hakhout op stam.

Jaar/tijdspanne	Naam	Aantal kopen
1726	Bosschelken teghen het Wostijne velt	8
1728	Inden broeck beneden den Smautmeersch	8
1765	Boschken van de cappellerije castrael nevens de Lavondelbeke ende het Neijghen velt	4
1797-1813	Bosschelken neven de Baggaerts	2 à 4
1801	Boven den Smautmeersch	5
1803	Wastijnten	4
1805	Berghemeerschen	5
1805-1815	Halfbunder	5 à 8
1805-1815	Groube	4 à 5
1805	Boomgaert	6
1815	Kleinen Dickenbosch	6
1825	Op den Bovaert	5
1832-1843	Heuvelinghenbosch	4 à 7

Afgaand op hun toponiem (*Groube, Kleinen Dickenbosch...*) is het niet onmogelijk dat een paar ervan in de rand van het Neigembos lagen, maar ze maakten in elk geval geen deel uit van de rotatie en de houwen ervan. Voor zover we kunnen nagaan lagen op zijn minst de meeste ervan verspreid in het landbouwlandschap. Alle vermeldingen komen uit de tijdspanne 1726-1843, daarna niets meer. Ze worden allemaal maar één keer of in elk geval maar tijdens een beperkte tijdspanne vermeld. Ook elders kwamen in die periode veel verspreide bosjes voor; een blik op de Ferrariskaart is wat dat betreft al zeer indicatief. Het Landboek van Neigem uit 1729 vermeldt vier

////////////////////////////////////

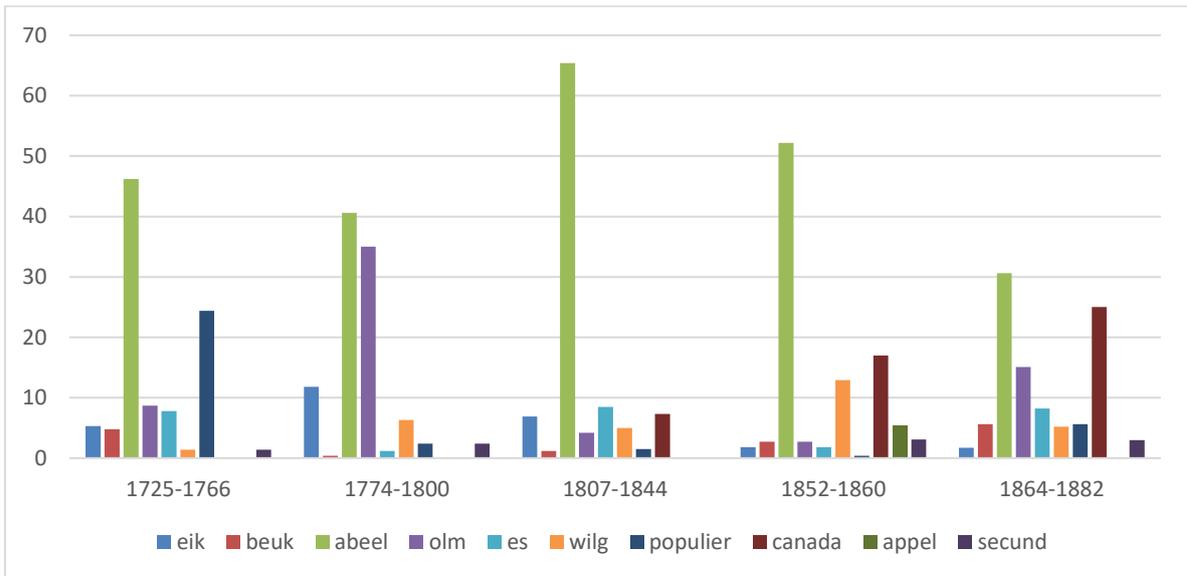


Fig. 40. Aandeel (in %) van de verschillende boomsoorten in de verkopen van opgaande bomen in het landschap rond het Neigembos, tijdspanne 1725-1882. Aangeduid zijn de negen soorten die in één van de vijf onderscheiden periodedelen minstens 5% halen, aangevuld met het totale aandeel van zes andere secundaire boomsoorten (secund).

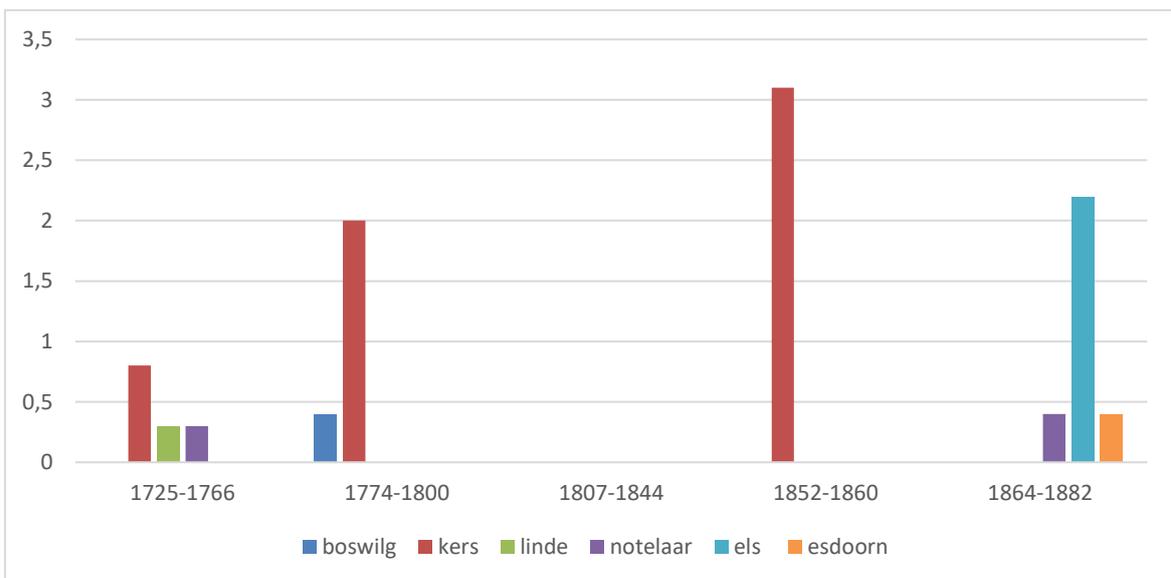


Fig. 41. Aandeel (in %) van de zes secundaire boomsoorten in de verkopen van opgaande bomen in het landschap rond het Neigembos, tijdspanne 1725-1882.

Negen soorten halen in minstens in één van de vijf onderscheiden periodedelen vijf procent. Daarnaast zijn er zes secundaire soorten (fig. 41) die dat percentage nergens halen. Het soortenspectrum is dus ruimer dan bij de bomen in het Neigembos (zie hoger).

Grauwe abeel is in de ganse tijdreeks de belangrijkste soort. Hij piekt in de eerste helft van de 19^e eeuw wanneer twee derden van de te koop aangeboden bomen tot die soort behoren. Dat is nog meer dan in de omgeving van het Bos t'Ename waar Grauwe abeel eveneens de belangrijkste soort was (Tack et al., 1993; Tack & Hermy, 1996; Tack et al., 2021). In de tweede helft van de 19^e eeuw zakt zijn aandeel tot 30 %, parallel met de toename van Canadapopulier die in het laatste

opgevalen knotboom zoals we die nu kennen in die periode gelijk aan een eigenaar die allesbehalve om geld verlegen zat en/of slordig omsprong met zijn bezittingen.

Dat een kwart van het totaal aantal verkochte bomen een knotboom was lijkt dan misschien weinig, maar we moeten daar een paar factoren bij in rekening brengen. Tenzij bij het type *high pollard** (Rackham, 1986), waar zowel timmerhout als rijshout beoogd werden en dat ook in Vlaanderen en Brabant voorkwam, was de houtkwaliteit van een “gewone” knotboom ondergeschikt aan een opgaande boom van dezelfde soort door zijn kortere stam en fysiologie. De kopers waren in grote meerderheid gewone thuisgebruikers van brand- en geriefhout, vooral landbouwers. Bovendien kenden knotbomen pas later hun absolute piek toen ze vooral tijdens het interbellum massaal aangeplant werden rond nieuwe weilanden en boomgaarden. Dit was een gevolg van de heroriëntering van landbouw en veeteelt na de *Agricultural Invasion* (Segers, 2002)* en van de opkomst van de prikkeldraad, waarbij knotbomen de oude weerhagen* gingen vervangen (Tack et al., 2021).

Figuur 42. toont het aandeel van de soorten knotbomen. Bij ongeveer twee derden van het aantal bomen wordt de soort niet vermeld. Waar dat wel het geval is gaat het voor een kleine helft om wilg en een grote helft om Es, eik en olm in die volgorde, maar het lijkt erg plausibel dat het bij de grote meerderheid van de niet gedefinieerde knotbomen ook om wilgen gaat. Op een beperkt aantal knoteiken en knot-Spaanse aken na ontbreken knotbomen van andere soorten dan wilg in het huidige landschap rond het Neigembos en in de ruimere regio (overgangsgebied tussen Vlaamse Ardennen en Pajottenland) zo goed als volledig (Cosyns, 2022). De tegenstelling met de Vlaamse Ardennen is daarbij zeer opvallend. Het totaal ontbreken van Haagbeuk in het bestudeerde materiaal (zie ook hoger) is merkwaardig. In de Vlaamse Ardennen, aan de overkant van de Dender, zijn knotbomen van deze soort nog steeds vrij algemeen.

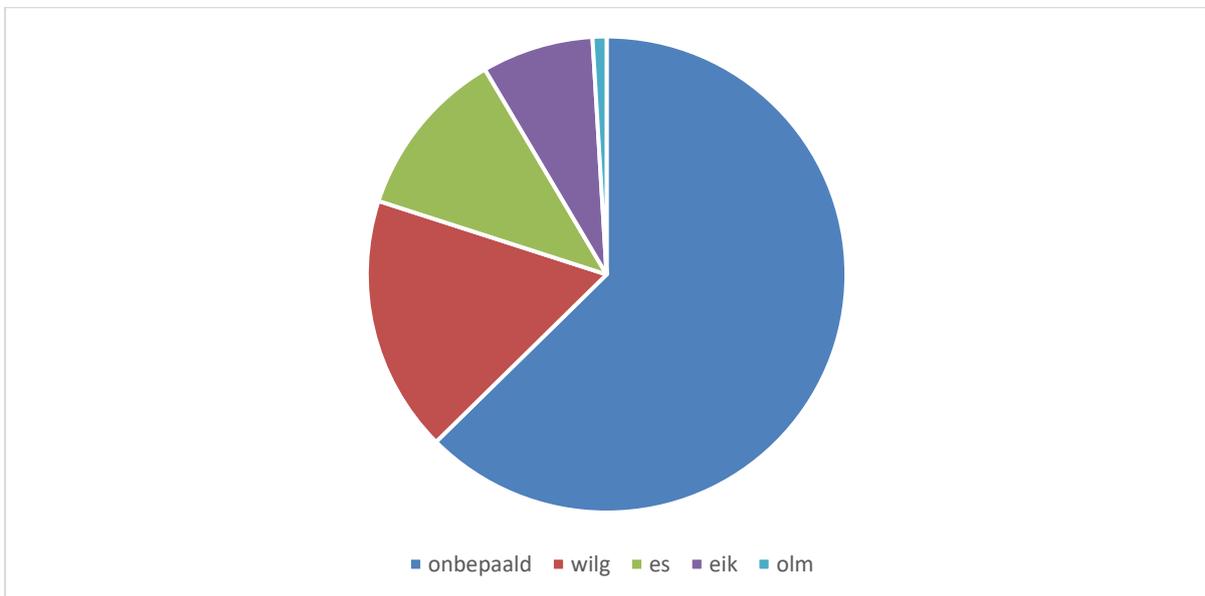


Fig. 42. Aandeel van de verschillende boomsoorten in de te koop gestelde knotbomen, 1725-1880.

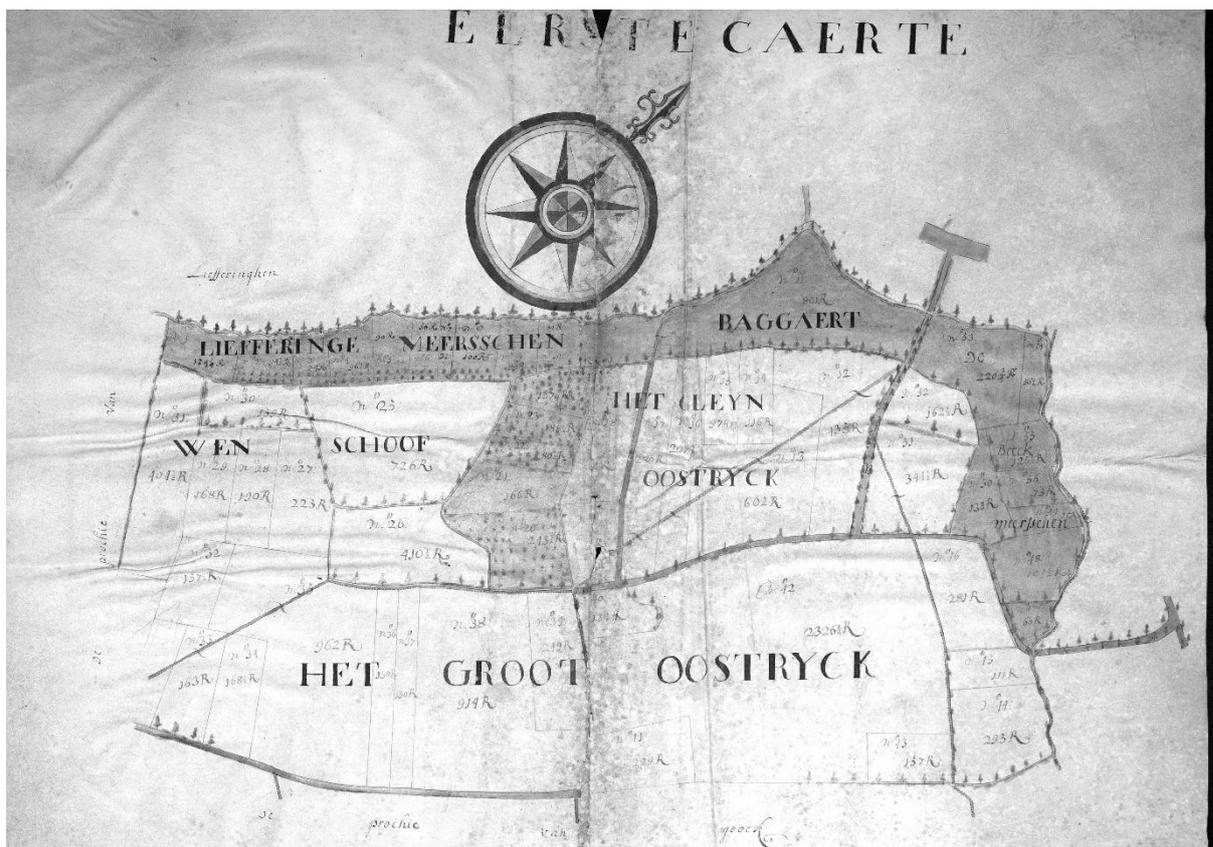


Fig. 44. Kaartblad horende bij het Landboek van Neigem, 1729 ⁵⁷.

Snoei

De bomen in het landschap rond het Neigembos werden net zo goed gesnoeid als de bovenstaanders in het bos. Van 12 snoeiverkopen uit de tijdspanne 1784-1886 kennen we het aantal kopen (fig 45). Net zoals bij de bovenstaanders in het bos hebben we geen idee hoe het zat met het snoeien voor 1784. Bovendien is 12 verkopen betrekkelijk weinig om conclusies uit te trekken, maar er lijkt een afnemende trend merkbaar.

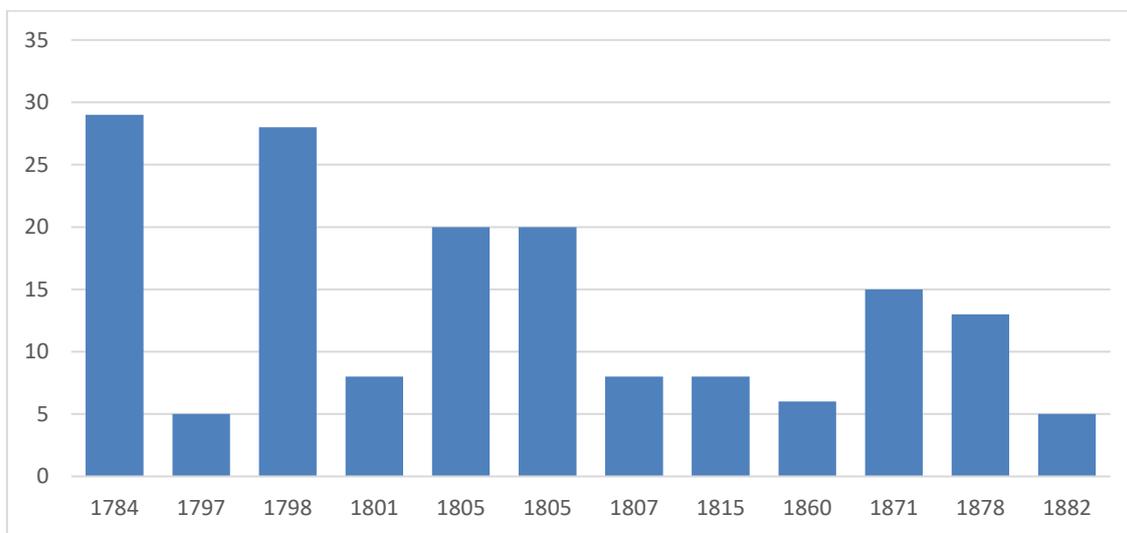


Fig. 45. Aantal kopen snoeihout per snoeiverkoping van bomen in het landschap rond het Neigembos, tijdspanne 1784-1882.



naar Baasrode. Idegem en Acren zijn het best verbonden via de gekanaliseerde Dender stroomopwaarts. De steenwegen zorgen voor de bereikbaarheid voor kopers uit Aalst (steenweg Ninove-Aalst), Brussel (Ninove-Brussel), Kester, Pepingen, Herfelingen, Halle en Alseberg (Ninove-Halle), Tollembeek, Lettelingen en verderop Bassily (Ninove-Edingen) en Parike (Ninove-Brakel). De koper uit Quaregnon maakt ongetwijfeld gebruik van de treinverbinding Ninove-St-Ghislain.

Beroep van de kopers

In 17 verkopen uit de tijdspanne 1830-1880 worden de beroepen van de kopers opgegeven. We missen dus opnieuw elke informatie over de periode voor 1830. Voor de verwerking gebruiken we opnieuw dezelfde indeling in beroepscategorieën als voor de verwerking van de beroepen van kopers van hakhout en bovenstaanders in het bos. Voor de precieze samenstelling ervan zie voetnoot ⁵⁹.

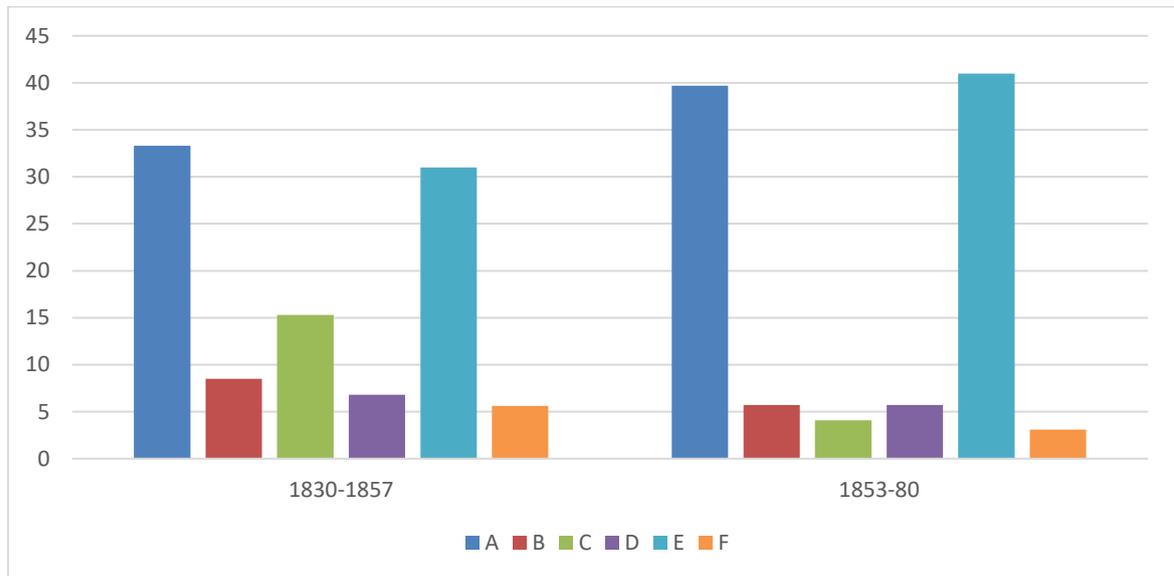


Fig. 47. Verdeling (in %) van de beroepen van kopers van bomen in het landschap rond Neigembos in zes categorieën, tijdspanne 1830-1880. A = doorverkopers, B = professionele gebruikers van constructiehout, C = houtverwerkende ambachten, D = professionele brandhoutgebruikers, E = gewone thuisgebruikers van brand- en geriefhout, F = particuliere thuisgebruikers van brand- en geriefhout.

Figuur 47 toont een beeld dat sterk afwijkt van dat van de kopers van de bovenstaanders in Neigembos. In de eerste helft van de 19^e eeuw zijn doorverkopers, in grote meerderheid houtkooplieden, de belangrijkste categorie met een aandeel van één derde, op de voet gevolgd door de gewone thuisgebruikers van brand- en geriefhout. Dat beeld versterkt nog in de tweede helft van de 19^e eeuw, wanneer ze samen iets meer dan 80 % uitmaken van alle kopers. In het eerste periodedeel halen houtverwerkende ambachten nog 15 %, maar hun aandeel zakt naar slechts 4 % meer in het tweede periodedeel. Veruit het grootste deel van de koek in deze categorie is voor de klompenmakers die vooral Grauwe abeel, maar ook Es en Beuk kopen, geen wilg. Alle andere gebruikscategorieën halen in beide periodedelen niet meer dan 3 à 8 % en hun aandeel zakt.

Deze “gepolariseerde” kopersverdeling is duidelijk bepaald door de grote interesse van houtkooplieden in de dominante boomsoort in het cultuurlandschap, met name de Grauwe abeel (zie verder). De bomen waarin houtkooplieden niet geïnteresseerd zijn komen terecht bij een doorsnede van de bevolking waar landbouwers nog steeds het grootste deel van uitmaken.

////////////////////////////////////

HOUTGEBRUIK NADER BEKEKEN

7.1 HOUTGEBRUIK PER BOOMSOORT

De boomverkopen uit de periode 1725-1886, zowel die in het Neigembos als in het landschap errond, leveren voor eik, Beuk en Grauwe abeel genoeg materiaal op om na te gaan hoe hun koperspubliek verdeeld is over de zes onderscheiden beroepscategorieën (figuur 48). Van de andere boomsoorten zijn er te weinig verkocht om statistisch echt relevante uitspraken te doen, maar kunnen we toch voorzichtig enkele aanwijzingen geven. Het betreft hier een verwerking voor de volledige eerste periode. Zoals hierboven al duidelijk werd trad er in de loop van de 19^e eeuw, en dan vooral in de tweede helft ervan, een evolutie op omdat Neigembos en omgeving bereikbaar werden voor een gespecialiseerd koperspubliek, in meerderheid houtkooplui, als gevolg van de veranderde vervoersmodi.

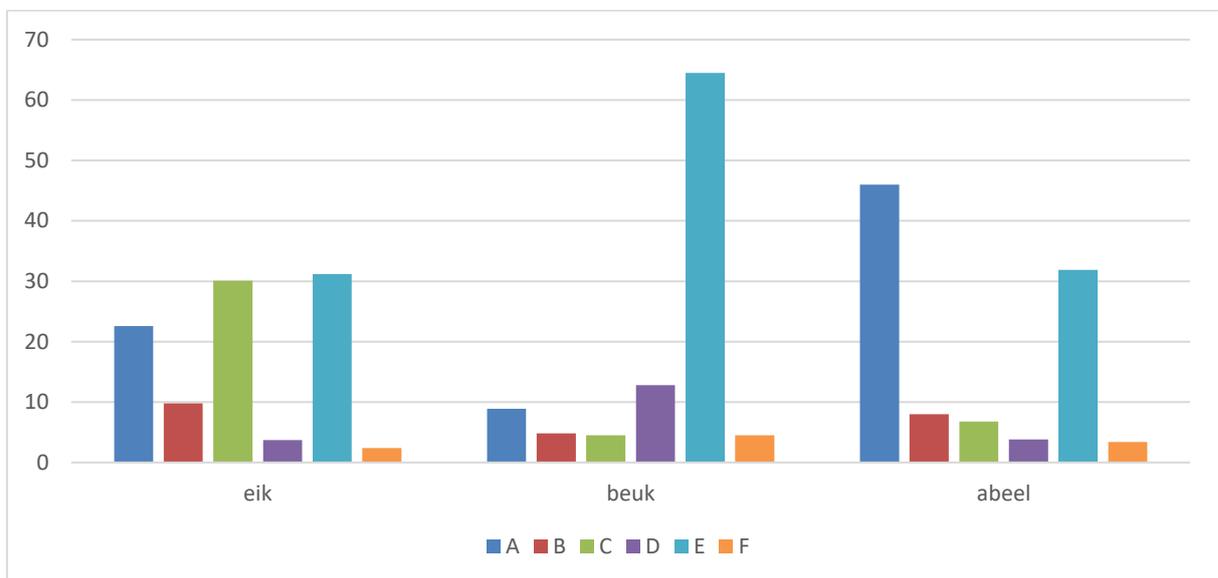


Fig. 48. Verdeling (in %) van het koperspubliek per boomsoort, zowel voor wat betreft de bovenstaanders in het Neigembos als voor bomen in het landschap errond, tijdspanne 1830-1884. A = doorverkopers, B = professionele gebruikers van constructiehout, C = houtverwerkende ambachten, D = professionele brandhoutgebruikers, E = gewone thuisgebruikers van brand- en geriefhout, F = particuliere thuisgebruikers van brand- en geriefhout.

De drie soorten laten duidelijk elk een andere verdeling zien.

Het eerste wat opvalt is dat de gewone en de particuliere thuisgebruikers van brand- en geriefhout (samen de restgroep zeg maar) slechts iets minder dan een derde van het totale koperspubliek halen bij eik en iets meer dan een derde bij Grauwe abeel. Bij beide soorten maken de beroepscategorieën die je samen onder de noemer professionele houtgebruikers kunt vatten ongeveer twee derden uit. Die verhouding ligt omgekeerd bij Beuk. Daar halen de professionele houtgebruikers samen niet één derde en de restgroep iets meer dan twee derden. In eik en Grauwe abeel zijn dus veel meer professionele houtgebruikers geïnteresseerd dan in Beuk.

abdijsbossen, anderzijds door één van die bossen ter beschikking te stellen voor steenkoolprospectie.

Of hadden de beukenplanters toch andere intenties dan enkel een bijkomende brandhoutproductie? Hadden ze een fout beeld van het koperpotentieel voor deze boomsoort en met andere woorden van de commerciële waarde ervan? Namens ze aan dat Beuk ook op andere manier te vermarkten was dan als brandhout? De Poederlee (1788) tijdsgenoot van de beukenplanters, typeert de soort als *il n'y a point de bois d'un usage et d'un service plus étendue dans l'économie*. Hij vermeldt divers gebruik, maar toch vooral de soort als *le meilleur pour brûler*. Hoe dan ook kon men toch beter op eik blijven inzetten, de soort waarvan de multifunctionaliteit en het gespecialiseerd koperspubliek als een paal boven water stonden?

Zou het kunnen dat men een eeuw later tot de conclusie kwam dat de massale aanplanting van Beuk commercieel toch niet zo'n verstandige keuze was geweest, en dat de overgang van beukenbos in de eerste helft van de 19^e eeuw naar een beuken-eikenbos (of elders een eiken-beukenbos) in de tweede helft ervan een bijsturing was in het bosbeheer? Was het besef ingedaald dat Beuk het in elk geval in Vlaanderen en Brabant toch vooral van zijn ambachtelijke en huishoudelijke brandhoutwaarde moest hebben, niet van andere toepassingen, en dat de opmars van steenkool niet te stuiten was? Ging men daarom weer een grotere rol toebedelen aan eik?

Of speelde er toch een zekere modetrend? De Poederlee (1788) vermeldt het volgende: *les bons cultivateurs se sont souvent étonnés de voir qu'on s'attache de préférence à une espèce d'arbre, parce que c'étoit de goût ou la mode du moment*.

Andere boomsoorten

De andere boomsoorten zijn te weinig in aantal voor statistische verwerking. Uit het nog beperkte aantal verkochte Canadapopulieren kan nog niet veel worden afgeleid, maar er kan worden aangenomen dat hij na de hier bestudeerde tijdreeks de plaats van Grauwe abeel zal innemen als bouw hout waar geen eik voor nodig is. Bij Es en olm valt toch op dat de houtverwerkende ambachten een groot aandeel hebben. Dat klompenmakers in de omgeving van Neigembos weinig wilg kopen, maar wel Grauwe abeel, Es en Beuk (voor meer prestigieuze klompen?) hebben we hierboven al vermeld. De Poederlee (1788) vermeldt Beuk als zeer geschikt voor klompen. Een stoeldraaier koopt Es (om er stoelpoten uit te draaien).



7.2. AFZETGEBIED VAN HOUT UIT NEIGEMBOS EN OMGEVING

Figuur 49 geeft in rood het aaneengesloten afzetgebied weer van hakhout op stam uit Neigembos in de bestudeerde periode 1725-1886. Met aaneengesloten bedoelen we dat uit alle toenmalige gemeenten binnen de rode perimeter kopers afkomstig waren.

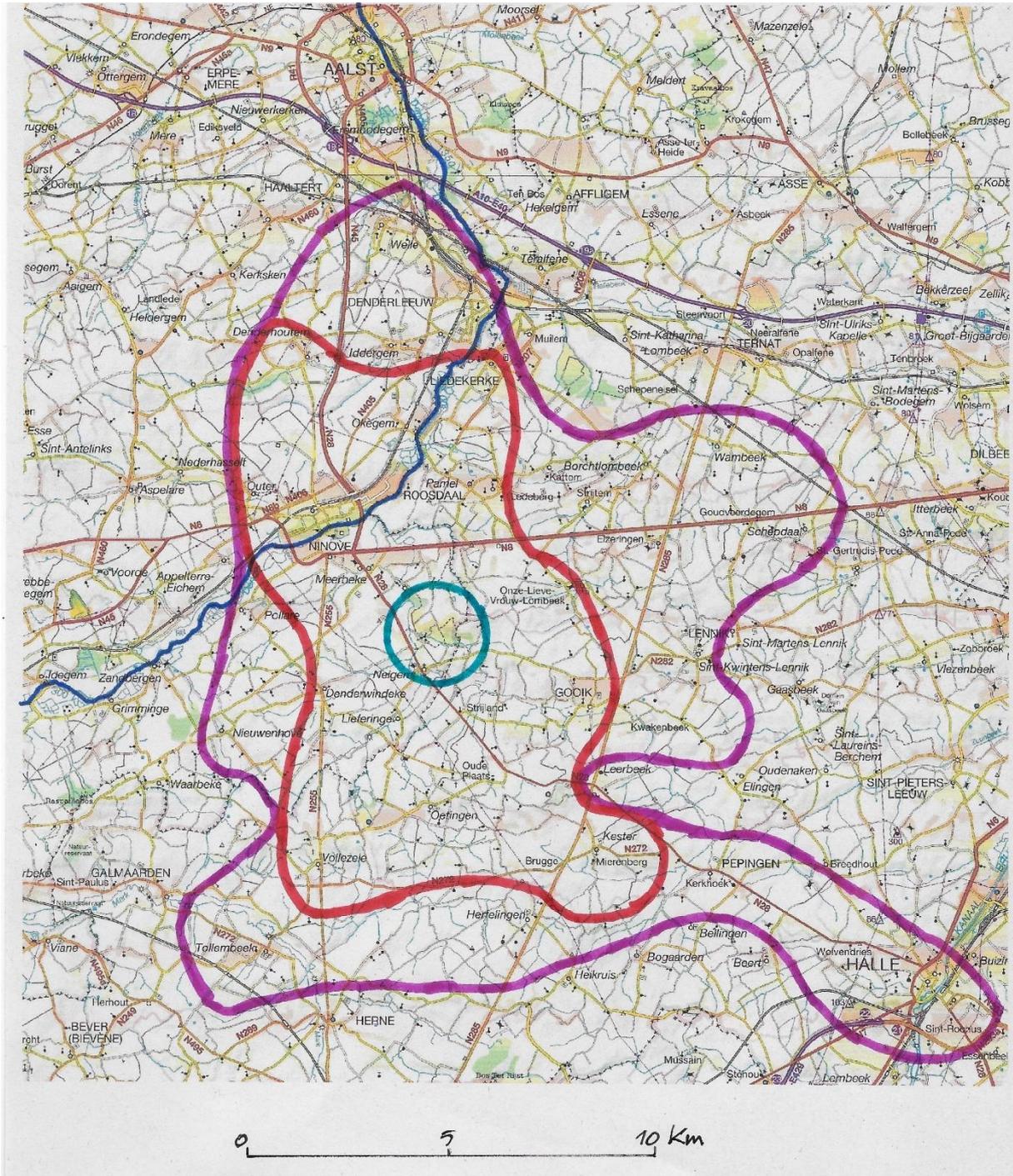


Fig. 49. Aaneengesloten afzetgebied van hakhout op stam uit Neigembos (rode perimeter) en bomen uit Neigembos en omgeving (parse perimeter) in de bestudeerde periode 1725-1886. Het Neigembos ligt binnen de groene cirkel.

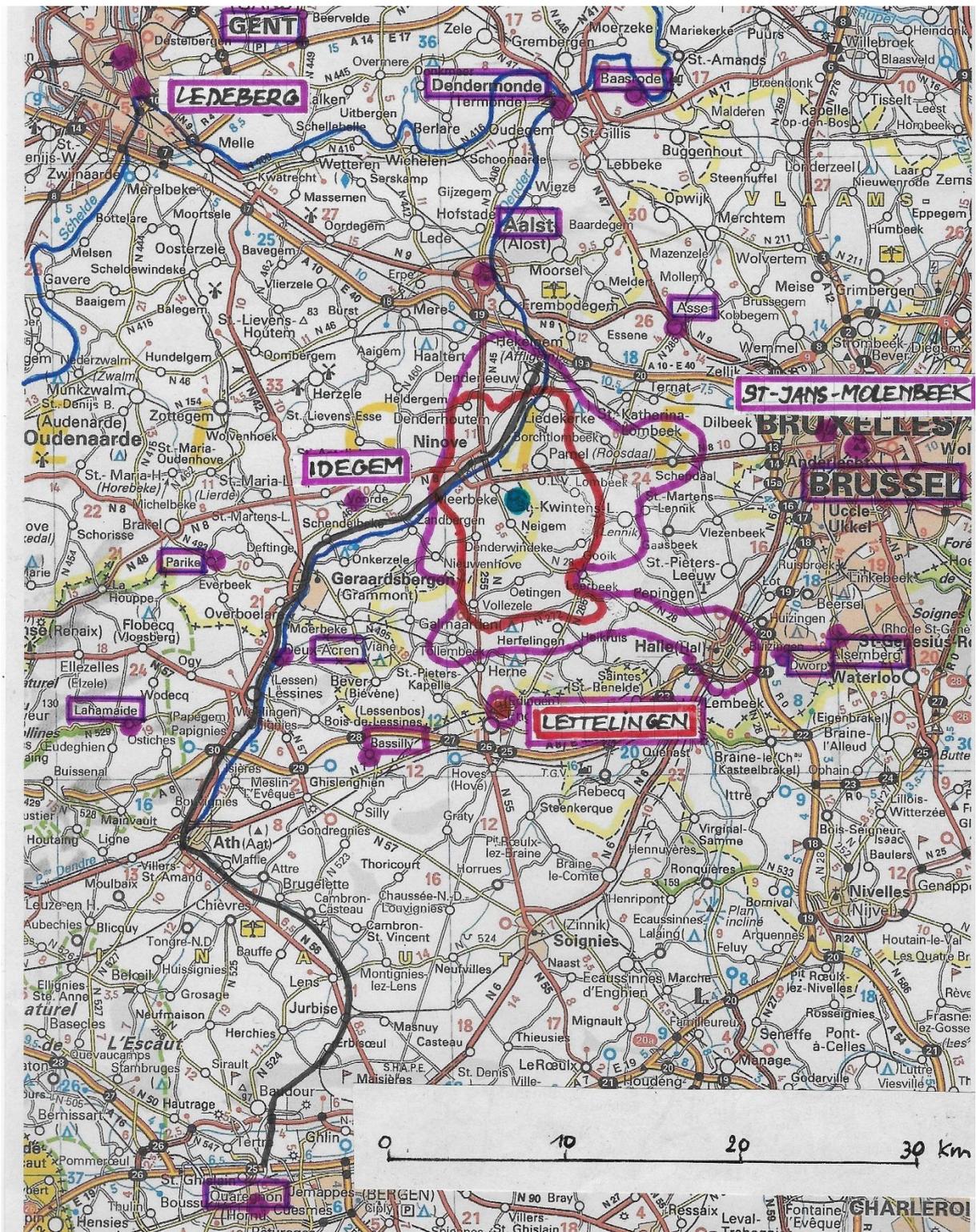


Fig. 50. Afzetgebieden van hakhout uit Neigembois (rood) en bomen uit Neigembois en omgeving (purper) met de woonplaatsen van kopers van hakhout (rood) en bomen (purper) die buiten de perimeter van de aaneengesloten afzetgebieden vallen. Het Neigembois zelf is aangeduid met een groene bol. Blauw: gekanaliseerde Dender stroomafwaarts Ath en verderop de Schelde; Zwart: spoorlijn 90 Denderleeuw-St-Ghislain .

wagenmaker, molenaar, scheepsbouwer, klompenmaker, draaier; professionele brandhoutgebruikers: smid, bakker, pasteibakker, brouwer, cichoreibrander, stoker; gewone gebruikers van brand- en geriefhout: landbouwer, slager, herbergier, winkelier, herder, metselaar, twijnder; particuliere gebruikers van brand- en geriefhout: veldwachter, boswachter, garefabrikant, fabrikant, schoolmeester, ontvanger

60. <https://inventaris.onroerendergoed.be/personen/10087> (Scheepswerven Van Praet-Dansaert en Van Damme | Inventaris Onroerend Erfgoed)

61. Rijksarchief Gent, Fonds Staten van Vlaanderen nrs. 11009 en 698



REFERENTIES

Adriaenssens S., Verheyen K., 2013. Oude bossen van de Antwerpse Kempen. Davidsfonds, Leuven.

Antrop M., 1989, Het landschap meervoudig bekeken, Monografieën Stichting Leefmilieu, DNB/Uitgeverij Pelckmans

Baeté H., Christiaens B., De Keersmaeker L., Esprit M., Van de Kerckhove P., Vandekerckhove K. & Walley R. (2006). Bosreservaat Jansheideberg (Hallerbos) - Basisrapport. rapport INBO.R.2006.13. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel

Baeté H., De Bie M., Hermy M., Van den Bremt P., 2009, Miradal. Erfgoed in Heverleebos en Meerdaalwoud, Davidsfonds, Leuven

Bauters P., 1985, Houtsoorten. Algemene kenmerken, mechanische en functionele eigenschappen met betrekking tot hun aanwending in de molenmakerij, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, Gent

Bauters P., Pouw G., 2002, Van Zadelsteen tot Zetelkruier. Deel 3. Geïllustreerd molenwoordenboek, Provincie Oost-Vlaanderen, Gent

Cosyns E., 1986, Het Geitebos (Zandbergen, Oost-Vlaanderen). Een historisch-ecologische studie, licentiaatsverhandeling UGent

Cosyns E., 1987, Het Geitebos (Zandbergen, Oost-Vlaanderen): historiek van een 'oud bosgebied', Het Land van Aalst jg. 39 nr. 1, pp. 15-35; Tack et al. 1993, 2021

Cosyns, E. 2016. Eenen Bosch ghenaemt De Geite. Deel 2. Bosgebruik en -beheer. Geschiedkundig tijdschrift Gerardimontium nr 267.

Cosyns E., 2022, Tussen Dender en Mark. Landschap in beweging, Waerbeke

Coutant Y., 1994, Middeleeuwse molentermen in het graafschap Vlaanderen-Terminologie du moulin médiéval dans le comté de Flandre, Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie ISSN 0927-7706

De Beul J., 1997, Graanprijzen te Lennik 17^e-19^e eeuw, Bijdragen tot de geschiedenis van Lennik

Debrabandere F., Devos M., Kempeneers P., Mennen V., Ryckeboer H., Van Osta W., 2010, De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek, Davidsfonds Uitgeverij; Koninklijke Academie van België, Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, Brussel, Vlaamse Afdeling; Vlaamse Vereniging van Steden en Gemeenten; Politeia

Decaluwe J., De Tier V., Ghyselen A.S., Vandenberghe R., 2021, Atlas van het Dialect in Vlaanderen, Lannoo

De Cleene M., 2019, De Naturalis Historia. Vergeten toepassingen van planten, Sterck & De Vreese

De Cleer E., Daelman R., Van Den Brempt M., De Decker R., 2000, Algemeen Bekoest Ninoofs : het Ninoofs dialectwoordenboek, Ninove, Stedelijke cultuurraad Werkgroep Het Ninoofs dialectwoordenboek

De Keersmaeker L., De Haeck A., De Vos B., Leyman A., Roskams P., Thomaes A., van der Aa B., Vandekerckhove K., 2006, De ecologische positie van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) en
////////////////////////////////////

Vanwalleghem T., Van den Eeckhaut M., Poesen J., Deckers J., Nachtergaele J., Van Oost K., Slenters C., 2003, Characteristics and controlling factors of old gullies under forest in a temperature humid climate: a case study from the Meerdaal forest (Central Belgium)", *Geomorphology* 56 (2003), 15-29

Van Westreenen F. S., 2008, Graften en graven in het Heuvelland, *Natuurhistorisch Maandblad* jg. 97 nr. 9, pp. 183-18

Verhaeghe R., 2023, Ename. De Smeerop. 1932-1962, eigen beheer

Verstraeten A., 2018, De Durme, van Tielt tot Tielrode. Uitg. v.z.w. Durme

Vrielinck, S., 2018, Grootse plannen. De kadastrale Atlas van België van P. C. Popp: genese en datering (1840-1880). Amsterdam University Press

Vrielinck S., 2000, De territoriale indeling van België (1795-1963) : bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en de supracommunale eenheden (administratief en gerechtelijk) : met de officiële uitslagen van de volkstellingen, 3 dl., Leuven, Universitaire Pers Leuven



Houw Deel van de cyclus van een hakhout- of middelhoutbos, zowel in tijd als in ruimte, die periodiek geveld wordt volgens de duur van de cyclus

Inboeten Het inbrengen van nieuw plantsoen in een bestaand bos om de bestaande bezetting met bomen en/of struiken aan te vullen

Kasselrij Militair, gerechtelijk en bestuurlijk onderdeel van het graafschap Vlaanderen, min of meer vergelijkbaar met arrondissementen

Kouter Middeleeuws akkerlandcomplex, minstens in kern vroegmiddeleeuws, later verruimd tot alle open, grootschalig akkergebied waarvan de perceelsranden niet of nauwelijks met bomen of struiken zijn bezet (*open field*)

Laag, Laai Laag gestapeld, niet opgemaakt hak- of snoeihout

Landboek Boek uit het Ancien Régime, horende bij een kaart, waarin de grondbelastbare percelen van een dorp of een heerlijkheid zijn opgesomd met hun oppervlakte, landgebruik en belastingplichtige

Landschapsmatrix Het geheel van een landschap met al zijn vlak-, lijn- en puntvormige elementen en structuren

Leen Onroerend goed dat door een heer aan een vazal voor gebruik werd afgestaan, met onderlinge verbintenis van bescherming in ruil voor het leveren van diverse diensten

Legger Openbaar register, horende bij een kaart

LIDAR-beeld Beeld op grond van een opmeting van de tijd tussen het zenden en het weer ontvangen van gereflecteerde laserpulsen. De tijd wordt daarbij omgezet naar afstand. In dit geval, voor de opmaak van het DHM, wordt de laserpuls vanuit een vliegtuig of helikopter naar het aardoppervlak gestuurd. De vele pulsen vormen een puntenwolk, waarbij de pulsen die reflecteren op objecten boven het maaiveld (huizen, bomen ...) worden weggefilterd. Op die manier ontstaan beelden, kaarten, die zeer gedetailleerde hoogteverschillen weergeven die in het veld niet of moeilijk waarneembaar zijn. Deze beelden kunnen aangepast worden op basis van contrast, helderheid et cetera, waarbij steeds andere reliëfvormen worden uitgelicht

Loggat Opening in de omheining van een perceel, in dit geval een bos, langs waar hout kan worden weggevoerd

Mallejan Vervoermiddel dat vroeger in de bosbouw werd gebruikt om boomstammen en andere lange voorwerpen te vervoeren, bestaande uit een gebogen as met vaak bovenmaats grote wielen en een lange dissel die star, onder een hoek, aan de as vast zit. In de Zuidelijke Nederlanden meestal boomezel genoemd, in de omgeving van Neigemboes *oesjt*¹⁸⁴

Middelhout Bosbedrijfsvorm, bestaande uit een menging van hakhout en bovenstaanders

Mot Brabants voor hakhoutstobbe of -stoof

Mutsaard Algemene benaming voor verschillende types van gebundeld rijshout, takkenbossen

Nagras Grasgroei nadat de eerste grasgroei (de eerste snee) is gemaaid: kan afgegraasd of gemaaid worden

Necrose Plaatselijk afsterven van houtig weefsel als gevolg van aantasting door een ziekteverwekker

////////////////////////////////////

Olieslagmolen Molen waar uit zaden olie geperst wordt. In Vlaanderen meestal stampkot genoemd

Omlooptijd (kapcyclus, kaprotatie) Aantal jaren tussen twee vellingen, in principe corresponderend met evenveel houwen

Omtrekklass Eenheid waarin bomen met een bepaalde omtrek uit een bosbestand worden ingedeeld

Op enen zetten Het op stam laten van een telg van een hakhoutstoof (een spaartelg) met de bedoeling die te laten doorgroeien tot in de boomlaag (een overstaander)

Oppershoutrijk middelhout Middelhout waar in verhouding veel bovenstaanders aanwezig zijn, en waardoor de klemtoon meer daarop dan op het hakhout ligt

Op stam (Nog) niet geoogst. Gewas dat wordt verkocht met de bedoeling het te vellen (hout), maaien (gras), plukken (fruit), rooien (groente) etc.

Overstaander Telg van een hakhoutstoof (een spaartelg) die niet is geveld met de bedoeling hem te laten doorgroeien tot in de boomlaag

Pachtersrecht Recht toebehorend aan de gebruiker (pacht- of cijnshouder), niet aan de eigenaar. Hier concreet betrekking hebbend op hakhout en het rijzen van knobomen

Pand Deel van een waterloop tussen twee stuwen

Plantrecht Het recht om bomen te planten op openbare eigendom, b.v. langs wegen ter hoogte van belendende eigendom

Plantsoen Letterlijk jonge boom of struik die geplant is of bestemd is om geplant te worden, maar ruimer inclusief jonge spontane zaailingen

Prijsij Prijschatting, al of niet door daartoe aangewezen schatters, van de waarde van roerend of onroerend goed

Primitief kadaster Openbaar register van alle gebouwen en gronden en hun eigenaars, in België gestart omstreeks 1800 tijdens het Franse bewind dat meerdere decennia in beslag nam. Het werd uiteindelijk in 1834 bekrachtigd, met uitzondering van de provincies Limburg en Luxemburg, waar het pas in 1844 afgerond werd

Proxy Een meetbare grootheid die gebruikt kan worden om andere, niet direct meetbare, grootheden te reconstrueren

Putgeld Geld, betaald door de koper van bomen waarmee de eigenaar ervan het vullen van de put, gemaakt bij het rooien, bekostigde

Rabat Een (vaak aaneengeschakelde) landinrichtingsvorm waarbij een deel van een bos of plantage als een verhoogd plantbed door parallelle grachten is afgescheiden. De grachten zelf staan in functie van een verbeterde ontwatering. Deze landinrichtingsvorm is voornamelijk toegepast op natte tot zeer natte bodems

Raspe Middelfrans en Picardisch voor hakhout

Renteboek Register waarin de diverse opbrengsten van goederen, eigendom van een heer, tijdens het Ancien Régime werden opgelijst, en de personen en instellingen die de rentes schuldig waren

////////////////////////////////////

LIJST VAN FIGUREN EN TABELLEN

Figuren

Fig. 1. Deel van een kopie uit 1805 van de figuratieve kaart uit 1698, horende bij het Landboek van Meerbeke, met de weergave van Neigembos-Vriezenbos op grondgebied van Meerbeke en Neigem

Fig. 2. Neigembos-Vriezenbos in 1698 (overname van het Landboek van Meerbeke, deels ook van de landboeken van Gooik uit 1705 en van Neigem uit 1729)

Fig. 3. Neigembos-Vriezenbos rond 1745 (overname van de kaart van Villaret)

Fig. 4. Neigembos-Vriezenbos rond 1775 (overname van de kaart van de Ferraris)

Fig. 5. Neigembos-Vriezenbos in 1830-1833 (overname van de kaarten en leggers van het Primitief Kadaster van Meerbeke, Neigem en Gooik)

Fig. 6. Neigembos-Vriezenbos rond 1859-1862 (overname van de Popp-kaarten en -leggers van Meerbeke, Neigem en Gooik)

Fig. 7. Neigembos-Vriezenbos in 1884 (overname van de topokaart Dépôt de la Guerre, kaartblad 30/8, deel, versie terreinopname 1884)

Fig. 8. Neigembos-Vriezenbos in 1937 (overname van de topokaart MGI, kaartblad 30/8, deel, versie terreinopname 1937)

Fig. 9. Kaart van Neigembos-Vriezenbos met aanduiding van oud bos ontstaan voor de tweede helft van de 17^e eeuw (roze), oud bos ontstaan in de tweede helft van de 17^e eeuw (bruin) en jong bos ontstaan na 1775 (geel)

Fig. 10. Affiche van de hakhoutverkoop van 1884 in het Neigembos, houw Kerselarenheide

Fig. 11. Affiche van de verkoop van 1885 van gras op struik in een paar kleine hooilandcomplexen in Neigem en Meerbeke

Fig. 12. Foto van de Kilsdonkse molen, een olieslagmolen in Dinther in (Noord-)Brabant, net ten noorden van de Belgisch-Nederlandse grens, met stampers uit haagbeukenhout (recente foto)

Fig. 13. Weergave van de oppervlaktes (in ha) van de tien houwten in de delen van het Neigembos, eigendom van de baron van Wedergrate, 1772-1781

Fig. 14. Reconstructie van de eigendommen van de baron van Wedergrate ca. 1775. Voor de bossen (groen vlak) is ook de benaderende lokalisatie van de houwten in het Neigembos weergegeven. Verder de twee vijvers (donkerblauw vlak) en de boomgaarden (roze vlak) en de drie hooilandcomplexen (lichtblauw vlak) waarin de baron van Wedergrate 'gras op struik' verkoopt. Donkerblauwe lijn = waterloop, ca. 1775

Fig. 15. Dubbele pagina uit het boek *Traité de la culture du chêne* van de St. Martin, bewaard in het Familiefonds Descartons de Montblanc-de Plotho

Fig. 16. Plannetje uit 1783 van de houw Dickenbosch, onderverdeeld in 41 kapperceeltjes (kopen, *bassen*) door landmeter Roossens

////////////////////////////////////

